

DIN SUMAR

- 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial
- 90 de ani de la Marea Unire a românilor
- *Audiatum et altera pars*
- Statutul vlahilor de la frontiera militară austriacă

rim

REVISTA DE

5-6
(109-110)

ISTORIE MILITARĂ

2008

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETTANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București

• IULIAN FOTA, directorul Colegiului Național de Apărare

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”

• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SUMAR

• 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial	
– 1918-2008. 90 de ani de la Marea Unire a românilor – REDACȚIA	1
– Planificarea operativ-strategică germană pe fronturile de Est și Sud-Est între anii 1914-1916 – locotenent-colonel dr. GERHARD P. GROSS – (Germania). Traducere și adaptare – MONA ELENA SIMINIUC	5
– Românii ardeleni, de la loialitatea dinastică la loialitatea națională – prof. univ. dr. LIVIU MAIOR	19
– Chipul soldatului român în memorialistica germană a Primului Război Mondial – lector univ. dr. SORIN CRISTESCU	27
– Dosarul confidențial al mareșalului Prezan – ADRIAN PANDEA	34
– Un ofițer al armatei române, martor al evenimentelor din Transilvania de după Marea Unire – LUCIAN DRĂGHICI	39
– Memoriale românești ale Primului Război Mondial – colonel dr. CRISTIAN SCARLAT	42
– 11 noiembrie 1918. Ceremoniile din Franța de la Hartmannswillerkopf și Douaumont-Verdun – SERGIU IOSIPESCU	45
– Florile recunoștinței – GHEORGHE VARTIC	48
• Audiatur et altera pars	
– Armata română în viziunea Wehrmacht-ului – TATIANA CEALALIA (Federația Rusă). Traducere și adaptare DANIELA ȘISCANU	49
• Istoria lumii și lumea istoriei	
– Viață la graniță. Statutul vlahilor de la frontiera militară austriacă – dr. CLAUDIA REICHL-HAM (Austria). Traducere – CERASELA MOLDOVEANU, DANIELA ȘISCANU	57
– Finlanda, Estonia și România. Evoluții paralele în timpul și după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial – conf. univ. dr. SILVIU MILOIU, Universitatea „Valahia” din Târgoviște	70
• Actualitatea istoriei militare	
– Educația istorică în forțele armate federale germane la începutul secolului al XXI-lea – colonel de stat major dr. HANS-HUBERTUS MACK (Germania)	86
• Din activitatea științifică a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	
Seminar: 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial – GHEORGHE VARTIC	91
• Semnal, recenzii – MIRCEA SOREANU	92
• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.	
• Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (4 lei x 6 = 24 lei/an), precum și prin oficiile poștale și factorii poștali (6 lei x 6 = 36 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.	
• Cititorii din străinătate se pot abona prin S.C. Rodipet SA, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, România la P.O. BOX 33-57, la fax 0040-21-2226407 sau 2226439	
• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017	
ISSN 1220-5710	

CONTENTS

• 90 Years since the End of the World War I	
- 1918-2008. 90 Years since the Great Union of the Romanians – <i>THE EDITORIAL STAFF</i>	1
- German Operational and Strategic Planning on the Eastern and Southeastern Fronts in the Years from 1914 to 1916 – <i>Lieutenant-Colonel Dr. GERHARD P. GROSS (Germany)</i> . <i>Translation: MONA ELENA SIMINIUC</i>	5
- Transylvanian Romanians from Dynastic Loyalty to National Loyalty – <i>Prof. Dr. LIVIU MAIOR</i>	19
- The Portrait of the Romanian Soldier in German Memoirs of the World War I – <i>Lecturer Dr. SORIN CRISTESCU</i>	27
- The Secret File of Marshal Prezan – <i>ADRIAN PANDEA</i>	34
- A Romanian Officer – Witness of the Events that took Place in Transylvania after the Great Union – <i>LUCIAN DRĂGHICU</i>	39
- Romanian Memorials of the World War I – <i>Colonel Dr. CRISTIAN SCARLAT</i>	42
- November, 11 th 1918. The Ceremonials at Hartmannswillerkopf and Douaumont-Verdun, in France – <i>SERGIU IOSIPESCU</i>	45
- The Flowers of Gratitude – <i>GHEORGHE VARTIC</i>	48
• Audiat et altera pars	
- The Romanian Army in the World War II in the Eyes of Wehrmacht – <i>TATIANA CEALAI</i> , <i>(Russian Federation)</i> . <i>Translation – DANIELA ȘIȘCANU</i>	49
• The World History and the History of the World	
- Life in the Borders' Region. The Status of the Vlachs in the Austrian Military Borders' Region – <i>Dr. CLAUDIA REICHL-HAM (Austria)</i> . <i>Translation – CERASELA MOLDOVEANU</i> , <i>DANIELA ȘIȘCANU</i>	57
- Finland, Estonia and Romania. Parallel Evolutions during and after the End of WWII – <i>Lecturer Dr. SILVIU MILOIU</i>	70
• The Actuality of Military History	
- Historical Education within German Federal Military Forces at the beginning of the 21 st Century – <i>Colonel of General Staff Dr. HANS HUBERTUS MACK, (Germany)</i>	86
• Scientific Reports of the Institute for Political Studies of Defense and Military History	
- Seminar: 90 Years since the End of World War I – <i>GHEORGHE VARTIC</i>	91
• News. Reviews – MIRCEA SOREANU	92

COPERTA I: Veșnică recunoștință Eroului Necunoscut (foto: Eugen Mihai)

Coperta a-IV-a: Cimitirele Militare și insemnele memoriale de la Signy l'Abbay (Franța), Worms și Mannheim (Germania), Branik (Slovenia) și Budapesta (Ungaria) sunt doar câteva mărturii ale jertfelor românești pe fronturile europene ale Primului Război Mondial

• **GHEORGHE VARTIC**, redactor-șef

• **MONA-ELENA SIMINIUC**, redactor

• **LIVIA MANOLE**, corector • **MARIANA BĂHNĂREANU**, culegere computerizată

• **ADRIAN PANDEA**, coperta, **ELENA LEMNARU**, tehnoredactare computerizată

• Responsabil de număr: dr. **MIRCEA SOREANU**

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,

telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955

www.ispaim.ro

Tiparul executat la **Tipografia Filaret**

B 136/17.12.2008

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

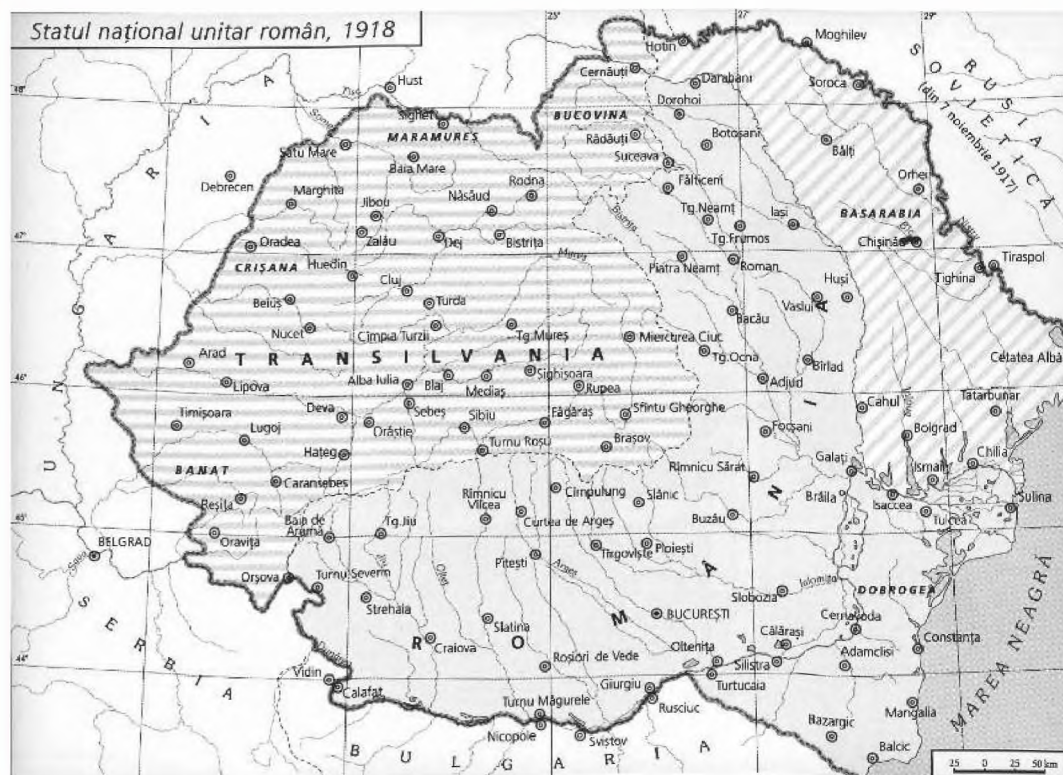
1918 – 2008 90 DE ANI DE LA MAREA UNIRE A ROMÂNILOR

S-au împlinit în aceste zile 90 de ani de la înfăptuirea marilor idealuri naționale ale României prin unirea provinciilor sale istorice aflate atunci în componența imperiilor austro-ungar și țarist. De la o suprafață de 139 078 kmp cu o populație de 7 771 341 de locuitori, cât însuma la intrarea sa în Primul Război Mondial, România a ajuns ca la sfârșitul anului 1918 să aibă o întindere de 295 049 kmp și 15 541 428 de locuitori, situație care avea să

fie consacrată internațional prin sistemul tratatelor de pace din anii 1919-1920.

Cum s-a putut realiza acest măreț deziderat care a adus rotunjirea granițelor țării, atât la Apus cât și la Răsărit?

După declanșarea mării conflagrații, pe măsura derulării acțiunilor militare dintre cele două tabere continentale, statul român a socotit că, la dimensiunea și resursele sale, este bine să aștepte

■ România după Marea Unire din 1918

■ Actul Unirii Basarabiei cu România

un moment prielnic pentru a se angaja în luptă de partea acelor puteri aliate care ar accepta să-i recunoască și să-l susțină în realizarea revendicărilor sale naționale legitime. Momentul favorabil s-a ivit în vara anului 1916 când, la solicitarea imperativă a Antantei, România se decide să intre în război împotriva Austro-Ungariei, decretând mobilizarea armatei la 14/27 august și punând astfel la dispoziția aliaților aproape 700 000 de oameni înrolați în trupele de operații. Dar conaționali săi sortiți să trăiască în afara hotarelor țării au fost înrolați chiar de la începutul conflictului în unitățile armatelor imperiilor austro-ungar sau țarist și au fost prezenți pe majoritatea fronturilor europene.

Înfruntările militare din campania anului 1916 s-au încheiat, după cum se știe, într-un mod ne-

fericit, armata română, slab înarmată și echipată fiind nevoită să se retragă din Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Regele Ferdinand, guvernul și Parlamentul țării s-au refugiat la Iași.

A urmat o perioadă de refacere a armatei cu sprijinul Misiunii Militare Franceze și reangajarea ei în vara anului 1917, pe frontul din Moldova, unde a obținut marile izbâanzi de la Mărăști, Mărășești și Oituz care au stopat încercarea de înaintare a trupelor germano-austro-ungare.

Pe fondul unei conjuncturi internaționale schimbătoare și imprezvizibile marcate de succesul loviturii de stat bolșevice de la Petrograd și ieșirea ulterioară a Rusiei din război, România avea să urmeze, de la sfârșitul anului 1917 până la finele anului următor, un parcurs istoric de la agonie la extaz. Cu aproximativ 2/3 din teritoriu aflat sub ocupație germană și cu o armată pusă în situația imposibilă de „a ține” cu 17 divizii un front întins din nordul Carpaților Orientali până la Marea Neagră și nevoită, pe deasupra, să facă față stării de anarhie provocată de trupele rusești contaminate de bolșevism, România acceptă condițiile înrobitoare ale Păcii de la București din mai 1918. De fapt, România încetase temporar ostilitățile cu Puterile Centrale, dar se afla într-o stare de război cu Rusia sovietică.

„Cele 14 puncte” ale președintelui american Woodrow Wilson, prin care se recunoștea dreptul națiunilor oprimate din Imperiul Austro-Ungar de a-și alege singure forma de guvernământ, au avut ca efect impulsivitatea procesului de rededeptare națională și de dezmembrare a imperiilor în fața dorinței de autodeterminare a popoarelor.

Ca urmare a pericolului pe care îl reprezentau trupele ruse concentrate în spațiul dintre Prut și Nistru, care amenințau cursul legitim spre autonomie a Republicii Democratice Moldovenești, la cererea autorităților de la Chișinău, România a decis să acorde protecție Sfatului Țării și organelor administrative din Basarabia. La 24 ianuarie/6 februarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești, iar la 27 martie/9 aprilie, același organism politic legitim, reprezentativ și democratic ales hotărăște că Basarabia „între hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului

istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”. Regele Ferdinand trimite o telegramă de felicitare pentru decizia istorică luată la Chișinău.

În pofida semnării păcii umilitoare, dar și pragmatice de la București, pe care suveranul nu a ratificat-o niciodată, România nu a încetat să creadă și să se lupte pentru îndeplinirea năzuințelor sale de întregire națională pentru care se angajase în război.

Declanșarea ofensivei Armatei aliate de Orient în Macedonia a determinat ieșirea Bulgariei din război și apoi a Turciei și a creat condițiile ca Armata de Dunăre comandată de generalul Berthelot să intre pe teritoriul României. În fața acestei oportunități, guvernul de la București a adoptat la 21 octombrie/4 noiembrie, hotărârea de a denunța „Tratatul de pace” de la București și de a reintra în război alături de Antantă. La 27 octombrie/10 noiembrie 1918, regele Ferdinand ordonă a doua mobilizare a armatei române adresându-i îndemnul: „Regele vostru vă cheamă la luptă ca să înfăptuiți visul vostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor”.

Semnarea armistițiului de la Rethondes din 28 octombrie/11 noiembrie 1918 pune capăt primei conflagrații mondiale în condițiile în care România reintrase în luptă alături de forțele Antantei în vederea îndeplinirii dezideratelor sale înscrise în Convenția politico-militară din 14/27 august 1916. Primul Război Mondial se încheia, dar războiul României avea să mai continue.

Trupele române trec din nou la ofensivă prin trecătorile Carpaților pentru eliberarea străvechilor teritorii.

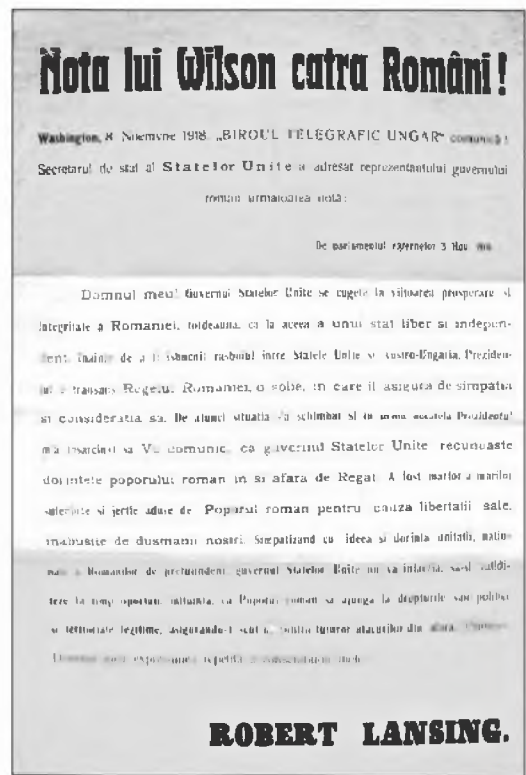
Congresul General al Bucovinei, desfășurat la Cernăuți în ziua de 15/28 noiembrie 1918, a hotărât „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colaciu și Nistru în Regatul României”.

Românii transilvăneni, mobilizați de Consiliul Național Român Central, răspund cu entuziasm chemării la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 care hotărăște: unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România”.

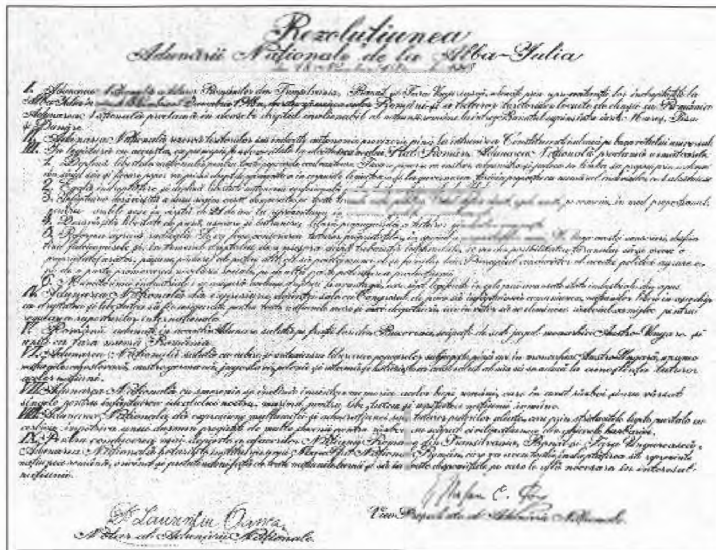
Se înfăptuia astfel România Mare care adunase între hotarele sale legitime pe toți fiii săi credincioși, dornici de a edifica împreună un stat puternic prin potențialul său economic și demografic, un stat guvernat de legi și instituții democratice, în măsură să-și aducă o contribuție la stabilitatea și securitatea în această regiune a Europei.

Acțiunile militare desfășurate de armata română după 1 Decembrie 1918 și până în vara anului următor au avut menirea să apere și să consolideze împlinirile istorice de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia.

Recunoașterea internațională a hotărârilor de unire a provinciilor românești cu Țara avea să însemne o altă bătălie, de data aceasta în plan diplomatic, bătălie soldată cu o izbândă, chiar dacă nu în totalitate. Sistemul tratatelor de pace de la Versailles-Paris din anii 1919-1920 a recunoscut oficial unirea Bucovinei și a Transilvaniei cu România, lăsând însă deschisă reglementarea problemei Basarabiei. Cu toate imperfecțiunile sale,

■ Nota președintelui SUA, Woodrow Wilson

▪ Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia

sistemul versaillez a așezat principiul național la baza construirii noii arhitecturi europene de după Primul Război Mondial.

România, interesată de conservarea statu-quo-ului postbelic, s-a orientat în anii care au urmat, spre încheierea unui sistem de alianțe externe menit a-i garanta securitatea frontierelor. Ascensiunea revizionismului în Europa, în fruntea căruia s-au situat deopotrivă Germania și Uniunea Sovietică, a împins continentul către un al doilea război mondial, precedat de ciuntirea teritorială a țării, silită în vara dramatică a anului 1940 să cedeze aproape 100 000 km² cu aproape 7 milioane de oameni. După trei ani de război, de astă dată alături de Germania, România se raliază taberei Națiunilor

Unite care o sprijină în refacerea frontierei de la vest, dar eșuează în sfera de influență sovietică instaurată în estul european.

După căderea Cortinei de Fier și prăbușirea comunismului, țara se angajează decisiv într-un amplu proces de transformare politică, economică și socială, fundamentat pe valorile democrațiilor occidentale.

Aniversarea a 90 de ani de la înfăptuirea Marii Uniri găsește România cu statutul de membru deplin al NATO și al Uniunii Europene, statut care îi garantează deopotrivă securitatea și prosperitatea, pentru construirea unui viitor sigur și durabil.

REDACTIA

1918-2008
90 YEARS SINCE THE GREAT UNION OF THE ROMANIANS

Following the signing of the armistice of Rethondes on October 28/November 11, 1918, World War I came to an end. Romania's participation in this world war on the side of the Entente and the course of the international events of 1918 allowed for the development of the legitimate, representative gatherings of Chișinău (on March 27/April 9, 1918), Cernăuți (on November 15/28, 1918) and Alba Iulia (on December 1, 1918) where the decision of the unification of the Romanian provinces – Bessarabia, Bucovina, Transylvania and Banat – with the mother country was made.

The system of peace treaties of Versailles firmly established the international recognition of the Great Unification of 1918.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

PLANIFICAREA OPERATIV-STRATEGICĂ GERMANĂ PE FRONTURILE DE EST ȘI SUD-EST ÎNTRE ANII 1914-1916

locotenent-colonel dr. GERHARD P. GROSS, Germania

La începutul războiului din 1914, operațiile terestre și navale germane erau concentrate asupra Frontului de Vest și a Mării Nordului. În timp ce Marina Imperială a concentrat Flota Maritimă pentru bătălia decisivă de la Wilhelmshaven, Statul Major General a planificat desfășurarea războiului pe două fronturi: mai întâi contele Alfred von Schlieffen urma să atace Franța cu grosul forțelor armatei germane și apoi, după obținerea presupusei victorii, să înfrângă armata rusă cu unități disponibilizate de pe Frontul de Vest¹. În viziunea lor strategică, conducătorii militari ai Imperiului German priveau Frontul de Est ca pe un teatru secundar de război. În 1913, Șeful Statului Major General al Armatei terestre, generalul Helmuth von Moltke (cel tânăr), chiar a întrerupt lucrul la *Ostaufmarsch* (planul de desfășurare a forțelor estice)². De aceea, nu este surprinzător că nu există o descriere sumară a bătăliilor de pe Frontul de Est între anii 1914 și 1918. Pentru a înțelege luptele din Est, trebuie să ne bazăm pe publicații anglo-saxone³, cu câteva excepții⁴, sau să ne mulțumim cu lucrările germane scrise între anii 1920 și 1930⁵.

În august 1914, șapte optime din forțele terestre germane erau dislocate la Vest și doar o optime la Est. Puterile Centrale nu aveau niciun plan coordonat de operații pentru ducerea războiului împotriva forțelor armate ruse în cazul desfășurării unui război pe mai multe fronturi și nici nu pregăteau un comandament suprem pentru operații întrunite.

Aliații și-au planificat acțiunile separat și se informau reciproc sumar. Spre exemplu, abia în

1909 Moltke a explicat șefului Statului Major General Regal și Imperial, feldmareșalul Franz Freiherr Conrad von Hötzendorf, că germanii și-au stabilit punctul de concentrare a eforturilor în Vest și că, în funcție de evoluția situației, ar sprijini planificata ofensivă austriacă în Galiția doar printr-un atac palid împotriva Armatei de Narev⁶.

Până la sosirea întăririlor de pe Frontul de Vest, Armata Regală și Imperială trebuia să ducă tot greul războiului. Partea germană nu a mai făcut niciun fel de aranjamente militare cu România, care fusese un aliat al Imperiului German și al Austro-Ungariei încă din 1883. Această situație este probabil rezultatul atât al faptului că înainte de 1914 România s-a orientat tot mai mult către Rusia și Franța, devenind astfel imprevizibilă ca aliată a Puterilor Centrale, cât și al convingerii Statului Major General german că, datorită poziției geografice, aranjamente militare specifice puteau fi făcute doar între România și Austro-Ungaria.

Germanii se așteptau ca un atac să fie lansat asupra Prusiei Orientale chiar înainte ca Rusia să-și încheie mobilizarea, cu două armate rusești compuse din 360 000 de oameni operând separat și care să fie divizate datorită zonei Lacurilor Mazariene. Bazându-și acțiunile pe această estimare a serviciilor de informații, Armata 8, care era compusă din patru corpuri de armată, fiecare constituit din șase divizii de infanterie, trei divizii de rezervă⁷ și una de cavalerie, aflate sub comanda generalului-colonel Maximilian Graf von Prittwitz și Gaffron, și a cărei misiune era de a apăra cei peste 900 de km ai frontierei estice, s-a desfășurat

cu circa 120 000 de militari în zonele de la est de Vistula. Sectorul de front rămas până la Silezia era apărat de câteva unități *teritoriale și de completare*⁸, care trebuiau să acopere aripa stângă a ofensivei austro-ungare la începutul războiului. Unitățile germane au fost depășite numeric de forțele rusești în proporție de circa unu la trei.

Cum plănuiau comandanții germani să apere frontiera de est a Germaniei având în vedere acest raport de forțe? Atitudinea Statului Major General față de armata rusă era un amestec de respect și dispreț. În timp ce recunoștea că soldații ruși erau capabili de susținere a unei apărări tenace, considera că abilitățile de comandă tactică și operațională, precum și cele de control ale corpului ofițerilor erau mai degrabă moderate. În același timp, forțele armate ruse păreau a fi adecvate în privința echipării, antrenamentului și armamentului. Cât privește capacitatea combativă, totuși, diviziile de infanterie germane, numărând 13 000 de militari, erau considerate a fi sensibil superioare celor rusești, care cuprindeau 17 000 de soldați, deoarece aveau arme mai bune, în special piesele de artilerie grea⁹. Un memorandum din octombrie 1913 afirma despre comandanții ruși că erau lenți în metodele lor, aveau o preferință pentru războiul de tranșee și doar o eficiență limitată în tacticile armelor întrunite. Întrucât mișcările trupelor rusești erau foarte încete, unitățile rusești erau considerate a fi incapabile de a trece rapid de la apărare la atac. Rezultatul a fost următoarea evaluare a situației: când forțele germane se ciocnesc cu cele ruse, comandanții germani sunt capabili să riște mișcări pe care nu și le-ar fi permis în fața unui adversar egal¹⁰. „Pornind de la această estimare a situației, comandanții germani plănuiau să acorde în mod clar prioritate acțiunii ofensive și manevrei și să înfrângă armatele rusești printr-o serie de atacuri, bazându-se pe rețeaua bine dezvoltată de căi ferate germane și exploatănd abil liniile interne¹¹.

După planul Schlieffen, personalul Statului Major General a desfășurat câteva acțiuni potrivit acestui scenariu, dar nu a elaborat un plan detaliat de apărare¹². Dimpotrivă, Directiva de desfășurare pentru Armata 8 sublinia explicit că desfășurarea operațiilor ar trebui să fie la discreția comandantului suprem¹³. Armata trebuia să protejeze provinciile estice și să oprească puternicele unități rusești. Trebuia asigurată cooperarea cu armata

austro-ungară, iar ofensiva către Narev, promisă lui Conrad, avea să aibă loc doar dacă rușii rămăneau în defensivă. Indiferent ce s-ar fi întâmplat, Prittwitz urma să hotărască ce acțiune va fi întreprinsă, sau după cum îi comunicase Moltke explicit: „Dacă rușii vin – nu defensivă, ci ofensivă, ofensivă, ofensivă”¹⁴. Era permisă abandonarea Prusiei Orientale și retragerea unităților germane spre linia Vistulei doar dacă Armata 8 ar fi fost amenințată cu anihilarea¹⁵.

La izbucnirea Primului Război Mondial, în iulie 1914, prin declarația de război a Austro-Ungariei împotriva Serbiei, membrele Triplei Alianțe, Italia și România, și-au declarat neutralitatea, deoarece, conform Tratatului Triplei Alianțe, ele erau obligate să ofere asistență militară doar în cazul unui atac împotriva Austro-Ungariei.

În timp ce armata germană și-a început ofensiva vestică la începutul lui august și a invadat Belgia, Armata rusă de Njemen sub comanda generalului Paul Rennenkampf a avansat la nord de Lacurile Mazuriene înainte de 15 august, mult mai repede decât era de așteptat, fapt datorat nu în ultimul rând presiunii francezilor¹⁶.

Separată de lanțul de lacuri, Armata de Narev, condusă de generalul Alexander Samsonov, a avansat către granița Prusiei Orientale dinspre sud cu o întârziere de doar câteva zile. În această situație, Prittwitz a decis să atace primul Armata de Njemen cu grosul forțelor Armatei 8. Corpul XX armată a fost singura unitate capabilă să asigure protecția de flanc împotriva înaintării Armatei de Narev în apropiere de Ordelsburg în sudul Prusiei. La 20 august 1914, Prittwitz a atacat Armata de Njemen, care între timp avansase către Gumbinnen¹⁷.

În timp ce bătălia părea a se desfășura favorabil, în ciuda unor serioase obstacole izolate, acesta a primit informația că Armata de Narev și-a terminat dislocarea și era pregătită să atace spre vest mai departe decât fusese anticipat. Pericolul de încercuire l-a determinat pe Prittwitz să întrerupă bătălia curentă și să se retragă cu unitățile sale pe linia Vistulei. Deși acest ordin era în spiritul Direcției de desfășurare, Moltke l-a înlocuit, la 22 august, pe Prittwitz și pe șeful Statului Major General, generalul-maior von Georg Graf von Waldersee, cu generalul feldmareșal Paul von Beneckendorff și von Hindenburg și, respectiv, cu generalul Erich Ludendorff. Acesta a fost începutul ascen-

siunii a doi bărbați care erau puțin cunoscuți în afara instituției militare. Dar lucrurile aveau să se schimbe rapid, pentru că la 31 august noul comandant suprem al Armatei 8 l-a informat pe Kaizer despre distrugerea Armatei de Narev.

Bazându-se pe desfășurarea de forțe împotriva Armatei de Narev care începuse sub comanda lui Prittwitz și pe excelenta cunoaștere a mișcărilor inamicului datorată recunoașterilor aeriene și radio, Ludendorff și Hindenburg și-au repliat toate forțele, cu excepția unei mici grupări de cavalerie, în spatele frontului înaintea Armatei de Njemen care înainta lent către Königsberg¹⁸. Masându-și toate rezervele, au atacat flancurile Armatei de Narev, au încercuit-o și au distrus-o complet din 26 până în 30 august¹⁹.

Această victorie triumfală a Germaniei a sosit la momentul potrivit. Era dovada pentru aliatul austro-ungar și pentru fostele aliate, Italia și România, care erau pe punctul de a se alătura Antantei, că în ciuda înfrângerii sale de pe Marna și a eșecului ofensivei vestice, armata germană nu era bătută, iar o victorie a Puterilor Centrale asupra Antantei era cu certitudine posibilă.

Din punct de vedere militar, rușii au suferit o înfrângere serioasă, iar tăvălugul rusesc a fost oprit. Victoria a avut totuși efecte adânci pe termen lung în privința mentalității și strategiei. Sentimentul latent de superioritate al soldaților germani și al comandanților acestora față de soldații ruși și comandanții lor, care existase încă înainte de începutul războiului, a fost confirmat și a continuat să-și manifeste efectul până în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În același timp, triumful operațional a ascuns înfrângerea strategică intrinsecă a Imperiului. Confruntat cu iminenta catastrofă din Est, Moltke a ordonat celor două corpuri de armată de pe aripa dreaptă să se deplaseze de pe Frontul de Vest către cel de Est²⁰. În timpul bătăliei de la Tannenberg, cele două corpuri de armată se aflau în redislocare, pe calea ferată, simțindu-li-se lipsa în bătăliile de pe Marna. Așadar, francezii avuseseră dreptate. Atacul rusesc timpuriu a forțat Comandamentul Suprem al Armatei să transfere rezervele către Est și l-a împiedicat în stabilirea punctului strategic al efortului principal cerut de Schlieffen și căutat de Moltke.

Care era situația pe Frontul de Est după victoria de la Tannenberg?

▪ **Feldmareșalul
Conrad von Hötendorf,
șeful Statului Major General
Regal și Imperial**

Armata de Njemen trecuse la apărare. În Galiția, armata austro-ungară fusese, între timp, forțată să treacă în defensivă și se confrunța cu un dezastru iminent²¹. Din perspectiva acestei evoluții a situației, Conrad a cerut ca ofensiva promisă împotriva Armatei de Narev să aibă loc. Nemții, totuși, au considerat acest atac a fi prea riscant fără ca pericolul de flanc reprezentat de Armata de Njemen să fi fost îndepărtat. De aceea, au decis să treacă peste dezacordul Austriei și să-l scoată mai întâi pe *Rennenkampf* afară din Prusia Orientală.

După sosirea întăririlor de pe Frontul de Vest, Armata 8 s-a deplasat împotriva Armatei de Njemen, atacând-o pe 7 septembrie. Cu toate că ofensiva nu a produs un succes răsunător, *Rennenkampf* a întrerupt bătălia deoarece se temea de o învăluire și s-a retras în spatele Njemenului, suferind pierderi de 45 000 de oameni și peste 200 de tunuri²². Aceasta însemna că pericolul pentru Prusia Orientală dispăruse pentru moment, iar elemente ale Armatei 8 deveneau disponibile pentru operațiile viitoare.

▪ **Feldmareșalul
Paul von Hindenburg**

În lumina zdrobitoarei înfrângeri a armatei austro-ungare în Galiția, Conrad s-a simțit folosit și abandonat și a cerut sprijin german imediat²³. Deoarece „goana către Mare” de pe Frontul de Vest a exclus orice posibilitate de desfășurare a altor trupe germane în Est, Comandamentul Suprem al Armatei a decis să utilizeze grosul forțelor Armatei 8 în sprijinul Armatei 9 din Silezia Superioară. Kaizerul l-a numit pe Hindenburg comandant al acelei armate și în același timp i-a atribuit comanda generală a tuturor operațiilor din Est²⁴. Cu toate că forțele aliate nu aveau o comandă supremă unică, Armata 9²⁵ trebuia să avanseze împotriva unităților rusești de la sud de Varșovia în strânsă cooperare cu Armata 1 austro-ungară pentru a ușura efortul austriecilor în Galiția. La 28 septembrie, atacul a fost lansat având ca obiectiv stabilizarea Armatei austro-ungare și astfel a Monarhiei Dunării după înfrângerea sa dezastruoasă din Galiția. În felul acesta se prevenea schimbarea poziției României prin alăturarea la Antantă.

Atacul rusesc în Galiția putea fi oprit, dar după eșecul atacurilor austriece de lângă Ivangorod și ca urmare a pericolului de încercuire a flancului drept²⁶, unitățile germane au întrerupt ofensiva în octombrie după lupte grele și s-au retras la frontiera Imperiului german.

Pentru forțele germane, înaintarea devenise un coșmar. După cum prevăzuse Statul Major General, după trecerea frontierei comanda forțelor a fost confruntată „cu noi condiții datorate naturii teatrului de război”²⁷. Drumurile erau în condiții proaste, iar ploaia continuă le-a transformat într-un deșert de noroi. Pentru prima dată, comandanții germani erau nevoiți să recunoască că operațiile manevriere erau posibile în Rusia doar în limite foarte restrânse.

Situația strategică dificilă a forțat armata să-și reorganizeze lanțul de comandă în Est. La 1 noiembrie, Hindenburg a fost numit Comandant Suprem al tuturor forțelor germane din Est, iar Ludendorff a devenit șeful său de Stat Major²⁸. Din nou, Puterile Centrale nu dispuneau de o comandă supremă multinațională. Întrucât o apărare statică împotriva înaintării forțelor rusești superioare nu promitea succesul și cum existau puține rezerve disponibile din cauza ofensivei lui Falkenhayn din Flandra, Hindenburg și Ludendorff au decis să continue apărarea, dar folosind manevra și atacurile. Toate forțele disponibile ale Armatei 8 și 9 – un total de nouă divizii de infanterie și trei de călărie – au fost concentrate lângă Thorn și pregătite pentru lansarea atacului spre Sud-Est asupra aripii drepte a rușilor pentru a opri atacul acestora.

Atacul a fost lansat la 11 noiembrie și a forțat unitățile rusești să se retragă spre nodul de cale ferată Lodz, unde unele dintre ele au fost încercuite, totuși au reușit să scape. Datorită rezervelor care fuseseră mutate de pe frontul din Flandra, unitățile germane au reușit, pe parcursul săptămânilor următoare, să-i împingă pe ruși înapoi către Varșovia²⁹.

Ulterior bătăliei de la Lodz, o ruptură ireparabilă s-a produs între noua Comandă Supremă a armatei a lui Erich von Falkenhayn și Hindenburg și Ludendorff asupra viitoarei strategii de război a Imperiului German. În timp ce Falkenhayn dorea obținerea victoriei hotărâtoare în Vest în spiritul lui Schlieffen – în ciuda războiului pe două fronturi, devenit, acum, inevitabil – și să ducă o apărare latentă în Est³⁰, Hindenburg și Ludendorff susțineau o ofensivă decisivă pe Frontul de Est.

Această dispută strategică între „vestici” și „estici”, care a răbufnit repetat în privința folosirii puținelor rezerve operative, a dus la criza conducerii militare din iarna lui 1914/1915 și a culminat cu încercarea lui Hindenburg și Ludendorff de a-l înlocui pe Falkenhayn³¹. Kaizerul Wilhelm al II-lea a respins însă categoric această idee. Decizia lui Falkenhayn de a face disponibile nou formatele corpuri de rezerviști (OberOst) pentru o ofensivă în Prusia Orientală a ușurat situația doar la suprafață. Nu au fost schimbări ale pozițiilor de bază, pentru că, în contrast cu OberOst, Falkenhayn tot nu credea că o victorie care ar decide soarta războiului putea fi obținută împotriva Rusiei și aștepta doar „succese locale majore”. După ce nou formatele corpuri de rezerviști au înfrânt Armata 10 rusă, iarna, în bătălia de la Lacurile Mazuriene, armată care invadase din nou Prusia Orientală, forțele din Est s-au întors la războiul de tranșee³².

Marele succes operațional anunțat de OberOst a eșuat din nou, rezerva armată fiind folosită pentru un succes tactic. Falkenhayn și-a văzut confirmată convingerea că nu va fi posibil să înfrângă total Rusia prin mijloace militare. Hoffmann a ajuns, de asemenea, să realizeze că: „Nu va fi posibil să înfrângem armata rusă complet; am fi putut să o facem doar dacă angajam un război numai cu Rusia”³³. În ciuda succesului din Est, presiunea Rusiei asupra armatei austro-ungare nu a scăzut, iar fortăreața Przemysl s-a predat la 22 martie.

Cum viitoarele înfrângeri ale Monarhiei Dunării în Munții Carpați puteau determina România și Italia să intre în război de partea Antantei, o ofensivă în Est putea să slăbească presiunea militară și politică asupra Austro-Ungariei. Rezerva operațională a armatei, care fusese înființată de curând prin mijloace de reorganizare³⁴ internă, nu a fost folosită pentru operații ofensive împotriva Serbiei, sau în Vest, dar a fost concentrată în majoritate lângă Gorlice-Tarnow, producând mutarea centrului de greutate al efortului militar german către Frontul de Est³⁵. Procedând astfel, Comandamentul Suprem al Armatei a obținut o sensibilă superioritate locală în infanterie și o dominanță în piese de artilerie, în special artilerie grea, în punctul principal de atac³⁶. Nou formata Armată 11 germană comandată de August von Mackensen – cu un total de opt divizii³⁷ de infanterie – precum și Armata 4 austro-ungară

▪ Generalul Erich Ludendorff

au fost însărcinate cu misiunea de a desfășura o operație ofensivă în spatele frontului Carpaților rusești pentru a-i cauza colapsul³⁸.

Pentru ca atacul să fie un succes, trebuia produsă o străpungere tactică prin ostilul sistem de tranșee. Dar acesta era chiar motivul pentru care eșuase ofensiva germană în Flandra. Totuși, atacul reușit de lângă Soisson, din ianuarie 1915 – care mai târziu a fost considerat un model de atac limitat în tranșeele războiului –, a confirmat speranța Comandamentului Suprem al Armatei că o pătrundere era încă posibilă prin poziționări eșalonate. Ulterior, colonelul Hans von Seeckt, șeful Statului Major al Corpului III armată și creierul din spatele acestei misiuni, a fost numit de către Falkenhayn șeful Statului Major al Armatei 11 și desemnat să pregătească planul pentru străpungere.

După câteva ore sub foc de artilerie grea, unitățile germane și austriece au străpuns pe 2 mai pozițiile inamice și au lărgit pătrunderea pe o lățime

de 16 km în numai trei zile³⁹. Deși soldații ruși au ripostat cu o rezistență feroce după ce au depășit șocul inițial, ei nu au putut preveni străpungerea tactică⁴⁰. În zilele și săptămânile următoare, s-a lansat o ofensivă majoră a Puterilor Centrale, alimentată constant prin aducerea de noi rezerve, în ciuda atacurilor inamice și a faptului că italienii intraseră în război. După ce a fost atinsă linia San-Nistru și Przemysl recapturat, Lembergul a căzut la 22 iunie. Falkenhayn a decis apoi să ordone Armatei 11 să atace la nord, iar corpurile de rezervă să atace dincolo de Narev cu scopul de a cauza colapsul frontului rusesc Narev-Vistula. Cleștele format pe cele două aripi avea să se strângă la nord de Varșovia pentru a încercui unitățile rusești. Conflictul încă mocnind între Falkenhayn și OberOst a izbucnit din nou asupra acestei probleme. Hindenburg și Ludendorff credeau că planul de operații pe flancuri al Comandamentului Suprem al Armatei era greșit. În schimb, ei au propus o operație mai largă de învăluire prin Kovno, obiectivul fiind de a ataca armata rusă din spate și de a obține victoria care ar fi decis soarta războiului⁴¹. Chiar și așa, Falkenhayn, cel care a estimat puterea de rezistență a rușilor ca fiind mai mare decât cea a OberOst, a reușit să-și facă planurile acceptate de Kaizer⁴². Săptămânile următoare au confirmat scepticismul său. La fel ca în Prusia Orientală, rușii s-au retras cu pricepere, distrugând drumurile pe măsură ce se deplasau și au organizat o rezistență acerbă în urma căreia forțele germane au înaintat cu greu, fiind epuizate, iar situația aprovizionării s-a deteriorat dramatic din cauza rutelor prea lungi de aprovizionare.

Încercuirea armatelor rusești a eșuat, iar, în locul planificatei operații de învăluire, forțele rusești au fost împinse înapoi spre est. Nici măcar ofensiva asupra Njemen-ului, lansată de OberOst în august, în cursul căreia Kovno a fost ocupat, nu a schimbat nimic. La sfârșitul anului 1915, forțele Puterilor Centrale se întindeau aproximativ pe o linie între Riga și Cernăuți și erau în defensivă. Deși în săptămânile următoare a început dezvoltarea unui sistem nou de tranșee în Est, acesta nu a atins niciodată impenetrabilitatea și tăria celui din Vest. Aceasta se datora, în particular, condițiilor geografice și meteorologice. Condițiile de sol și de climă au afectat și împiedicat lucrul în teren la sistemul de tranșee în cea mai mare parte a anului. În plus,

regiunile mlăștinoase extinse, precum cele ale Pripetului în sectorul central al Frontului de Est nu au permis stabilirea unei linii de front continue.

Deși părțile beligerante au utilizat mai puține forțe pe kilometru în Est și infrastructura proastă de transport a făcut mai dificilă blocarea pătrunderii, o străpungere era teoretic mai ușor de obținut în Est decât în Vest. Ofensiva Puterilor Centrale din 1915 a fost un prim exemplu al faptului că, din cauza drumurilor proaste, atacatorul a fost cu greu în stare să înfrângă unitățile care se retrăgeau în adâncime.

Cum arăta situația din Est la sfârșitul lui 1915 pentru comandanții germani? În timpul acestei ofensive, armatele rusești au pierdut peste 2,3 milioane de soldați. Atacurile repetate din Vest au împiedicat stabilirea unui centru de gravitație pe termen lung, care ar fi făcut posibil un succes strategic. De aceea, armata rusă a fost înfrântă, dar nu distrusă, și, în ciuda pierderilor sale considerabile, și-a păstrat esența. Puterile Centrale obținuseră cel mai mare succes operațional al Războiului Mondial, dar nu o victorie distructivă⁴³. Dar aceasta nici nu fusese intenția Comandamentului Suprem. Falkenhayn, în opinia căruia cursul operațiilor în Est confirmase convingerea sa că rușii vor evita bătăliile decisive retrăgându-se în interiorul țării, „unde Puterile Centrale nu-i puteau urmări⁴⁴”, a considerat că avusese dreptate, la sfârșitul lui 1915, că victoria putea fi obținută doar în Vest⁴⁵. Prin contrast cu Hindenburg și Ludendorff, care acuzau Comandamentul Suprem al armatei de eșec strategic și șanse irosite, Falkenhayn nu a vrut să folosească ofensiva din Est pentru a obține o victorie strategică distructivă, ci pentru a distruge capacitățile de atac ale armatei ruse pe o perioadă medie de timp și a crea șanse pentru o posibilă pace negociată cu Rusia.

Deși victoriile din Est nu au împins Rusia la încheierea unui tratat de pace, acestea au avut un considerabil impact strategic asupra războiului în general. Austro-Ungaria a devenit stabilă în pofida intrării în război a Italiei, iar România a continuat să rămână pe poziția sa de neutralitate. În plus, succesul militar din Est a determinat Bulgaria să intre în război de partea Puterilor Centrale⁴⁶. În consecință, Puterile Centrale – sprijinite de Armatele 1 și 2 bulgare – au atacat Serbia cu Grupul de armate Mackensen (Armata 11 și 3 austro-

ungară) pe 6 octombrie 1915. Primul atac s-a desfășurat pe direcția Sud, de-a lungul liniei Dunăre-Sava. După ce au trecut Dunărea cu succes, trupele Puterilor Centrale au avansat către sud. Intenția de încercuire a armatei sârbe a eșuat din cauza înaintării lente a armatelor bulgare, care atacau dinspre est, și a forțelor germane și austro-ungare care veneau dinspre nord, întâmpinând dificultăți serioase de deplasare în teren și de aprovizionare. Ca urmare a ofensivei Puterilor Centrale, Antanta a început, în prima parte a lunii octombrie, să aducă trupe britanice și franceze care fuseseră retrase din Gallipoli în Salonic. Acestea însă nu au fost în stare să prevină înfrângerea Serbiei. Forțele sârbe s-au retras către sud-vest și au reușit să scape din încercuirea Puterilor Centrale, dar și-au pierdut întregul echipament și s-au regrupat pe insula Corfu⁴⁷. În lunile următoare, unitățile sârbești au fost reorganizate acolo, iar pe parcursul anilor următori ai războiului au devenit parte importantă a nou formatei Armate aliate de Salonic, care țineau în loc părți considerabile ale armatei bulgare până la sfârșitul războiului în 1918.

Victoria asupra Serbiei a deschis calea de aprovizionare spre Turcia și a contribuit considerabil la stabilizarea poziției Puterilor Centrale în Sud-Est. S-a apreciat că România nu va intra în război de partea Antantei în următoarele luni datorită intrării Bulgariei în război și înfrângerii Serbiei. Până spre sfârșitul anului 1915, Puterile Centrale ocupaseră o poziție importantă, ceea ce a făcut posibilă stabilirea unui punct de efort principal în Vest în 1916, așa cum dorise Falkenhayn⁴⁸. La 21 februarie 1916, a început ofensiva germană lângă Verdun. Obiectivul acestei operații nu era acela de a obține o victorie distructivă, așa cum prevăzuse Schlieffen, ci de a lăsa armata franceză să sângereze și astfel să distrugă pe termen mediu paloșul continental britanic (*Festlandsdegen*)⁴⁹. Austro-Ungaria a folosit situația presupus calmă din Est și a lansat o ofensivă împotriva Italiei în Tirolul de Sud, la 15 mai 1916, cu puternicele divizii retrase de pe Frontul de Est⁵⁰. Germanii și austriecii, totuși, au subestimat resursele armatei ruse și capacitatea acesteia de a se reorganiza⁵¹. Oferind ajutor greu încercațiilor francezi, rușii au atacat pozițiile Armatei 10 de lângă lacul Naroci pe 18 martie 1916. După numai câteva zile, s-a oprit ofensiva rusă, nu în ultimul rând din cauza con-

■ Generalul Erich von Falkenhayn

dițiilor de vreme rea, rușii suferind pierderi grele. Terenul câștigat de ruși în cazuri izolate era imediat reocupat prin contraatacuri de Armata 10⁵². Faptul că ofensiva rusă a fost înfrântă fără serioase dificultăți a făcut Comandamentul Suprem al armatei să creadă eronat că ar fi în stare să înfrângă atacurile așteptate în vara anului 1916, tot fără efort. La insistența italienilor, rușii, sub conducerea generalului Aleksei Brusilov, au lansat o ofensivă de proporții pe un front larg împotriva unităților austro-ungare la sud de mlaștinile Pripetului la 4 iunie 1916⁵³. Trupele ruse dețineau doar la limită superioritatea în materiale și personal, dar au folosit tactici noi de infanterie și artilerie⁵⁴. În doar câteva zile, Armatele 8 și 9 ruse au distrus complet Armatele 4 și 7 austro-ungare. Până la 12 iunie, rușii luaseră mai mult de 200 000 de prizonieri, majoritatea austro-ungari, și capturaseră mai mult de 200 de tunuri. Astfel, capacitatea de luptă a forțelor austro-ungare s-a înjumătățit în numai câteva zile. Trupele austro-ungare rămase s-au retras spre vest fără a se opri și în completă dezorganizare, cu excepția Grupului de armate Böhm-Ermolli și al Armatei

▪ **Feldmareșalul
August von Mackensen**

de Sud germană⁵⁵. În fața situației dramatice, Conrad a oprit imediat ofensiva din Tirol și a mutat divizii puternice în est. Rușii, de asemenea, au pornit la atac la nord de mlaștinile Pripetului. O ofensivă puternică rusească, lansată la 13 iunie asupra nodului de cale ferată de importanță strategică de la Baranovici, a fost respinsă de detașamentul de armată al generalului-colonel Woyrsch, acesta fiind nevoit să-și utilizeze toate forțele și rezervele⁵⁶. Puținele forțe germane angajate în sectorul de sud al frontului pentru a sprijini aliații austrieci au fost întărite cu unități retrase de pe Frontul de Vest. Aceste unități, care fuseseră strânse în mare grabă, au fost aruncate în spărturile frontului, imediat după sosirea lor în zona de luptă, pentru a preveni dezintegrarea în continuare a trupelor austro-ungare și pentru a stabili frontul. Dar ele nu au fost capabile să oprească ofensiva rusească, ci doar au încetinit-o. Contraatacuri precum cel de lângă Kovel de la 16 iunie au stabilizat situația doar temporar, dar nu au putut determina încheierea bătăliei în favoarea

Puterilor Centrale⁵⁷. Când britanicii au lansat ofensiva lor pe Somme la începutul lui iulie⁵⁸, rușii și-au continuat atacurile împotriva Armatei 10 și 12 la nord de mlaștinile Pripetului, iar Brusilov și-a continuat ofensiva în sectorul de sud al frontului, Puterile Centrale confruntându-se cu o criză strategică⁵⁹. Aceasta a fost agravată de diferențele considerabile de opinii între aliați. În timp ce Falkenhayn îl acuza pe Conrad că persistă să rețină trupe combatante eficiente pe frontul italian, austriecii pretindeau că OberOst va fi în măsură să furnizeze în continuare rezerve pentru presatul sector sudic. În perspectiva evoluției situației, nemții, a căror încredere în aliați fusese serios zdruncinată, insistau pentru stabilirea unei comenzi germane supreme pe Frontul de Est și luarea de măsuri drastice pentru refacerea capacității combative a unităților austro-ungare. Scopul general era de a crește influența Germaniei asupra armatei austro-ungare. Ambele măsuri, totuși, au fost respinse vehement de austrieci⁶⁰.

Târziu, în iulie, rușii au renunțat la atacul lipsit de succes din sectorul de nord al Frontului de Est și și-au mutat complet concentrarea asupra atacului din Sud⁶¹. Acest atac avea două scopuri: în termeni militari, scopul era de a distruge complet armata austro-ungară, iar în termeni politici se spera că succesul ofensivei va determina, în final, intrarea României în război de partea Antantei. Falkenhayn a recunoscut urgența situației și a continuat să disloce trupe în sectoarele puternic presate din Galiția de sud-est, unde rușii avansaseră prin trecătorile din Carpați și spre sectorul de front din preajma nodului de cale ferată de la Kovel, pe care îl atacaseră de săptămâni întregi cu un număr enorm de forțe, în ciuda crizei permanente de pe Somme⁶².

Situația s-a stabilizat treptat în favoarea Puterilor Centrale. Aceasta s-a datorat și faptului că la începutul lunii august, Hindenburg a preluat comanda supremă a întregului Front de Est, la nord de sectorul destinat Grupului de armate Erzherzog Karl.

Cu sprijinul diviziilor turce, unitățile – între timp mixte germano-austro-ungare la nivel de batalion și mai sus – au reușit să mențină frontul.

Rușii au progresat din ce în ce mai puțin cu atacurile lor. Capacitatea lor de luptă a început să scadă. Armata rusă făcuse cuceriri teritoriale mari

prin ofensiva din 1916. Totuși, rușii nu au înfrânt decisiv Puterile Centrale. Ei au obținut succese cu prețul unor mari pierderi în oameni și materiale și astfel și-au diminuat capacitatea combativă a armatei.

Criza din est părea rezolvată când România a intrat în război de partea Antantei, la 27 august 1916. Falkenhayn era complet surprins de pasul făcut de România, nemaiașteptându-se ca România să intre în război la acea vreme datorită evoluției situației militare⁶³. Kaizerul a fost puternic șocat de neașteptata situație⁶⁴. Copleșit, el l-a concediat pe Falkenhayn și l-a numit, la 29 august, pe Hindenburg șef al Statului Major General, iar pe Ludendorff șeful Operațiilor. Adversarii lui Falkenhayn și-au atins în sfârșit scopul⁶⁵. Deși intrarea României în război era motivul aparent pentru demiterea lui Falkenhayn, el a căzut în cele din urmă din cauza bătăliei de la Verdun și, la fel ca Ludendorff în 1918, ca urmare a insuccesului în Vest.

Ca urmare a numirilor lui Hindenburg și Ludendorff, Puterile Centrale au căzut de acord, la 6 septembrie, ca din acel moment Kaizerul – și prin el Comandamentul Suprem al Armatei germane – să conducă operațiile aliate⁶⁶.

Noul Comandament Suprem al Armatei germane a decis lansarea unei ofensive împotriva României în pofida situației critice de pe Frontul de Vest⁶⁷. Forțele bulgare și câteva forțe germane au fost redислоcate de pe Frontul de la Salonic spre frontiera nordică a Bulgariei unde o armată – mai degrabă slabă – de unități bulgare, turce și germane a fost formată sub conducerea generalului feldmareșal August von Mackensen⁶⁸. Această Armată de Dunăre a ocupat chiar în primele zile de luptă fortăreața românească de la Turtucaia și apoi a avansat spre nord în Dobrogea⁶⁹. Între timp, românii au atacat în Transilvania și au depășit slabele trupe austro-ungare de frontieră. Ofensiva lui Mackensen, însă, a forțat armata română să se regrupeze spre sud. Aceasta a avut o tentativă de trecere a Dunării la sud de București pentru a-l ataca pe Mackensen din spate, dar a eșuat. Mackensen a fost în măsură să-și continue înaintarea fără întrerupere și să ocupe mari părți din Dobrogea în ciuda unor dificultăți logistice majore⁷⁰. Pentru a reocupa Transilvania, Comandamentul Suprem al armatei a concentrat Armata 9 sub comanda supremă a lui Falkenhayn în apropiere de Sibiu⁷¹.

Acesta a oprit atacul românilor și a lansat un contraatac. Unitățile românești au fost înfrânte⁷². Încercarea de a tăia retragerea trupelor române la Turnu Roșu a eșuat datorită apărării românilor. Armata 9 a avansat către est, la nord de Carpați și, în final, a scos trupele române afară din Transilvania în bătăliile de la Perșani și de lângă Brașov pe 6/7 octombrie⁷³. Falkenhayn a încercat apoi să penetreze către sud prin munți pentru a învălui și distruge armata română din Muntenia în cooperare cu Mackensen. Toate încercările de a prelua controlul asupra trecătorilor montane din nord și de a crea baza operațională pentru încercuirea armatei române au eșuat. Unitățile românești au apărut cu succes trecătorile din munți și implicat ruta directă către București și către câmpurile petrolifere românești de lângă Ploiești, împotriva tuturor atacurilor germane⁷⁴. Pentru a grăbi luarea unei decizii, Falkenhayn a atacat în continuare spre vest, în apropiere de trecătoarea Surduc. Între 11 și 14 noiembrie, diviziile germane au forțat trecerea prin pasul Surduc în condiții de iarnă extrem de potrivnice⁷⁵. Imediat după străpungere, unități puternice de cavalerie ale Puterilor Centrale au avansat spre sud pe direcția București⁷⁶. În același timp, grosul Armatei 9 mărșăluia spre est. În numai câteva zile, înaintarea nemților a determinat căderea frontului românesc din Carpați. Germanii și-au coordonat acțiunile ulterioare. La 25 noiembrie, Mackensen a trecut Dunărea și a înaintat spre nord către București cu forțe slabe⁷⁷, în timp ce trupele lui Falkenhayn, acum sub comanda lui Mackensen, au înaintat către capitala României dinspre vest. Românii au încercat să înfrângă Armata de Dunăre înainte de sosirea Armatei 9. Această manevră inteligentă a eșuat, deoarece Falkenhayn a intrat în luptă la timp pentru a-l sprijini pe Mackensen și a decis astfel soarta bătăliei în favoarea Puterilor Centrale, chiar în apropierea Bucureștiului⁷⁸. Drumul către București era acum liber. La 5 decembrie 1916, capitala României a fost ocupată; câteva zile mai târziu, câmpurile petrolifere de la Ploiești erau cucerite. O parte considerabilă a armatei române a reușit să evite distrugerea, repliindu-se către est și formând un nou front de tranșee în Moldova, alături de forțele rusești. După reorganizare, acestea au devenit un factor de putere pe Frontul de Sud-Est, care nu era de subestimat. Nici încercările rușilor de a sprijini

forțele române pe frontul sudic⁷⁹, nici ofensiva aliaților pe Frontul de la Salonic nu au putut preveni ofensiva neașteptată a Puterilor Centrale și înfrângerea României. Puterile Centrale aveau acum acces la câmpurile petrolifere de la Ploiești și la resursele de hrană ale României. Cu victoria lor asupra României, aliații, sub conducerea Germaniei, au stabilit în final situația pe Frontul de Est la sfârșitul anului 1916, în pofida marilor pierderi suferite și au gestionat criza severă a aceluia an. Planificarea strategică a lui Falkenhayn pentru 1916 a eșuat însă, el fiind nevoit să recunoască în fața Kaizerului Wilhelm al II-lea, nu în ultimul rând din cauza succesului ofensivei rusești și a colapsului armatei austro-ungare: „Până acum, întreaga noastră luptă a avut la bază următoarea idee simplă: având în vedere condițiile din Rusia în est, părea a fi fost suficient, în principiu, să fie menținut ceea ce fusese câștigat în anul precedent. În vest am fost determinați să-i dăm Franței motiv să sângereze. Am dorit să facem ca Anglia să treacă la acțiuni ofensive care – speram noi – îi vor aduce pierderi grele, dar nu un succes decisiv, dându-ne nouă posibilitatea unei contraofensive într-o etapă ulterioară. În acest fel, speram să facem principalii inamici să-și piardă dorința de a continua războiul, astfel încât acest sentiment ne va permite nouă să încheiem o pace victorioasă într-un fel sau altul. Cât de bine a lucrat această idee este confirmat de negocierile secrete conduse de Camera franceză. Din păcate, acele planuri au fost năruite de colapsul armatei austro-ungare⁸⁰”.

Având în vedere războiul dus pe două fronturi și enorma povară pe care acesta a pus-o pe trupele germane, Comandamentul Suprem al armatei a reușit doar să stabilizeze situația pe Frontul de Est, deoarece a folosit toate forțele disponibile și a stabilit un punct principal de efort pe termen scurt. O decizie strategică în Est nu putea fi materializată în acest mod. Întrebarea dacă aceasta ar fi fost totuși posibilă a divizat comandanții germani în două tabere, ani de zile. Intrarea României în război a avut loc într-un moment în care Falkenhayn nu se aștepta ca aceasta să decidă rezultatul luptei interne pentru putere în favoarea adversarilor săi, „pro esticii”, Hindenburg și Ludendorff. Asemenea predecesorilor lor, ei au concentrat efortul de război al Germaniei în ultimii doi ani de luptă pe Frontul de Vest, nu pe cel de Est, așa cum au declarat

întotdeauna cu convingere că ar face. De îndată ce au primit responsabilitatea militară generală, și ei au trebuit să accepte situația strategică de ansamblu și să înțeleagă că având în vedere condițiile operaționale de bază, o decizie strategică putea fi luată în Est numai pe temeiul considerentelor politice. Acest fapt s-a realizat prin trecerea lui Lenin prin Imperiul german în 1917 și prin revoluția bolșevică din octombrie.

Traducere și adaptare

MONA ELENA SIMINIUC

¹ Pentru mai multe informații asupra strategiei generale a Germaniei, vezi: *Der Schlieffenplan. Analysen und Dokumente*, ed. de Hans Ehlert, Michael Epkenhans și Gerhard P. Groß, ediția a 2-a revizuită, Paderborn et al 2007 (*Zeitalter der Weltkriege*, vol. 2). În particular, articolele de Annika Mombauer, Robert T. Foley, Günther Kronenbitter și Gerhard P. Groß.

² Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge 2001, pp. 102-104.

³ În completarea studiilor individuale despre bătălia de la Tannenberg vezi: Franz Uhle-Wettler, *Höhe- und Wendepunkte deutscher Militärgeschichte*, ediție nouă revizuită, Mainz 2000, pp. 201-253 – operațiile din Est sunt doar tematizate în biografiile lui Erich Ludendorff. Vezi Franz Uhle-Wettler, *Erich Ludendorff in seiner Zeit. Soldat, Stratege, Revolutionär. Eine Neubewertung*, Berg 1995; Wolfgang Venohr, *Ludendorff. Legende und Wirklichkeit*, Berlin 1993. În contrast, există un număr de studii anglo-saxone despre bătăliile din Est. Cf. John Keegan, *Der Erste Weltkrieg. Eine europäische Tragödie*, noiembrie 2000, pp. 201-247 și 324-331; Dennis E. Showalter, „Even generals wet their pants: The first three weeks in East Prussia August 1914”, în *War & Society*, 2 (1984), pp. 60-86; Dennis E. Showalter, „The eastern front and the German military planning, 1871-1914 - some observations”, în *East European Quarterly*, 15 (1981), pp. 163-180; Dennis E. Showalter, „Tannenberg Clash of empires”, Hamden, 1991; William C. Jr. Fuller, „Die Ostfront”, în *Der Erste Weltkrieg und das 20. Jahrhundert* ed. de Jay Winter, Geoffrey Parker și Mary R. Habeck, Hamburg 2002, pp. 34-70; Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, Londra 1975; Hew Strachan, *The First World War. Volume I, To Arms*, Oxford 2001,

pp. 281-373; Hew Strachan. *Der Erste Weltkrieg, Eine neue illustrierte Geschichte*, München 2003, pp. 163-186.

⁴ Pentru detalii asupra războiului pe Frontul de Est, vezi *Die vergessene Front. Der Osten 1914/15. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, ed. de Gerhard P. Groß, Paderborn, 2006 (*Zeitalter der Weltkriege*, vol. 1). Studiul prezent este bazat pe articolul autorului „Im Schatten des Westens. Die deutsche Kriegführung an der Ostfront bis Ende 1915” (*În umbra vestului. Războiul german pe Frontul de Est până la sfârșitul lui 1915*) în acel volum.

⁵ Cf. Walter Elze, *Tannenberg. Das Deutsche Heer von 1914. Seine Grundzüge und deren Auswirkungen im Sieg an der Ostfront*, Breslau, 1928; Hermann von Kuhl, *Der Weltkrieg 1914-1918*; vol. 1, Berlin, 1929; *Der Weltkrieg 1914-1918*, ed. în Arhiva Reichului, vol. 2. *Die Befreiung Ostpreußens*, Berlin, 1925; vol. 5. *Der Herbstfeldzug 1914. Im Westen bis zum Stellungskrieg. Im Osten bis zum Rückzug*, Berlin, 1929; vol. 6. *Der Herbstfeldzug 1914. der Abschluss der Operationen im Westen und Osten*, Berlin 1929; vol. 7. *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Winter und Frühjahr*, Berlin 1931; vol. 8. *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluss*, Berlin 1932.

⁶ Cf. Lothar Höbelt, „Schlieffen, Beck, Potiorek und das Ende der gemeinsamen deutsch-österreichisch-ungarischen Aufmarschpläne im Osten”, în *MGM* (1984), H. 2, pp. 7-30; John H. Maurer, *The outbreak of the First World War: Strategic planning, crisis decision making and deterrence failure*, Westport 1995; Hans Meier-Welcker, „Strategische Planungen und Vereinbarungen der Mittelmächte für den Mehrfrontenkrieg”, în *ÖMZ* (1964), H. Sonderheft II, pp. 15-22; Helmut Otto, „Zum strategisch-operativen Zusammenwirken des deutschen und österreichisch-ungarischen Generalstabes bei der Vorbereitung des ersten Weltkrieges”, în *Zeitschrift für Militärgeschichte* (1963), pp. 423-440; Gerhard Ritter, „Die Zusammenarbeit der Generalstäbe Deutschlands und Österreich-Ungarns vor dem ersten Weltkrieg”, în *Zur Geschichte und Problematik der Demokratie. Festgabe für Hans Herzfeld*, Berlin, 1958; Theobald von Schäfer, „Deutsche Offensive aus Ostpreußen über den Narew auf Siedlec”, în *Militärwissenschaftliche Mitteilungen*, Sonderabdruck aus Heft 11/12 (1930), pp. 1-16; Gerhard Seyfert, *Die militärischen Beziehungen und Vereinbarungen zwischen dem deutschen und dem österreichischen Generalstab vor und bei Beginn des Weltkrieges*, Leipzig, 1934.

⁷ La începutul războiului, Armata 8 a fost structurată astfel: Corpul I armată incluzând diviziile 1 și 2 de infanterie, Corpul XVII armată cuprinzând diviziile de infanterie 35 și 36, Corpul XX armată cuprinzând

diviziile 37 și 41 infanterie, Corpul I de rezervă cuprinzând diviziile de rezervă 1 și 36. În plus, mai erau trei divizii de rezervă, Divizia I cavalerie și Divizia 4 de geniu. Doar 6 divizii din 13 erau unități active. Pentru o listă detaliată a unităților germane implicate, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 358-365.

⁸ Personalul și echipamentul unităților germane era foarte eterogen. O divizie de rezervă, de exemplu, avea considerabil mai puțină artilerie la dispoziție decât o divizie activă de infanterie. *Landwehr* și unitățile de fortificații nu erau potrivite pentru operații independente, nici în termeni de personal, nici de materiale. Nu le lipseau echipamentul de geniu, comunicațiile, unitățile de aprovizionare și medicale precum și artileria și mitralierele. Cf. *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 364-365.

⁹ Pentru detalii asupra organizării unităților germane și comparația în eficacitatea de luptă, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, Anexa 1, pp. 364-365 și Anexa 2.

¹⁰ „Geheime Denkschrift des Großen Generalstabes aus dem Jahre 1913: Mitteilungen über russische Taktik”, în Elze, *Tannenberg*, pp. 165-182, re: p. 168.

¹¹ Pentru doctrina tactică și operativă a armatei germane înainte de 1914 și în timpul războiului, vezi Gerhard P. Groß, „Das Dogma der Beweglichkeit. Überlegungen zur Genese der deutschen Heerestaktik im Zeitalter der Weltkriege”, în *Erster Weltkrieg Zweiter Weltkrieg. Ein Vergleich. Krieg, Kriegserlebnis, Kriegserfahrung in Deutschland*, ed. de Bruno Thoß și Hans-Erich Volkmann pentru Militärgeschichtliches Forschungsamt von, Paderborn et al. 2002, pp. 143-166.

¹² Cf. Generaloberst Graf von Schlieffen, *Die großen Generalstabsreisen – Ost – aus den Jahren 1891-1905, Dienstschriften des Chefs des Generalstabes der Armee Generalfeldmarschall Graf von Schlieffen*, vol. 2, ed. de Generalstab des Heeres 7. (Kriegswissenschaftliche) Abteilung, Berlin, 1938

¹³ „The supreme commander of 8th Army must direct the operations at his own discretion, Aufmarschanweisung 1914/15 für Oberkommando des 8. Armee”, în Elze, *Tannenberg*, pp. 185-197, citat p. 193.

¹⁴ *Weltkrieg*, vol. 2, p. 45.

¹⁵ Vezi „Aufmarschanweisung 1914/15 für Oberkommando der 8. Armee”, în Elze, *Tannenberg*, p. 195.

¹⁶ Cf. Stone, *Front*, pp. 47-49; Strachan, *Arms*, pp. 307-309.

¹⁷ Pentru detalii asupra cursului bătăliei, vezi Elze, *Tannenberg* pp. 93-110; Showalter, *Tannenberg*, pp. 172-210; *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 79-102.

¹⁸ Pentru detalii, vezi Hans Meier-Welcker, „Die Rückendeckung der 8. Armee während der Schlacht bei Tannenberg. Was können wir heute noch daraus lernen?”, în *Militär-Wochenblatt* (1936), pp. 166-170.

¹⁹ Pentru o descriere detaliată a cursului bătăliei, vezi Elze, *Tannenberg*, pp. 116-148, Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, pp. 32-44; Showalter, *Tannenberg*; pp. 213-319, Strachan, *Arms*, pp. 324-334; Venohr, *Ludendorff*, pp. 32-52; Uhle-Wettler, *Tannenberg*, pp. 201-253.

²⁰ În primele zile din septembrie, Corpul de Armată de Gardă de rezervă, Divizia 3 de infanterie și Divizia 1 de rezervă, Corpul XI de armată, diviziile 22 și 38 de infanterie și Divizia 8 de cavalerie au ajuns în Prusia Orientală. Aceste unități au fost puse în mișcare de Moltke în noaptea de 28/29 august 1914. Vezi *Weltkrieg*, vol. 2, p. 207. De asemenea, vezi Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, p. 45.

²¹ Pentru detalii asupra războiului Monarhiei Dunării cf. Lothar Höbelt, „So wie wir haben nicht einmal die Japaner angegriffen» Österreich-Ungarns Nordfront 1914/15”, în *Die vergessene Front*, pp. 87-119.

²² Asupra cursului bătăliei, vezi Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp: 48-52; Venohr, *Ludendorff*, pp. 53-66; *Weltkrieg*, pp. 2, 247-317.

²³ Pentru detalii asupra relației dintre cei doi aliați, vezi Günther Kronenbitter, „Von «Schweinehunden» und «Waffenbrüdern». Der Koalitionskrieg der Mittelmächte 1914/15 zwischen Sachzwang und Ressentiment”, în *Die vergessene Front*, pp. 121-143.

²⁴ Cf. *Weltkrieg*, vol. 5, p. 409.

²⁵ Armata 9 a fost întărită cu Corpurile XI, XVII și XX de armată, Corpul de armată de Gardă de rezervă, Corpurile *Landwehr*, Rezerva principală Posen și Divizia 8 cavalerie, în total 11 divizii de infanterie și una de cavalerie.

²⁶ Pentru detalii asupra operațiilor rusești, vezi Stone, *Front*, pp. 97-100.

²⁷ „Mitteilungen über russische Taktik”, în Elze, *Tannenberg*, p. 180.

²⁸ Pentru detalii asupra reorganizării lanțului de comandă în Est, vezi *Weltkrieg*, vol. 6, pp. 37-38.

²⁹ Pentru o detaliată descriere a luptei: Venohr, pp. 86-107 *Weltkrieg*, vol. 6, pp.98-226.

³⁰ În acest context, Falkenhayn a scris la 26 noiembrie 1914 către OberOst: „Orice victorie din Est obținută prin compromiterea pozițiilor noastre din Vest este inutilă”, *Weltkrieg*, vol. 6, p. 254.

³¹ Pentru detalii asupra crizei conducerii militare din iarna 1914/15 cf. Holger Afflerbach, *Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, Munich, 1994, pp. 211-223; Ekkehart P. Guth, „Der Gegensatz zwischen dem Oberbefehlshaber Ost und dem Chef des Generalstabes des Feldheeres 1914/15. Die Rolle des Major v. Haefthen im Spannungsfeld zwischen Hindenburg, Ludendorff und Falkenhayn”, în *Militärgeschichtliche Mitteilungen* (1984), pp. 75-111;

Gerhard Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk. Das Problem des „Militarismus” in Deutschland*. vol. 3. *Die Tragödie der Staatskunst Bethmann Hollweg als Kriegskanzler* (1914-1917), München 1964, pp. 63-72.

³² Pentru detalii asupra bătăliei de iarnă de la Lacurile Mazuriene, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 172-242.

³³ Nowak, *Hofmann*, p. 64.

³⁴ Ca rezultat al reorganizării Armatei de Vest – fiecare divizie trebuia să renunțe la cel de-al patrulea regiment de infanterie – a fost formată o rezervă operativă de 14 divizii.

³⁵ Vezi: Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 287-292; Erich von Falkenhayn, *Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschlüssen*, Berlin 1920, pp. 62-69; Friedrich Carl Scheibe, „Marne und Gorlice: Zur Kriegsdeutung Hans Delbrücks”, în *Militär-geschichtliche Mitteilungen* (1994) pp. 355-376, aici pp. 366-368.

³⁶ 675 tunuri ușoare rusești și 4 grele au înfruntat 1 275 tunuri ușoare și 334 grele ale Puterilor Centrale. În plus, Puterile Centrale aveau 96 de lansatoare de mine din care rușii nu aveau nici măcar unul. Numărul de mitraliere (660 la 607) era aproximativ egal. Cifre citate în *Deutschland im ersten Weltkrieg*, ed. de o echipă de autori de la Zentralinstituts für Geschichte der DDR, a doua ediție. Berlin 1970, vol. 2, p. 75. Asupra problemelor armamentului rusesc cf. Fuller, *Ostfront*, pp. 45-46.

³⁷ Armata 11 era structurată după cum urmează: 4 Corpuri de Armată germane, cuprinzând opt divizii germane de infanterie – Corpul de Gardă, incluzând diviziile 1 și 2 de gardă, Corpul Kneußl, Diviziile 119 și 1 infanterie bavareze, Corpul X Armată, diviziile de infanterie 19 și 20 și Corpul XXXI de rezervă, diviziile 81 și 82 de rezervă –, Corpul VI de armată austro-ungar, inclusiv Divizia 12 de infanterie austro-ungară, Divizia 39 de infanterie Honvezi, precum și Divizia 10 de cavalerie austro-ungară.

³⁸ Pentru detalii asupra disputei legate de proprietatea intelectuală a străpungerii de lângă Gorlice vezi Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 287-290.

³⁹ Străpungerea e descrisă în detaliu în jurnalul de război al Diviziei 11 infanterie bavareză (transcriptul jurnalului de război al Diviziei 11 infanterie bavareză 24.4-30.6.1915; BA-MA, PH 8I/442) și la nivelul armatei în jurnalul de război al Armatei a 11-a (Kriegstagebuch des Oberkommandos der 11, Armees; BA-MA, PH 5II/303).

⁴⁰ Pentru o descriere detaliată a bătăliei, vezi *Weltkrieg*, vol. 7, pp. 346-443; *Der große Krieg 1914-1918*, ed. de Max Schwarte, vol. 2, *Der deutsche Landkrieg. Vom Frühjahr 1915 bis zum Winter 1916/1917*. Leipzig 1923, pp. 124-150. Din perspectiva Rusiei, cf. Stone, *Front*, pp. 135-143.

⁴¹ Pentru o analiză detaliată a perspectivelor de succes ale celor două variante, vezi Max von Gallwitz, *Meine Führertätigkeit im Weltkrieg 1914/1916. Belgien – Osten – Balkan*. Berlin 1929, pp. 373-378. Un sumar al discuției este oferit de Venohr, *Ludendorff*, pp. 116-133.

⁴² Pentru o descriere detaliată a diferențelor dintre variantele OberOst și Falkenhayn, cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 305-313; Volker Ullrich, „Entscheidung im Osten oder Sicherung der Dardanellen: das Ringen um den Serbienfeldzug 1915. Beitrag zum Verhältnis von Politik und Kriegführung im ersten Weltkrieg”, în *Militärgeschichtliche Mitteilungen* (1982), pp. 45-63, aici pp. 50-52.

⁴³ Pentru o descriere detaliată a ofensivei Puterilor Centrale până la sfârșitul anului 1915, vezi Schwarte, *Krieg*, pp. 143-228; *Weltkrieg*, vol. 8, pp. 103-597.

⁴⁴ Afflerbach, *Falkenhayn*, p. 307.

⁴⁵ Pentru detalii, vezi de asemenea Wolfgang Foerster, *West- oder Ostenentscheidung im Winter 1915?* Disponibilă ca manuscris la BA-MA sub catalogarea W-10/51315.

⁴⁶ Pentru detalii, vezi Ullrich, *Entscheidung*, pp. 45-62.

⁴⁷ Pentru detalii asupra campaniei din Serbia și structura organizațională a unităților, vezi *Der Weltkrieg 1914-1918*, vol. 9 *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen und auf dem Balkan vom Sommer bis zum Jahresschluß*, Berlin 1933, pp. 196-291.

⁴⁸ Cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 294-295. Asupra strategiei lui Falkenhayn, vezi Burkhard Köster, „Ermattungs- oder Vernichtungsstrategie. Die Kriegführung der 2. und 3. Obersten Heeresleitung”, în *Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung* H. 2, (2008), pp. 10-13.

⁴⁹ Pentru detalii asupra bătăliei de la Verdun, vezi Robert T Foley, *German Strategy and the Path to Verdun. Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition 1870-1916*, Cambridge 2005; Matti Münch, *Verdun. Mythos und Alltag einer Schlacht*, München, 2006 (Forum Deutsche Geschichte 11).

⁵⁰ Pentru detalii asupra planificării și desfășurării ofensivei, vezi Gerhard Artl: *Die österreichisch-ungarische Südtiroloffensive 1916*, Viena 1983. Mai include o listă a unităților austro-ungare relocate de pe Frontul de Est, Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers*, Graz 1993, pp. 339-343.

⁵¹ Pentru detalii cf. Stone, *Eastern Front*, pp. 194-225.

⁵² Pentru detalii asupra desfășurării bătăliei vezi Stone, *Front*, pp. 227-231; *Der Weltkrieg 1914-1918*, vol.10: *Die Operationen des Jahres 1916 bis zum Wechsel in der Obersten Heeresleitung*, Berlin 1936,

pp. 433-437; *Die russische Frühjahrsoffensive 1916, im Auftrag des Generalstabes des Feldheeres*, Oldenburg 1918 (Der große Krieg in Einzelschriften, H. 31).

⁵³ 600 000 de soldați ruși au înfruntat 500 000 de soldați ai Puterilor Centrale, majoritatea unitați austro-ungare. Cu privire la artileria de câmp, rușii au avut doar o ușoară superioritate. 1 770 de tunuri s-au opus altor 1 301. Cât privește artileria grea, Puterile Centrale au avut o superioritate de 545 tunuri la 168.

⁵⁴ Brusilov a atacat traversând un sector de front de câteva sute de kilometri pentru a preveni o utilizare coordonată a rezervelor. Și-a adus rezervelor în fața liniei de front a sistemului de tranșee. Obiectivul principal nu era un atac de artilerie, ci unul de infanterie. Infanteria a condus atacul cu mici grupuri de luptă ca unitați de infiltrare și de asemenea ca un atac în masă. Pentru a furniza elementul-surpriză, atacul a fost precedat de o scurtă lovitură de artilerie focalizată pe ținte selectate.

⁵⁵ Pentru detalii asupra bătăliei, vezi Stone, *Front*, pp. 232-256; Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp. 173-177.

⁵⁶ Pentru detalii, vezi: *Die Kämpfe um Baranowitzki Sommer 1916*, a doua ediție., Oldenburg/Berlin 1924 (*Schlachten des Weltkrieges*, vol. 9).

⁵⁷ Vezi *Weltkrieg*, vol. 10, pp. 473-479.

⁵⁸ Pentru detalii asupra strategiei britanice în lupta de la Somme, vezi Elizabeth Greenhalgh, „Why the British Were on the Somme in 1916”, în *War in History*, 6 (1999), H. 2, pp. 147-173; Hew Strachan, „The Battle of the Somme and British Strategy”, în *Journal of Strategic Studies*, 21 (1998), pp. 79-95.

⁵⁹ Cf. Stone, *Front*, pp. 259-263.

⁶⁰ Cf. Rauchensteiner, *Doppeladler*, pp. 352-354.

⁶¹ Pentru detalii, vezi *Weltkrieg*, vol. 10, pp. 538-558.

⁶² Cf. Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp. 180-187.

⁶³ Pentru detalii asupra estimării Comandamentului Suprem al Armatei germane a situației din săptămânile premergătoare intrării României în război, vezi Holger Afflerbach, *Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, München, 1994 (*Beiträge zur Militärgeschichte*, vol. 42), pp. 446-448.

⁶⁴ În timp ce juca scat, Kaizerului i s-au dat vești absolut surprinzătoare despre declarația de război a României, care l-au șocat. În opinia sa, războiul era pierdut și dorea să inițieze imediat negocieri de pace. Cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, p. 447

⁶⁵ Pentru detalii asupra șanselor în comanda supremă, vezi Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 437-450.

⁶⁶ Cf. Rauchensteiner, *Doppeladler*, pp. 362-370.

⁶⁷ Pentru detalii asupra procesului de decizie al Comandamentului Suprem al Armatei germane în planificarea operațională, vezi *Der Weltkrieg 1914-1918*, vol. 11. *Die Kriegführung im Herbst 1916 und im Winter 1916/17*, Berlin 1938, pp. 193-200.

⁶⁸ Inițial, Mackensen a avut comanda Armatei 3 bulgare, inclusiv diviziile 1 și 4 infanterie bulgare și elemente din Divizia 6 infanterie bulgară, 1 Divizion de cavalerie bulgar, un batalion german și Divizia 12 infanterie germană – care era încă în formare și nefiind gata de luptă oferea protecție la frontiera Dunării – și Flotila austro-ungară a Dunării. Unități turcești au fost anunțate. Cf. Mackensen. *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, ed. de Wolfgang Foerster, Leipzig 1938, pp. 280-284.

⁶⁹ Cf. Mackensen, *Briefe*, pp. 285-290.

⁷⁰ Cf. *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 201-207.

⁷¹ Pentru detalii, vezi Erich von Falkenhayn, *Der Feldzug der 9. Armee gegen Rumänien und Russen 1916/17. Der Siegeszug durch Siebenbürgen*, Berlin 1921, pp. 9-31. Mai cuprinde o detaliere a structurii de forțe a unităților Armatei 9.

⁷² Pentru detalii asupra luptelor, vezi Falkenhayn, *Siebenbürgen*, pp. 39-77; *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 216-232.

⁷³ Vezi Falkenhayn, *Siebenbürgen*, pp. 78-96; *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 233-242.

⁷⁴ Pentru detalii asupra luptei, vezi Erich von Falkenhayn, *Der Feldzug der 9. Armee gegen Rumänien und Russen 1916/17. Zweiter Teil: Die Kämpfe und Sieg in Rumänien*, Berlin, 1921, pp. 1-33, *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 243-258.

⁷⁵ Partea germană a angajat Grupul Kühne incluzând diviziile 41, 109, 301 infanterie, Divizia 11 infanterie bavareză, Corpul de cavalerie Schmettow (diviziile 6 și 7 cavalerie) și Batalionul de vânători de munte Württemberg. Pentru detalii asupra bătăliilor, vezi Falkenhayn, *Rumänien*, pp. 39-46.

⁷⁶ Vezi *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 266-270.

⁷⁷ Cf. *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 284-286.

⁷⁸ Pentru detalii, vezi Falkenhayn, *Rumänien*, pp. 77-92.

⁷⁹ Pentru detalii, vezi Stone, *Eastern Front*, pp. 264-281.

⁸⁰ Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 420-421.

GERMAN OPERATIONAL AND STRATEGIC PLANNING ON THE EASTERN AND SOUTHEASTERN FRONTS IN THE YEARS FROM 1914 TO 1916

At the beginning of the World War One seven eighths of the German ground forces deployed to the West and only one eighth to the East. The Central Powers had neither a coordinated operation plan for waging war against the Russian armed forces in the event of a multi-front war because Germany and Austro-Hungary planned their own wars separately and received only vague information from each other.

During the display of operations, a strategic dispute emerged at level of the Supreme Headquarters of the German army between those who sustained the necessity to direct the war effort mainly to the Western Front and those who were in favor of the Eastern Front. This dispute led to a military crisis.

The crisis in the East seemed resolved when Romania joined the war on the side of the Entente on 27 August 1916. Falkenhayn was completely surprised by the Romania's step, having no longer expected Romania to enter the war at the time in view of the development of the military situation.

After their victory over Romania, the allies under Germany's lead eventually stabilized the situation on the Eastern Front in late 1916 in spite of their great losses and mastered the severe crises of that year.

On account of the two-front war and the enormous burden this placed on the German troops, OHL only succeeded in stabilizing the situation on the Eastern Front because it used all the forces available and established a point of main effort for a short while. A strategic decision in the East could not be brought about this way. The question of whether this would be at all possible had divided the German commanders into two camps for years. Romania's joining the war at a time at which Falkenhayn had not expected it decided the internal struggle for power in favor of his opponents, the "easterners" Hindenburg and Ludendorff. Like their predecessors, they focused Germany's war effort in the last two years of the war on the West and not on the East as they had always wholeheartedly proclaimed they would do.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

ROMÂNII ARDELENI DE LA LOIALITATEA DINASTICĂ LA LOIALITATEA NAȚIONALĂ

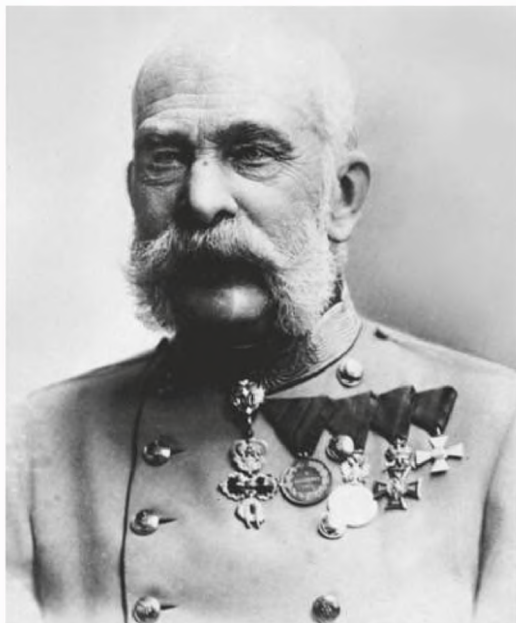
prof. univ. dr. LIVIU MAIOR

Românii transilvăneni, sortiți să trăiască între granițele Imperiului Habsburgic sau Austro-Ungar până la 1918, au sperat de fiecare dată în îmbunătățirea statutului lor social, politic și cultural, preferând însă loialitatea față de dinastie în detrimentul exacerbării naționalismului. Cu atât mai mult s-a manifestat această orientare la cei care slujeau armata, biserica, școala, administrația sau justiția. Îndeplinirea cu conștiinciozitate a serviciului militar era o modalitate de afirmare a atașamentului față de „bunul împărat”. Românii din Imperiul Habsburgic s-au comportat ca o minoritate națională, căutând în ultimă instanță să-și conserve identitatea. De aceea, natural, au fost obligați de împrejurări să adopte o linie politică rezultată din acest statut. Specificul românesc a generat o luptă acerbă pentru autonomia Transilvaniei care ar fi dus la schimbarea situației lor din minoritari în majoritari. Nu au reușit și de aceea au abandonat autonomismul în favoarea autodeterminării, ca o premisă a unificării spațiului românesc în stat național propriu, eveniment care a avut loc în 1918. Judecați strict din punct de vedere al onoarei militare, ei nu sunt cu nimic mai prejos decât ceilalți ostași români de dincolo de Carpați care și-au făcut datoria față de patrie. Inscripțiile de pe numeroase monumente din satele și orașele Transilvaniei, dedicate celor care și-au pierdut viața ca soldați ai armatei imperiale, le eternizează memoria. E drept că grănicerii și soldații români transilvăneni au luptat într-o armată multinațională. Dar au dovedit, întotdeauna, loialitate, încredere și respect față de legile militare și jurământul depus odată cu intrarea

pe poarta cazărmii. Același lucru se petrece și în zilele noastre, când militarii români își fac cu prisosință datoria față de patria lor, participând la misiuni internaționale în teatrele de operații sub egida ONU sau a NATO. Este adevărat că ostașii ardeleni erau însuflețiți până la 1918 de loialitatea dinastică, însă astăzi loialitatea militarilor români se exprimă față de generoasele idei ale libertății și democrației reale. Și într-un caz și în altul avem de-a face cu un numitor comun – sentimentul loialității.

Începutul Primului Război Mondial și mobilizarea din 1914 au însemnat momente cruciale pentru românii din armata austro-ungară. Reacția pozitivă a românilor față de mobilizare a întrecut așteptările autorităților. Primul ministru István Tisza, surprins de atitudinea românească, o caracterizează ca pe o „mare victorie pe frontul intern al monarhiei dualiste”¹. Era un răspuns concordant cu loialismul dinastic cultivat de mai bine de un secol. Aproape 72 000 de români transilvăneni au fost chemați sub arme în unități combatante. Mobilizarea a decurs fără împotriviri sau incidente majore. Ca și ungurii sau sașii, ei au crezut că va fi un război de scurtă durată și că de Sfintele Sărbători de Crăciun vor fi acasă. Nu puteau să-și imagineze că Serbia va rezista cu succes și că dintr-un război regional se va ajunge la unul mondial, de lungă durată. Plecarea pe front s-a desfășurat într-o atmosferă ciudată, amestec de veselie și teamă.

Autoritățile administrativ-politice din Transilvania au depus eforturi deosebite pentru a da

▪ Împăratul Franz Josef

speranțe românilor mobilizați, acordându-le satisfacții minore pentru a le ridica moralul. A fost permisă, încă din primele zile, purtarea cocardelor tricolore, iar cântecul „Deșteaptă-te, române!” era intonat chiar de fanfara regimentelor. Ordinele de mobilizare, apelurile și decretele guvernamentale au fost publicate în limba română, pentru prima dată după 1867, ceea ce îi impresiona și pe intelectualii români, care revendicaseră de mai bine de un secol acordarea de drepturi naționale românilor. Mai mult, în orașele și satele transilvănene s-a permis arborarea drapelului național român, autoritățile explicându-le celor contrariați de această decizie că România era aliata și prietena Austro-Ungariei. Entuziasmul primelor săptămâni de război a fost determinat de convingerea soldaților români că sunt chemați să răzbune asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, de la care așteptaseră „îmbunătățirea dreaptă a situației lor”².

Nu problema națională a afectat armata în primele luni de război. Problema ei era incapacitatea și incompetența comenzii supreme întruchipată de arhiducele Friederich.

În intervalul 1 august 1914-1 noiembrie 1918, din rândul transilvănenilor – români, unguri, sași, evrei, țigani și alții – au fost chemați sub arme 926 500 de soldați și ofițeri. Raportat la populația

Transilvaniei de 5 598 996 locuitori, conform recensământului din 1910, procentajul celor care au participat direct la operațiunile militare a fost de 16,5%. Pe naționalități, situația se prezintă astfel: români – 487 924 (52,27%); maghiari – 257 110 (27,75%); germani – 87 500 (9,44%); alții (evrei, ruteni, slovaci, țigani etc.) – 10,52%.

Din punct de vedere militar, cei aproape un milion de soldați și ofițeri, la care se mai adăugau așa-numiții *glotași*, au fost încadrați în 624 de batalioane din K.u.K.³, iar în armata de honvezi, în 228 de batalioane. Regimentele, aproape în exclusivitate, au fost trimise în prima linie. O proporție covârșitoare au făcut parte din infanterie, la cavalerie și artilerie fiind un număr mai redus. Aproximativ 2 000 au fost încorporați în marina militară imperială.

Structura etnică a regimentelor din care au făcut parte și românii relevă date de mare importanță pentru comportamentul, atitudinea soldaților și ofițerilor români față de camarazii lor de altă naționalitate sau religie – unguri, germani (sași sau șvabi), sârbi, slovaci, sloveni, ruteni, evrei, țigani. Rapoartele autorităților speciale de supraveghere nu au înregistrat conflicte, revolte, scandaluri etc. în rândul lor. În structurile etnice amalgamate, soldații și ofițerii români s-au dovedit a fi buni camarazi, au trecut ușor peste barierele de limbă și confesiune. Iată cum arăta componența regimentelor respective, atât în K.u.K., cât și la honvezi sau landwehr, în ceea ce privește etnia majoritară:

- Regimente exclusiv românești: 30; 63; 64.
- Regimente cu peste 50% români: 2; 3; 4; 8; 28; 31; 41; 50; 51; 85.
- Regimente cu peste 50% maghiari: 5; 37; 39; 62.
- Regimente cu peste 50% germani: 29; 61.
- Regiment româno-german: 21 (românii majoritari).
- Regiment sloveno-român (slovenii majoritari).
- Regiment româno-sârbo-german: 301 (românii peste 50%).
- Regimente româno-slovaco-maghiare: 13, 23.
- Regiment româno-sârbo-croat: 43.
- Regimente ruteano-române: 22; 41.
- Regiment ruteano-româno-german: 84 etc.⁴

Acest mozaic etnic a reușit să funcționeze fără convulsii majore și datorită condițiilor extreme generate de război, când apare solidaritatea umană,

element determinant în construcția camaraderiei. Oricum, comportamentul românilor într-o armată multinațională a fost unul demn de reținut, dar nu se poate afirma același lucru despre ofițerii în majoritate germani sau unguri. Deși în primele luni ale războiului, odată cu înfrângerile suferite de armata imperială, au avut o atitudine camaraderescă, de bună înțelegere, în special ungurii – dovadă: decorațiile, avansările care au „curs” și pentru care au recomandat un mare număr de români, aproape 44 000 – comportamentul lor era totuși schimbător, inegal, mai ales în perioadele ce urmau victoriilor, când deveneau duri, insolenți și disprețuitori cu masa soldaților, indiferent de apartenența lor etnică. Încetul cu încetul între ei și soldați se năștea o prăpastie care se adâncea ca urmare a suspiciunilor și resentimentelor pe care ofițerimea, rezerviștii în special, nu și le puteau controla.

Între soldații și ofițerii de diferite naționalități, liantul îl reprezenta loialitatea dinastică. Regimentele atât de mozaicate etnic și confesional erau, în fond, expresia duplicării structurilor interne ale monarhiei. Criteriul fundamental în numirea ofițerilor, în avansarea lor, era loialitatea. La începutul războiului, armata a fost, așa cum am văzut, o combinație de regimente integrale (unități dintr-o singură etnie) sau mixte din punct de vedere național. Integrarea a atins nivelul companiilor și batalioanelor, mai puțin eşaloanele superioare.

În momentul intrării în cazarmă, recruții depuneau jurământul de credință împăratului, iar înainte de plecarea spre front îl repetau în fața capelanilor militari. În general, erau transferați în zone diferite, autoritățile urmărind să fie cât mai departe de casele lor pentru a nu dezerta, pentru a nu fraterniza cu civilii. Au crezut că prin astfel de măsuri își vor asigura loialitatea acestora.

Dar starea generală a armatei din punct de vedere al bugetului era precară. Lipsurile erau resimțite la toate nivelurile, la toate tipurile de arme. Austro-Ungaria a cheltuit pentru armată cel mai puțin comparativ cu celelalte mari puteri ale timpului. Ea avea un buget militar mai mic decât Italia. De aceea, înzestrarea era insuficientă, iar serviciile de intendanță, cele sanitare – sub orice critică.

Pe lângă problemele de natură materială, cele de comandă erau de-a dreptul grave. Existau, în paralel, două cancelarii militare – a împăratului și a arhiducelui moștenitor –, ceea ce a condus la lipsa de unitate în pregătirea armatei pentru război.

Au existat generali, ca de exemplu Conrad von Hötzendorf, care au oscilat între cele două cancelarii. Unitatea de comandă era ca și inexistentă. În general, ea nu a strălucit prin idei inovatoare, era plină de prejudecăți și conservatoare. Deciziile, lipsite de unitate și calitatea corpului generalilor erau net inferioare celor germane. De aceea, armata imperială, faimosul K.u.K. nu a dispărut din cauza înfrângerii ei ca structură militară, ci pentru că scăzuse simțitor loialitatea. Nu mai era suficientă pentru a menține imperiul în ansamblul său.

Regimentele românești au manifestat de la bun început preferință pentru comandanți superiori proveniți din armata germană, aceasta ca urmare a neîncrederii în generalii austrieci. Regimentul 50 (Alba Iulia) a fost favorizat din acest punct de vedere. Comportamentul lor pe frontul ruso-polon a fost distins de împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, cu ordinul „Crucea de fier”⁵.

Pierderile suferite pe acest front au fost extrem de ridicate. Astfel, numai din Regimentul 23 honvezi, unde se afla și Octav Tăzlăuanu, din cei 3 500 de soldați se mai aflau pe câmpul de luptă doar 170 până la sfârșitul lunii noiembrie, iar regimentele 51 (Cluj), 2 (Brașov) și 50 (Alba Iulia) au rămas cu aproximativ 85% din efective.

Pe lângă pierderile umane suferite, îngrijorătoare au devenit și stările tensionate manifestate în rândurile unităților armatei imperiale, ceea ce a determinat Marele Stat Major să decidă transferul unor regimente în zone cât mai îndepărtate de locul de origine al soldaților. Nu trebuie să trecem cu vederea redislocarea de trupe românești în Cehia și Slovacia, în locul unor unități deja aflate într-o stare de revoltă endemică. A fost o hotărâre care dovedește păstrarea încrederii eşaloanelor superioare în români. Astfel, Regimentele 2 (Brașov) și 51 (Cluj) au preluat garnizoana Praga, Regimentul 35 pe cea de la Lain, iar la Brno a fost dislocat Regimentul 31 (Sibiu). În schimbul acestor unități au fost transferate în Transilvania Regimentul 71 slovac de la Trenčín în orașul Bistrița și Regimentul 22 croato-sârb, la Alba Iulia.

Evenimentele de pe front, înfrângerile suferite de armata imperială, înrăutățirea situației interne, prelungirea războiului, poziția de neutralitate adoptată de România, toate la un loc au dus la accelerarea procesului de erodare a loialismului dinastic.

După doi ani de neutralitate, păstrată cu multă dificultate, România a intrat în războiul mondial în

▪ Legiunea voluntarilor români din Italia

august 1916 de partea Antantei. La sfârșitul acelei luni, armata română a trecut deja Carpații, generând entuziasm în rândul populației românești din sud-estul Transilvaniei, care spera în unirea acesteia cu România. Trupele române au avansat până în apropierea Sibiului, au ocupat orașele Orșova, Petroșani, Odorhei și Brașov. Evenimentele au avut un impact enorm, așa cum era de așteptat, și asupra soldaților și ofițerilor de pe frontul din Galiția. Ca urmare, a crescut brusc numărul celor care dezertau. Dacă în 1914 fuseseră prinși 6 700 dezertori, 26 200 în 1915, în anul 1916 numărul acestora a ajuns la 38 000 și a continuat să crească până la 81 800 în 1917, pentru ca numai în primele trei luni ale anului 1918 să fie prinși 44 000⁶.

Aproape 39 000 de dezertori s-au predat rușilor. După declarația de război, Marele Stat Major al armatei române a lansat un manifest adresat soldaților și ofițerilor români din K.u.K. și Honvedseg, în care se spune: „De astăzi locul vostru nu este în armata austro-ungară, părăsiți rândurile sale, veniți sub steagul român fără rezerve, să luptați împreună pentru fericirea noastră și a voastră. Veniți să înfăptuim România Mare⁷. Ofițerii rezerviști, proveniți din rândul intelectualității, și-au însușit mesajul devenind foarte activi și îndemnându-i pe soldați să dezerteze împreună cu ei. Cele mai numeroase „tregeri la inamic” s-au

produs în Regimentul 64, Orăștie. Un ofițer român din acest regiment, aflat la Gorodiște, descrie reacția lor la aflarea veștii: „Am aflat la popota ofițerilor că România a declarat război Puterilor Centrale și că armata română a început lupta pentru dezrobirea românilor de sub stăpânirea Habsburgilor. În noua situație am înțeles că a lupta împotriva rușilor însemna a lupta indirect contra României, deci contra intereselor noastre proprii”. Din inițiativa a doi ofițeri, Branga Ioan și Boca Romulus, un grup din regiment s-a predat rușilor. Știrea intrării României în război a stârnit agitație și printre prizonierii români din Rusia. În consecință, fenomenul voluntariatului s-a amplificat în săptămânile următoare. Din cei aproximativ 120 000 de prizonieri, conform datelor rusești, aproape 40 000 au cerut înrolarea în armata română. Numai în intervalul august-septembrie 1916, autoritățile ruse au primit 3 500 de cereri de încadrare în unități speciale care să lupte alături de trupele române.

Cel mai important număr de prizonieri români se afla în Rusia, ca urmare a prezenței regimentelor transilvănene pe frontul de Est, unde condițiile și înfrângerile grele au favorizat fenomenul dezertării, al prizonieratului.

Intrarea României în război alături de Antantă a determinat amplificarea voluntariatului în mijlocul prizonierilor din Rusia. La aceasta a contribuit și

decizia autorităților ruse de a-i elibera pe foștii soldați și ofițeri din armata austro-ungară de origine română. Localitatea Darnița din apropierea Kievului a fost desemnată ca centrul în care aceștia urmau să fie concentrați. Până la începutul anului 1917 s-a desfășurat un proces de organizare a unei „legiuni” care urma să fie încadrată în armata română, lucru care nu a fost deloc ușor.

Ofițerii români de carieră și cei proveniți din rândul rezerviștilor s-au angajat într-o dezbateră șocantă. Educația în spiritul loialității față de împărat i-a determinat pe primii, chiar în timpul prizonieratului, să manifeste rezerve față de această inițiativă. Nu credeau că imperiul va ajunge la disoluția rapidă și spectaculoasă din toamna anului 1918. Pompiliu Nistor, unul din principalii organizatori ai prizonierilor români din Rusia, mărturisește această stare tensionată atunci când relatează despre existența unei astfel de atitudini, reminiscență a „patriotismului dinastic”, „credința că nu se va schimba nimic în susținătoarea carierei lor, în atotputernicia monarhiei habsburgice”. La Darnița, un grup de 180 de ofițeri a fost acuzat de „trădarea idealului nostru național”⁸, ca urmare a

refuzului de a încălca jurământul de ofițeri depus în fața împăratului. În schimb, majoritatea ofițerilor și soldaților rezerviști a avut o altă atitudine; la sfârșitul lunii decembrie 1916 au plecat spre Moldova, unde au intrat în componența armatei române. Cei rămași în continuare la Darnița au adoptat, în ziua de 26 aprilie 1917, o Proclamație, prima de acest fel, în care și-au făcut cunoscut ca obiectiv prioritar înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. A fost primul document politic de această natură elaborat de românii ardeleni.

Până la sfârșitul anului 1917, au plecat de la Darnița spre Iași un număr de 450 de ofițeri și 8 063 soldați organizați militarmente. Ei vor fi încadrați în Regimentele 3 (Olt), 19 (Caracal) și 26 (Rovine) din Corpul I al armatei române.

Înfrângerea României în campania anului 1916 și încheierea păcii de la București cu Puterile Centrale au avut efecte neplăcute pentru mulți dintre prizonierii români eliberați de autoritățile rusești. Au fost din nou nevoiți să ia calea refugiului pentru a scăpa de Curțile Marțiale imperiale. Dar nu și-au abandonat dorința de a lupta de partea Antantei în război, de aceea s-au îndreptat spre

■ 1/14 noiembrie 1918. Sfințirea primului steag românesc în prezența ofițerilor și soldaților români din Viena

Franța și Italia, unde au căutat să se organizeze. Un grup de ofițeri și soldați a reușit să scape cu sprijinul Misiunii militare franceze a generalului Berthelot.

În Europa de Vest, pe frontul italian, fenomenul dezertărilor și al prizonieratului s-a amplificat după intrarea României în război. Au existat tentative de organizare, ca de altfel și solicitări pentru constituirea de unități militare care să se integreze în armata italiană. Aceleași demersuri s-au înregistrat și în Franța, dar schimbările din statutul României, devenită după Pacea de la București-Buftenă inamic al Antantei, au dus la apariția suspiciunilor cu privire la fidelitatea acestor unități. Abia la începutul lunii iulie 1918, comandamentul suprem al armatei italiene a aprobat înființarea unei „legiuni” românești formată din 500 de voluntari, care a participat la luptele din toamna anului 1918, încheiate cu victoria de lângă Veneția.

În Franța, ca și în Italia, parcursul voluntarilor n-a fost deloc simplu. N-au reușit să se organizeze în unități distincte, dar au fost acceptați în armata franceză, mai ales cei care se pregătiseră în Anglia pentru a deveni aviatori militari. La fel s-au petrecut lucrurile și în S.U.A. sau în Canada, unde emigranții originari din Transilvania și Bucovina s-au înscris voluntari în armata americană și, respectiv, cea canadiană.

Încheierea păcii de la Brest-Litovsk, de la începutul anului 1918, a coincis cu sfârșitul operațiilor militare pe frontul de Est. Consecutiv acesteia a avut loc un adevărat exod al prizonierilor de război dinspre Rusia spre Imperiul Austro-Ungar, dar și o creștere spectaculoasă a dezertărilor. Odată ajunși la casele lor, foștii combatanți s-au confruntat cu o situație economică mai dificilă decât și-au imaginat-o pe frontul estic sau în timpul prizonieratului. Foamea, epidemiile, noile mobilizări etc. au generat o radicalizare a populației, concretizată printr-un număr tot mai mare de revolte, demonstrații, rezistență armată, greve, care au pus în imposibilitate autoritățile statului de a asigura și controla „liniștea” internă.

Armata imperială, din cauza pierderilor grele suplinate prin mobilizări peste mobilizări, a intrat într-un proces continuu de deteriorare a disciplinei interne, a coeziunii sale. Înființarea unei Direcții speciale în Ministerul de Război, pentru a preveni actele de nesupunere, a fost tardivă. Dezertările luaseră amploare. Fenomenul în sine era cauzat de împletirea problemei naționale cu ideile revoluției ruse, de prelungirea războiului și, poate, mai mult

decât orice, de situația internă, de veștile pe care le primeau de acasă.

Regimentele românești de pe front au fost și ele afectate de evenimentele interne. Alarmați de veștile primite de acasă, de situația lor precară din toate punctele de vedere, ostașii încep să se manifeste împotriva războiului, refuză executarea ordinelor. Soldații din Regimentul 63 Bistrița, cunoscut pentru loialitatea sa tradițională, au declarat ofițerilor: „că ei la prima încercare de a trimite înainte vor depune armele”, iar militari români din Regimentul 43 Caransebeș au distribuit, la începutul lunii mai, manifeste cu caracter antiimperialist, pacifiste. Cei peste 1 700 de marinari și personal auxiliar din flota Mării Adriatice au aderat, sub conducerea ofițerilor V. Serdan și Alexandru Rusu, la răscoala din porturile Cataro, Pola, Fiume și Split. Procesul de dezintegrare a armatei a continuat într-un ritm accelerat. S-au răscolat soldații români aflați la Kraguievac (Serbia) ca și cei din localitatea Larici, de pe frontul italian. Armata austro-ungară înceta să mai existe.

Regimentele românești își păstrează însă coeziunea, ceea ce le-a permis să le acorde un sprijin real cehilor, slovacilor, austrieților și ungarilor în procesul de constituire a statelor naționale. Separarea cehilor de monarhie, proclamată la 28 octombrie, a fost susținută de cele trei regimente românești aflate la Praga. Sub comanda căpitanului Alexandru Simeon și a locotenentului Zeno Herbay, au refuzat să execute ordinele superiorilor și au trecut la dezarmarea trupelor comandate de generalii Kastranek și Stutsche. Au oferit arme și muniții detașamentelor de sokoli cehi. Au cooperat, pe baza unor legături stabilite, cu unitățile militare românești de sub comanda generalului Ioan Boeriu și a locotenentului Iuliu Maniu, care staționau la Viena.

În capitala imperiului se aflau aproximativ 40 000 de soldați și ofițeri români, majoritatea cantonați în cazărțile de la Wiener Neustadt. Solidare, păstrându-și structura militară intactă, unitățile românești au asigurat menținerea ordinii în Viena, au împrăștiat o demonstrație de tip bolșevic la cererea expresă a Ministerului de Război.

În același timp, preoții militari aveau o preocupare simbolică ce semnifica sfârșitul loialismului dinastic în rândul conaționalilor lor. Oficiau zilnic un serviciu religios, prin care îi „eliberau” de jurământul depus față de împărat. De data aceasta jurau față de regele României. Era un sfârșit de drum previzibil din anii războiului. Aceleași ceremonii

▪ Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

s-au desfășurat la cazărțile din Praga, unde se aflau aproximativ 20 000 de soldați și ofițerii români⁹.

Solidaritatea, ce e drept de scurtă durată, născută în zilele și anii războiului între români, cehi, slovaci, polonezi etc., a permis acordarea unui sprijin direct, eficient, în lunile noiembrie-decembrie 1918 forțelor politice progresiste din Praga, Viena și chiar Budapesta.

Unitățile românești au acordat asistență noilor autorități budapestane. Regimentul 50 (Alba Iulia) a ocupat cazarma ofițerilor regaliști, proimperiali, favorizând forțele politice democratice din capitala Ungariei. Marinarii din porturile Mării Adriatice au sprijinit procesul de constituire a statului sârbocroato-sloven. În ziua de 13 noiembrie 1918, marinarii români din portul Pola au preluat un vas militar pe care au arborat tricolorul românesc. Printr-o declarație publică s-au subordonat Consiliului Național Român de la Arad.

Procesul de divizare a regimentelor fostei armate imperiale pe criterii etnice a decurs, în general, în mod pașnic. Regimentul 64 (Orăștie), în care românii erau majoritari, le-a permis camarazilor de altă naționalitate să-și decidă singuri

soarta. Chiar și despărțirea de comandantul german al regimentului a decurs în termeni civilizați. El a predat comanda căpitanului Octavian Loichița, după care s-a trecut la operațiunea de „dezlegare” de jurământ în ziua de 3 noiembrie, iar titulatura unității specifica din acel moment apartenența sa etnică românească.

Contribuția esențială a soldaților și ofițerilor români din fosta armată austro-ungară a fost implicarea lor directă în înlăturarea administrației, în anihilarea unităților militare rămase fidele fostului regim și, nu în ultimul rând, în realizarea unirii Transilvaniei cu România.

Prin sosirea în Transilvania a fostelor regimente, cu toate dificultățile întâmpinate și staționarea soldaților în principalele orașe, s-a asigurat securitatea procesului unionist. Ofițerii străini au fost înlăturați de la comandă, ca și jandarmeria și poliția imperială, iar deținuții politici au fost eliberați din închisori. Primele unități care nu s-au mai supus ordinelor au fost cele din jurul Aradului. În noaptea de 30 spre 31 octombrie 1918, sute de soldați au dezarmat și degradat ofițerii și subofițerii, după care au părăsit cazarma înarmați. Au atacat închisoarea militară, de unde au eliberat aproape 900 de deținuți,

foști militari condamnați pentru nesupunere. Exemplul lor a fost urmat peste două zile de cei din garnizoana Sibiu, sediul fostului comandament general al armatei imperiale pentru Transilvania, Corpul XII armată, ca și de cei de la Arad, unde, pe lângă deținuți, au fost puși în libertate și prizonierii de război ruși. Ofițerii superiori au fost degradați. La Cluj, Dej și Oradea au părăsit cazărțile înarmați, îndreptându-se spre casele lor. Nu au lipsit nici incidentele sângeroase, determinate de rezistența jandarmeriei și a grupurilor de ofițeri ostili instaurării controlului politico-militar românesc asupra Transilvaniei.

Întregul proces de pregătire a zilei de 1 Decembrie 1918 a scos în evidență implicarea profundă a foștilor ofițeri români din K.u.K. Astfel, Consiliul Național Român din Tg. Mureș a fost organizat de căpitanul Nicolae Candrea (Regimentul 62); coloneii Ioan Hidu și Ioan Telia preluau comanda garnizoanei din Cluj, iar colonelul Miron Șerb organiza din punct de vedere militar zona de sud-vest a Banatului. În general, mulțimea s-a raliat repede în jurul lor, le-a recunoscut autoritatea și prestigiul, cu toate că serviseră în armata austro-ungară. Odată ajunși în satele lor, soldații și ofițerii români înarmați s-au pus la dispoziția noilor autorități românești, au participat la constituirea gărzilor naționale, pregătind astfel momentul 1 Decembrie de la Alba Iulia. Era sfârșitul loialității imperiale, a patriotismului dinastic, prăbușit sub presiunea celei naționale.

Anul 1918 a consfințit victoria națiunii, a loialității naționale. A fost un proces îndelungat, care a lăsat urme în conștiința românilor ardeleni. Mulți dintre ei, la scurt timp, vor îmbrăca din nou haina militară. De data aceasta a armatei României Mari. Dintre foștii ofițeri, unii ajung generali, personalități remarcabile în istoria militară a țării noastre. Pentru mulți dintre soldații și subofițerii care au supraviețuit celor patru ani de război, calvarul nu s-a încheiat odată cu anul 1918, ei fiind nevoiți să participe la următoarea conflagrație mondială. Au răspuns, animați și de această dată de patriotism, și de loialitate față de țara și națiunea lor.

¹ P. Nemoianu, *Prizonier la ruși, rob la unguri*, București, f.a., pp. 5-6.

² *1918 la români*, București, vol. I, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 598.

³ *Organica armatei imperiale*.

⁴ J.S. Lucas, *Austro-Hungarian Infantry 1914-1918*, Almark Publishing Co. Ltd., London, 1973, pp. 102-109.

⁵ *1918 la români*, I, p. 598.

⁶ A. Siklos, *The internal situation in the Austro-Hungarian Monarchy in the spring and summer of 1918*, în „Etudes historique hongroises”, 1985, p. 290.

⁷ *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900-1918*, București, 1964, p. 143.

⁸ Pompiliu Nistor, „Gazeta Transilvaniei” nr. 176-198 (1922); P. Nemoianu, *op. cit.*

⁹ V. Tilea, *Memorii*, p. 31.

TRANSYLVANIAN ROMANIANS FROM DYNASTIC LOYALTY TO NATIONAL LOYALTY

At the beginning of World War I, in the Austria-Hungary army the glue keeping together soldiers and officers of various nationalities was dynastic loyalty.

In August 1916, after two years of neutrality, Romania joined the world war on the Entente side. The event carried an enormous impact on the Romanian soldiers and officers from Transylvania fighting on the Galician front – almost 39 000 of them turned themselves in to the Russians. In Darnitza POW camp (Ukraine) most of the officers and soldiers headed for Moldova, in late December 1916, where they joined the Romanian army. On the Italian front, there were more and more Romanian from Transylvania deserters after Romania joined the WWI.

Owing to the heavy losses, the Imperial army experienced the decay of its internal discipline and cohesion. But Romanian regiments retained their cohesion, which enabled them support the Czechs, Slovaks, Austrians and Hungarians in the process of setting up national states.

Having reached their villages, armed soldiers and officers placed themselves under the command of the new Romanian authorities and participated in the establishment of national guards, thus preparing the Alba Iulia event of December 1st 1918. It was the end of imperial loyalty and dynastic patriotism, crushed under the pressure of national loyalty. The year 1918 consecrated the victory of the nation, the victory of national loyalty.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

CHIPUL SOLDATULUI ROMÂN ÎN MEMORIALISTICA GERMANĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

lector univ. dr. SORIN CRISTESCU

Intrarea României în Primul Război Mondial la 14/27 august 1916 în urma notelor ultimative ale puterilor Antantei din iunie-iulie 1916 a avut un impact deosebit asupra Germaniei atât din punct de vedere militar cât și politic. Cei doi factori s-au întrepătruns în sensul că în urma presiunilor exercitate de cancelarul Bethmann Hollveg și de majoritatea membrilor Reichstag-ului, împăratul Wilhelm al II-lea a acceptat, cu greu, să-l destituie pe generalul Falkenhayn din funcția de șef al Marelui Stat Major și să aducă în fruntea armatei germane, practic a armatelor Puterilor Centrale, pe cei doi generali care comandaseră până atunci numai Frontul de Est – feldmareșalul Hindenburg și generalul Ludendorff – favoriții opiniei publice germane. Incapabil să facă față situației create, împăratul Wilhelm al II-lea a știut din primul moment că acestor doi generali urma să li se încredințeze și decizia politică; de aceea a acceptat această numire cu lacrimi în ochi, la 29 august 1916, la 48 de ore după ce s-a aflat despre declarația de război a României¹ (adresată numai Austro-Ungariei). Consecințele politice ale acestei numiri au fost catastrofale atât pentru Germania, cât și pentru viitorul Europei.

Declarația de război a României a adus depri-mare și în rândul comandanților militari germani ai unor mari sectoare operative. Astfel, comandantul trupelor germano-bulgare, feldmareșalul August von Mackensen, scria chiar la 27 august: „*Dacă războiul va mai dura multă vreme asta depinde de atitudinea României. Dacă aceasta intră în război atunci sfârșitul nu mai este previzibil*”².

Ulterior, în memoriile sale, feldmareșalul Paul von Hindenburg avea să noteze că „*declarația de război a României... ne-a găsit aproape complet dezarmați în fața noului nostru inamic*”, scriind apoi despre „*Originile marii crize în care ne-am găsit după declarația de război a României. Campania ulterioară fiind pentru noi victorioasă, nu există motiv pentru a contesta faptul că această criză a avut loc*”³.

Riposta Puterilor Centrale a fost dură: germanii au luat trupe de pe frontul de vest⁴ – așa cum sperau Aliații – și au lovit năprasnic în România. Rezultatul se cunoaște. După o sută de zile de lupte grele, la 6 decembrie 1916, Bucureștiul a fost ocupat de trupele inamice. Armata română, guvernul, parlamentul și monarhia s-au refugiat în Moldova, iar la începutul lui ianuarie 1917 linia frontului s-a stabilizat pe valea Siretului între Oituz, Focșani și Galați.

Mai puțin cunoscut este răsunetul căderii capitalei României: în Germania au sunat clopotele victoriei, acreditându-se ideea falsă a înfrângerii definitive a României, iar la 12 decembrie 1916 cancelarul Bethmann Hollweg a considerat că a venit vremea să propună tratative de pace Aliaților. Momentul a fost anume ales după această victorie, ca să nu fie interpretat de Aliați drept un semn de slăbiciune al Puterilor Centrale. După cum se știe, oferta de pace a Germaniei, formulată în termeni vagi, a fost respinsă de Aliați la 30 decembrie 1916⁵.

Dacă din punct de vedere militar, intrarea României în război a dat o grea lovitură planurilor de luptă germane, ulterior, cucerirea teritoriului de la sud de Carpați de către trupele Puterilor

Centrale a adus importante avantaje economice acestora din urmă prin exploatarea și jefuirea de către ocupanți a grânelor și petrolului românesc. Ludendorff avea să scrie fără echivoc în 1919: „România singură ne-a ținut pe linia de plutire în anul 1917 și pe noi, și pe Austro-Ungaria, și Constantinopolul”⁶.

În vara anului 1917, armata română, refăcută cu ajutorul Misiunii militare franceze condusă de generalul Berthelot, a dat o replică eroică armatelor germane în bătăliile celebre din iulie-august – Mărăști, Mărășești, Oituz –, zădărniciind planul operativ german de cucerire a Moldovei. Însă la începutul lui decembrie 1917, sub presiunea evenimentelor din Rusia – lovitură de stat bolșevică de la 7 noiembrie 1917 – România a trebuit să accepte încheierea unui armistițiu, la fel ca și armata aliaților ruși, armistițiu urmat de încheierea păcii separate de la Buftea-București, la 7 mai 1918.

Aceste evenimente și-au găsit ecou, cum era și firesc, în scrierile germane despre război. Mai întâi, în anii 1917-1918, a apărut o literatură propagandistică deșănțată, creație mai ales a jurnaliștilor angajați de armata germană, care prezintă în mod denigrator militarii români; la fel există o literatură propagandistică împotriva celorlalți adversari ai Puterilor Centrale: ruși, italieni, francezi, englezi. Acestea sunt lucrări mai puțin cunoscute. Și merită o abordare specială ulterioară⁷.

În perioada interbelică, în anii '20, dar mai ales în anii '30, a apărut literatura memorialistică propriu-zisă a generalilor și ofițerilor germani. Nici aceasta nu este lipsită de accente propagandistice – glorificarea Germaniei și a soldaților ei care s-au „apărat” vreme de patru ani de asaltul lumii întregi – dar de aici putem desprinde chipul veridic al elementului decisiv al războiului: soldatul român.

Lucrările militarilor la care ne vom referi au în general o schemă standard de desfășurare: o prezentare exhaustivă a campaniei din 1916 încheiată cu ocuparea Bucureștiului și a teritoriului până la cursul inferior al Siretului, unde se vorbește pe larg de superioritatea zdrobitoare în armament greu și mitraliere a armatei germane, dar se sugerează că victoria ei este expresia superiorității morale a militarilor. Apoi o parte mult mai realistă – care uneori lipsește – unde se prezintă rezumativ luptele din vara lui 1917, menționându-se în treacăt riposta eroică a românilor, ca rezultat al înarmării realizată de Misiunea militară franceză.

Cum este văzut soldatul român în aceste lucrări?

În primul rând ca înfățișare; să-i dăm cuvântul medicului militar Hans Carossa, cunoscut ulterior ca un respectat scriitor al epocii interbelice: „[Românii] sunt cu toții băieți tineri cu fețe plăcute, durdulii. Ce slabi, zbărțiți, îmbolnăviți înainte de vreme par pe lângă ei tinerii soldați germani!”⁸.

Explicabil acest lucru prin lipsurile alimentare pe care le sufereau germanii din cauza blocadei navale britanice. În Germania au murit de inaniție sute de mii de oameni (femei, copii, bătrâni); nici soldații nu o duceau mult mai bine. Gerhard Velburg arată cum s-au comportat militarii germani într-un restaurant din Craiova: au comandat, pur și simplu, rând pe rând, toate meniurile de pe lista de bucate, uluiți de atâta abundență⁹. Generalul Curt von Morgen a redus rația de pâine a soldaților săi de la 700 la 600 gr. după încetarea luptelor din iarna lui 1916-1917. La protestele soldaților, el a răspuns amintindu-le de suferințele celor de acasă și a obligat fiecare militar să trimită lunar familiei cel puțin 12 kg alimente, interzicându-le să se întoarcă din permisie, din Germania, cu alimente în raniță¹⁰.

Cum se prezintă soldații români sub aspectul echipamentului? Aici toți cei care i-au văzut vorbesc despre uniforme noi, inclusiv încălțăminte sau corturile. Hans Carossa scrie: „Poartă capelă cu două colțuri, căreia îi lipsește doar nasturele auriu din față ca să semene cu tichile clovnilor germani din vechime. Toți au haine nou nouțe. În picioare opinci. După echipament judecând descoperi ceva: comandanții lor au crezut că vor obține victoria repede” (însemnare din 4 noiembrie 1916)¹¹.

Cum luptă românii? În fond sunt niște țărani luați de pe câmp, înarmați cu o pușcă și susținuți de un număr foarte mic de tunuri grele sau de mitraliere, comparativ cu germanii. În fața superiorității copleșitoare în materie de tehnică de luptă a adversarilor lor, românii se luptă eroic, numai că eroismul lor se manifestă de cele mai multe ori într-un singur fel: prin dispreț față de moarte, ca în toate războaiele purtate de-a lungul istoriei și printr-o îndârjire fără margini.

Scrie Hans Carossa: „E ora 4 și românii au dat al șaptelea asalt ca să cucerească iar colina [Lespezile]. Ai noștri admiră marele dispreț de moarte al adversarilor; spun însă că sunt cam nesocotiți și n-au experiență. Ori de câte ori plănuiesc atacul, auzim cum un comandant le ține discurs de îmbărbătare, după care, în sunetul unui marș vijelios, pornesc îmbărbătați, nebunește, la luptă. Băgăm de seamă că mica movilă de piatră

ne-a costat mai multe jertfe decât am bănuț; amănăm strângerea răniților pe mâine dimineață” (însemnare din 11 noiembrie 1916)¹². Câteva zile mai târziu: „Tot mai cad soldați imprudenți [germani] pradă ochitorilor inamici care s-au ascuns în copaci. Zile întregi stau la pândă cu nesfârșită răbdare, lovind pe aceia care ies din întărituri. Război de feline pentru care soldatul german este cel mai puțin pregătit “ (însemnare din 20 noiembrie 1916)¹³.

Generalul Ernst Kabisch reunește în cartea sa despre războiul din România – numai campania din 1916 – ample relatări ale celor care au luptat cu soldații români. Povestirile lor simple, fără înflorituri literare dau o imagine vie a felului cum românii știu să lupte și să moară. Astfel, Elstermann von Elster, în octombrie 1916, comandantul Regimentului 76, descrie respingerea unui contratac românesc pe înălțimile de lângă Brașov: „Primul val al infanteriei inamice cobora lent dinspre cota 620. A urmat al doilea și apoi al treilea, la intervale mici. Treptat, liniile de atac inamice s-au întins pe ambele versante ale dealului. Au apărut și alte linii de trăgători inamici – situația devine tot mai tensionată. Din partea noastră niciun foc de artilerie, așteptăm să mai apară și mai mulți infanteriști, care vor ținti sigure pentru tunarii noștri. O liniște netirească domnea pe tot câmpul

viitoare lupte.... Când am socotit că sunt destui, s-a dat ordinul așteptat cu încordare de toată lumea: a fost ca izbucnirea unei furtuni, a fost un bubuit asurzitor nesfârșit cu toate gurile de foc – tunuri de câmp, obuziere și mortiere – trăgând într-un ritm infernal. Când vântul mai alunga norii de fum și de praf se puteau vedea cum aleargă românii disperați sub grindina de oțel, căutând zadarnic adăpost. Îi vedeam căzând sau alergând dezorientați înapoi și încolo. Alții se rostogoleau pe partea dealului, doar or găsi vreun loc mai ferit.

Măreață priveliște, entuziasmantă pentru soldați, îngrozitoare pentru oameni. Dar cu tot acest foc nimicitor, o parte din români s-au luptat cu admirabilă tenacitate și curaj, asta trebuie să recunoaștem. Relativ puțini au ajuns până la 50 de metri de calea ferată unde și-au găsit moartea sub focul precis al mitralierelor noastre. A doua zi i-am văzut zăcând morți, șiruri, șiruri, la calea ferată de lângă dealul Șinca”¹⁴.

Românii sunt bine instalați pe crestele munților la începutul lui noiembrie 1916. Ca să-i anihileze, sunt aduse trupele speciale ale vânătorilor alpini, conduse de generalul Konrad Krafft von Dellmensingen, ce vor străpunge pasul Surduc. Printre ofițeri, un tânăr locotenent menit unui destin glorios și tragic deopotrivă: Erwin Rommel, viitorul feldmareșal. Compania lui Rommel se întâlnește cu

▪ Români împușcați pe terasamentul căii ferate de lângă Brașov

câțiva soldați rătațiți dintr-o unitate bavareză: „Din povestirile lor reiese că au trăit momente cumplite în timpul luptelor desfășurate în ceața munților. Majoritatea camarazilor lor a fost măcelărită de români în lupte corp la corp. Zile în șir supraviețuitorii, puțini la număr, au rătațit rupți de foame prin păduri până au reușit să treacă de partea cealaltă a versantului. Despre români spun că sunt inamici sălbatici și foarte periculoși”¹⁵.

Supraviețuitorii pe care îi întâlnise Rommel făceau parte din trupele generalului Kneussl – cuceritorul cetății Przemysl în 1915 – care eșuase în încercarea lui de a cuceri pasul Vulcan, înregistrând pierderi grele. A fost probabil singurul moment din campania din 1916 când germanii nu și-au asigurat superioritatea în tehnică de luptă. Generalul Falkenhayn, comandantul Armatei a 9-a germane, hotărăște să repete operațiunea de străpungere, convins fiind că-i va surprinde pe români. Atacul va avea loc la 11 noiembrie 1916. Cum s-au desfășurat luptele, ne povestește Helmut Schittenhelm: români au contraatacat vitejește iar „compania a 4-a de vânători alpini a sublocotenentului Wahrenberger a trebuit să reziste cu disperare, ajungând de mai multe ori în pericol să fie copleșită de români. Țevile armelor s-au făcut incandescente, camarazii noștri se prăbușeau unul după altul, fie răniți, fie morți. Au terminat-o cu viața. Alte mase albastru-cenușii se reped asupra lor, dar șvabii noștri nu se clintesc. Rămân acolo unde le-au ordonat ofițerii lor.

Ceața s-a ridicat. În sfârșit, tunarii noștri pornesc focul asupra coloanelor de români. Un atac declanșat în ultima clipă de un locțiitor de ofițer. Michael Schild dă ajutor greu încercatei companii a 4-a, fie doar și pentru scurtă vreme. Apoi a venit ultima probă, cea mai grea. Pământul se cutremura de obuzele românilor; însângeați și sfâșiați, șvabii se ascund în adăposturi improvizate. Un soldat se ridică în picioare urlând că n-a mai putut să reziste! «Nu vă retrageți! Pentru numele lui Dumnezeu nu vă retrageți» strigă Schild, dar vede și el că în jurul lui nu se mai află decât morți și răniți. Compania trebuie să plece din iadul acesta! Dacă suntem meniți morții, măcar să n-o așteptăm! Nimeni n-a știut vreodată cine a fost cel care s-a ridicat cel dintâi și i-a făcut pe toți camarazii săi să-l urmeze într-un gest de disperată vitejie. Sau aruncat asupra românilor care veneau spre ei, au împușcat, au lovit și au urlat, s-au înleștat cu dinții de dușmanul care, în fața acestei dezlănțuiri turbate, s-a oprit și apoi a luat-o la fugă. Curajul și disprețul de moarte

ale unui singur soldat, rămas necunoscut, au decis lupta [...]

Soarele alungă ceața. Câmpul de bătălie se limpezește. Dacă nu ni s-ar termina gloanțele așa de repede! Exact la momentul oportun vestea cea bună trece din om în om: a venit muniția! De la Lupeni, sublocotenentul Gulden vine cu 60 000 de gloanțe, încărcate pe animale de povară. A traversat munții forțând la maximum și oamenii și catării.

Acum tragem cu toate armele. Și când soldații noștri, într-o clipă de răgaz privesc în urmă, spre culmile munților, li se oferă o priveliște măreată: mai multe coloane, trupele generalului Kühne, coboară pantele înspre noi: infanteriști, cavaleriști, artilerie. Companii, batalioane, regimente, escadroane și baterii. Să rezistăm! Încă două ceasuri și camarazii noștri sunt aici”¹⁶.

Numai această desfășurare de forțe aduce victoria germanilor și românii abandonează pasul Vulcan, după ce îl apăraseră cu atâta îndârjire.

Nu lipsesc nici acuzații calomnioase la adresa românilor care „măcelăresc răniții rămași în pozițiile lor și îi jefuiesc”. Prințul de Hessa, rănit în luptă, „este găsit cu gâtul tăiat, pumnalul pătat de sânge i se mai află pe piept (?). I-au smuls epoleții și cizmele de călărie”¹⁷. Din lipsă de muniție, românii folosesc adesea arme albe, baionete. Iar jefuirea cadavrelor o practică toți soldații din toate timpurile, inclusiv germanii.

La baionetă trebuie să lupte și soldații generalului von Morgen, la 3 decembrie 1916, la vest de Târgoviște: „Aici inamicul a trecut la contraatacuri furibunde și nu a putut fi respins decât prin luptă la baionetă”¹⁸.

Abandonarea Bucureștiului ca urmare a înfrângerii în bătălia de pe Argeș – feldmareșalul Mackensen recunoaște în memoriile sale că planurile românești de luptă capturate de soldații lui au avut o mare importanță pentru deznodământul bătăliei¹⁹ – precipită retragerea în dezordine a trupelor române spre Moldova. Zeci de mii de români cad prizonieri. Rommel povestește cum a capturat el singur 15 soldați cu care s-a întâlnit din întâmplare lângă Găgești-Vrancea²⁰.

Cum arată prizonierii români? Să-i dăm cuvântul lui Adolf Köster, corespondent de război atașat trupelor generalului Falkenhayn: „În Tălmașul am văzut primii prizonieri [români]. Un grup de 24 de inși cu aspect fizic diferit. Translatorul întrebă câți dintre ei știu să scrie și să citească. Cinci ridică mâna sus. În continuare, translatorul îi întrebă

dacă ei cred cu adevărat că urmează să fie spânzurați. Când face un semn cu mâna în jurul gâtului, un flăcău tuciuriu începe să plângă în hohote. Cu greu putem să-l liniștim. Îi dăm o țigară, și-o vâără în gură, dar brusc începe iar să plângă. Mulți dintre românii aceștia sunt chiar ca niște copii mici. De curând, o țărăncă frumoasă și-a condus soțul mobilizat la gară. Când bărbatul s-a urcat în tren femeia a început să urle ca un animal, ca un bebeluș, fără demnitate, fără rușine.

Mai târziu apar și mai mulți prizonieri. Sunt sute. Printre ei, un locotenent tânăr – băiat simpatic. A fost capturat de bavarezi la sud de Căineni cu tot batalionul. Vorbește un pic de germană. Nevastă-sa i-a scris că la București vin zeppelinele în fiecare noapte, capitala arde și cei bogați au început să părăsească orașul. Regimentul său era un așa-numit regiment de grăniceri. La întrebarea obișnuită ce șanse de victorie mai are țara lui, el ridică stârjenit din umeri, o atitudine deloc franceză: «Dacă Germania pornește serios împotriva noastră...» Aici se bagă în vorbă o apariție ciudată, un civil luat prizonier. Un negustor care ni se prezintă drept «intendent» al batalionului. În civil? Sigur că da, la ei se obișnuiește – numai «intendenții» marilor unități poartă uniformă. Omul acesta este un zdrențăros, poartă o pălărie cu boruri pleoștite și umbrelă – la fel ca vânzătorii ambulante care în primele săptămâni ale războiului mondial veneau în urma armatelor și îi speculau pe soldați cu lucruri proaste la prețuri mari. Acest «intendent» se vâără în discuție. Știe precis că mulți oțetari români sunt de partea Germaniei în sinea lor, că România este de pe acum pierdută căci Germania nu știe de glumă, că în curând la București și în țară va izbucni o mare revoluție. Dar este un individ jegos, servil, pus pe afaceri. Tânărul oțetar cu șapcă cenușie italienească pare să se rușineze de însul acesta.

Uitându-mă la acest prim oțetar român ajuns prizonier îmi vine în minte figura fostului atașat militar român de la Marele Cartier General. În prima iarnă a războiului, am stat de atâtea ori de vorbă cu colonelul [Ludovic] Mircescu în micul castel de pe Meuse despre politica țării sale. Acum nici nu-mi vine să cred că acel om inteligent se află de partea cealaltă a baricadei și dă ordin să se tragă asupra soldaților germani pe care atât de mult îi admira” (însemnare din 4 octombrie 1916)²¹.

Firește, niciun cuvânt despre tratamentul îngrozitor aplicat prizonierilor români în lagărele morții prin înfometare de la Stralsund, Breesen, Neisse. Un celebru prizonier a fost scriitorul Gheor-

■ Prizonieri români transportând un camarad rănit

ghe Brăescu (1871-1949), cunoscut mai ales pentru nuvelele sale inspirate din viața militară. Grav rănit în Transilvania, maiorul Brăescu a fost dus la București, unde i s-a amputat brațul drept la Spitalul Colțea. Acolo a fost găsit de germani în decembrie 1916 și pentru că refuzat să semneze o declarație că nu va mai lupta niciodată împotriva lor, a fost considerat prizonier și trimis în lagăr, deși era invalid de război. Ulterior, scriitorul își va povesti experiența prizonieratului în interviuri acordate în anii 1925-1926²².

Memorialistica germană ne prezintă pe larg înaintarea soldaților Puterilor Centrale prin Muntenia, un marș triumfal, de nestăvilit, dar care totuși se oprește brusc, la 7 ianuarie 1917, pe linia care merge de la nord de Focșani până la Galați. Deja trupele ruse le înlocuieseră pe cele românești trimise la refacere în spatele frontului. De ce s-a oprit înaintarea germană? „Din ordinul eșalonului cel mai înalt”, notează sec generalul Curt von Morgen²³. La fel, Mackensen: „Am atins linia pe care ne-am propus-o și o vom fortifica cu cele mai moderne tehnici de luptă. Războiul de poziții va caracteriza și situația de aici până când Înaltul Comandament îmi va da noi ordine”²⁴. Alte explicații nu se dau.

Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917 sunt descrise sumar în memoriile

celor doi generali. Amândoi vorbesc despre succese, ce-i drept locale, și despre pierderile grele provocate inamicului, adică românilor. De ce nu s-a spart frontul din Moldova în urma acestor „succese”? Mackensen scrie: „*Rușii și românii se bat mai bine decât ne-am li așteptat după comportarea lor din ultima vreme. Românii s-au refăcut după înfrângere și trupele lor au fost bine înarmate și instruite cu ajutorul francezilor și englezilor... La cel mai înalt nivel s-a hotărât că Țările Baltice sunt mai importante decât Moldova; poate că au dreptate. În orice caz, ofensiva mea a fost oprită din ordinul eșalonului cel mai înalt*”²⁵.

Curt von Morgen notează laconic eșecul atacului „*îndreptat spre vârful munților*” [Oituz] și trecerea la războiul de poziții. Apoi: „*Luptele din august au adus un succes local, dar nu decisiv. S-a văzut că românii au devenit adversari mai respectabili. După șase luni de instrucție sub conducere franceză, în spatele frontului, s-au bătut mai bine, erau și mai bine conduși. Mai ales infanteria și artileria conlucrau mult mai eficient decât la începutul campaniei*”²⁶.

Cât de mult se schimbaseră în realitate lucrurile ne-o spun relatările lui Rommel și Schittenhelm, care participă la bătălia de la Oituz (august 1917). Cel dintâi află chiar în momentul sosirii cum stau lucrurile: „*Se spune că românii, contrar tuturor așteptărilor se bat foarte vitejește și apără cu o înverșunare dusă la extrem fiecare tranșee și fiecare adăpost. La o străpungere a frontului inamic nu s-a ajuns*”²⁷.

Schittenhelm scrie: „*Experiențele primelor zile ale celei de-a doua campanii au arătat vânătorilor noștri că nu mai au în față adversarii din 1916, ci o trupă excelent înarmată și comandată de ofițeri francezi*”²⁸. Aprecierea autorului în privința ofițerilor francezi nu reflectă realitatea, aceștia erau destul de puțini la număr.

Cei doi memorialiști germani povestesc pe larg luptele sângeroase purtate la dealul Coșna, cucerit și recucerit de români și de germani. Schittenhelm înfățișează dramatismul luptelor și pierderile grele ale germanilor. Printre răniți, un comandant de pluton din Regimentul 18 infanterie de rezervă – Rudolf Hess –, adjunctul de mai târziu al lui Hitler²⁹.

Rommel, rănit inițial la braț, descrie în finalul relatării sale ziua cea mai grea de luptă de pe dealul Coșna, 20 august 1917. Să-i dăm cuvântul: „*Ceas de ceas lupta devine tot mai aprigă. Nu mai puțin de douăzeci de ori inamicul trece la atacul pozițiilor noastre în cursul acestei zile și de fiecare dată după*

o pregătire de artilerie... Focul artileriei inamice zdrobește spatele pozițiilor noastre. Dar vânătorii noștri nu se clintesc. În raport cu pierderile dușmanului, ale noastre sunt reduse: douăzeci de soldați în total.

Sunt atât de epuizat de eforturile neconținute din ultimele zile, încât nu mai pot da ordine decât întins pe o targă. După-amiază delirez tot felul de aiureli, cuprins de o febră chinuitoare. Acum sunt în mod definitiv incapabil să mai conduc. Seara predau comanda căpitanului Gössler și mai discut cu el elementele esențiale. La lăsarea întunericului, cobor dealul până la punctul de comandă...

Batalionul de vânători alpini din Württemberg și-a menținut poziția în fața tuturor asalturilor românilor până la 25 august, când a fost înlocuit de Regimentul 11 infanterie...

Luptele din jurul dealului Coșna au impus trupelor noastre eforturi supraomenești. În două săptămâni și jumătate au căzut 500 de soldați. 60 de vânători viteji au fost îngropați în pământul românesc. Chiar dacă obiectivul fixat al acestei ofensive – distrugerea aripii de sud a frontului de Est – nu a fost atins, vânătorii alpini s-au achitat exemplar de toate misiunile încredințate și asta în fața unui inamic tenace, excelent înarmat și care s-a bătut vitejește (subl.ns.). Toată viața voi fi mândru că am fost comandantul acestor vânători.

După zilele grele de la dealul Coșna, câteva săptămâni de concediu pe malul Mării Baltice m-au pus din nou pe picioare”³⁰.

Ce s-ar mai putea spune? Poate doar aprecierea conținută într-un volum amplu, de strategie, scris în anii '40 și destinat exclusiv studiului din școlile militare de ofițeri din Germania și aflat astăzi în colecția Bibliotecii Universității din München. Cauza eșecului german de pe frontul din Moldova rezidă în „subestimarea inamicului” (Unterschätzung des Feindes)

Toate aceste mărturii conturează chipul soldatului român așa cum îl știm: un viteaz, gata de orice sacrificiu până dincolo de limitele omenești. Sintagma „Pe aici nu se trece” din 1917 a fost o realitate scrisă cu sângele soldaților români.

La fel de clar se desprinde și concluzia că eroismul este neputincios și inutil în fața superiorității de armament și tehnică de luptă a adversarului. Germanii au aflat ei înșiși acest lucru, când, în vara anului 1918, în Franța, trupelor franco-engeleze li s-au alăturat un milion de soldați americani. În decurs de o sută de zile, la fel ca România în 1916, germanii au cedat în fața unui inamic copleșitor și

au acceptat armistițiul din 11 noiembrie 1918, recunoscându-se învinși. Napoleon Bonaparte avea dreptate când spunea: „Les gros bataillons on toujours raison”.

¹ Virginia Cowles, *The Kaiser*; ediția germană *Wilhelm II. Der letzte deutsche Kaiser*, München, 1976, p. 346; vezi și Admiral Alexander von Müller, *Regierte der Kaiser*, Berlin, 1959, pag. 216-217. În românește: Sorin Cristescu, *Kaiserul Wilhelm al II-lea. Înaltul Comandament German și România în anii Primului Război Mondial (1916-1917)* în „Revista de Istorie Militară”, nr. 1-2/2007, p. 62-68.

² August von Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen*, Leipzig, 1938, p. 279.

³ Paul von Hindenburg, *Aus meinen Leben (Ma vie)*, Paris, 1924, p. 149.

⁴ Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, Paris, 1920, p. 214.

⁵ Virginia Cowles, *op. cit.*, p. 348.

⁶ Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen*, 1919, p. 279.

⁷ O listă aproape completă a acestor lucrări propagandistice o găsim în studiul istoricului german Günter Klein, *Militärische Innovation gegenmilitärische Rückständigkeit. Der Rumänien feldzug 1916/1917 aus deutscher Sicht*, în *Modernisierung auf Raten in Rumänien*, Heransgegeben von Krista Zach und Cornelius R. Zach, München, 2004, p. 249-270. Autorii menționați sunt: Wilhelm Siemer, Alfred von Olberg, Adolf Köster, Fr. Willy Frerk și I-am putea adăuga noi pe Karl Rosner. Lucrările lor se află în colecțiile Bibliotecii Academiei sau pot fi comandate pe internet de la diverse anticariate din Germania.

⁸ Hans Carossa, *Jurnal de războiu în România*, o traducere de Virgil Tempeanu, Editura Contemporană, f.a., p. 125.

⁹ Gerhard Velburg, *Rumänische Etappe. Der Weltkrieg, wie ich ihn sah*, Berlin, 1930, p. 23-24.

¹⁰ Curt von Morgen, *Meiner Truppen Heldern Kämpfe*, Berlin, 1920, p. 120.

¹¹ Hans Carossa, *op. cit.*, p. 90.

¹² *Ibidem*, p. 99-100.

¹³ *Ibidem*, p. 136.

¹⁴ Ernst Kabische, *Der Rumänienkrieg 1916*, Berlin, 1938, p. 76.

¹⁵ Erwin Rommel, *Infanterie greift an!*, Potsdam, 1942, p. 132-133.

¹⁶ Helmut Schittenhelm, *Rasboi. Eine Soldatengeschichte aus dem Feldzug gegen Rumänien*, Stuttgart, 1937, p. 61-63.

¹⁷ Ernst Kabisch, *op. cit.*, p. 49.

¹⁸ Curt von Morgen, *op. cit.*, p. 113.

¹⁹ August von Mackensen, *op. cit.*, p. 306-307.

²⁰ Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 169.

²¹ Dr. Adolf Köster, *Die Sturmscher Falkenhayns. Kriegsberichte aus Siebenbürgen und Rumänien*, München, 1917, p. 34-35.

²² Nicolae Gheran, *Gh. Brăescu*, București, Editura pentru Literatură, 1963 p. 48-51.

²³ Curt von Morgen, *op. cit.*, p. 116.

²⁴ August von Mackensen, *op. cit.*, p. 319.

²⁵ *Ibidem*, p. 335-337.

²⁶ Curt von Morgen, *op. cit.*, p. 125-126.

²⁷ Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 176.

²⁸ Helmut Schittenhelm, *op. cit.*, p. 112.

²⁹ *Ibidem*, p. 104.

³⁰ Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 251-252.

THE PORTRAIT OF THE ROMANIAN SOLDIER IN GERMAN MEMOIRS OF THE WORLD WAR I

Romania's entrance into the First World War on August 14/27, 1916, following the ultimatum notes from the powers of Entente from June-July 1916, had a strong impact on Germany both from a military and a political point of view. The two factors overlapped in the sense that, in the wake of the pressures coming from Chancellor Bethmann Hollweg and from most members of the Reichstag, Emperor Wilhelm II reluctantly accepted to dismiss the Chief of the General Staff, General Falkenhayn, and to bring at the lead of the German army – and, virtually, at the lead of the armies of the Central Powers – the two generals who had until then commanded only on the Eastern Front, namely field marshal Hindenburg and general Ludendorff, both of them highly regarded by the German public opinion.

The political consequences of this appointment were catastrophic not only for Germany, but also for the future of Europe.

In the interwar period, in the '20s and especially in the '30s, the real memoirs came to light from the German generals and officers. Also, these works are not empty of propagandistic effects – like the glorification of Germany and of its soldiers, who “defended themselves” for four years from the assault of the whole world – but, at least, we can infer the real face of the Romanian soldier, who was the decisive element of the war.

The young Rommel, initially wounded in Moldova at his arm, describes at the end of his account the toughest day on the Coșna hill, August 20, 1917 we fought „a tenacious, well-armed and brave enemy”.

All these testimonies outline the face of the Romanian soldier as we know him: brave, ready to make any sacrifice beyond the human limits. The words “You shall not pass” from 1917 were a reality written with the blood of the Romanian soldiers.

Another clear conclusion is that heroism is powerless in face of the superiority in armament and equipment. The Germans learnt this at their turn when, in the summer of 1918, in France, the French-British troops were joined by one million American soldiers.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

DOSARUL CONFIDENȚIAL AL MAREȘALULUI PREZAN

ADRIAN PANDEA

Unul din documentele cele mai prețioase păstrate de arhivele militare românești este memoriul mareșalului (la data întocmirii lui, general) Constantin Prezan*, intitulat *Fapte petrecute în marele nostru război pentru cari nu există acte*. El constituie piesa principală a unui dosar alcătuit de Serviciul Istoric al Marelui Stat Major, care mai cuprinde și alte documente cu certă valoare istorică și este cunoscut sub titulatura de *Dosarul confidențial al mareșalului Constantin Prezan*, atribuită în notele de subsol ale istoricului participării României la Primul Război Mondial, al cărui prim volum a apărut în 1934, sau de *Dosarul albastru*, nume sub care l-am făcut cunoscut publicului larg în trei numere succesive ale „Revistei de istorie”, în anul 1987**.

Ce anume l-a determinat pe Prezan să se „destăinuie” posterității? O spune el însuși, în

deschiderea memoriului: „Este de la sine înțeles că pentru aproape totalitatea acțiunilor și a tot ce s-a întâmplat în războiul unirei neamului există acte; ele se găsesc în posesiunea Marelui Stat-Major, unde se lucrează la clasarea lor și [la] scrierea istoriei. Sunt însă anume fapte cari s-au petrecut în acel timp și pentru cari nu există documente, dar cari, parte din ele, au avut o influență hotărâtoare – în bine sau în rău – în rezolvirea unor situațiuni importante. Am crezut că este bine să le arăt, atât pentru completarea istoricului războiului, cât și pentru motivul că posteritatea ar putea trage din câteva oarecari învățăminte”.

Așadar, sprijinul pentru „scrierea istoricului războiului” a fost obiectivul principal urmărit de Prezan, o misiune pentru care bănuim că fusese solicitat și de Serviciul Istoric. Interesant este că, judecând după rezoluțiile puse pe prima filă a

* **Constantin Prezan** (1861-1943), mareșal al României (1930). Studii militare în țară și în Franța (Școala militară specială de artilerie și geniu de la Fontainebleau – 1886). În 1895 a servit în statul-major al prințului Ferdinand; general de divizie (1914), la intrarea României în Primul Război Mondial a primit comanda Armatei de Nord; s-a găsit în fruntea Grupului de Armate al Armatei 1 și al Grupului Apărării Dunării care a purtat bătălia de pe Argeș și Neajlov (Bătălia Bucureștilor – 29 nov.-3 dec. 1916), ultima tentativă, eșuată, a comandamentului român de a stăvili înaintarea trupelor Puterilor Centrale. La 18 decembrie 1916 a primit șefia Marelui Cartier General, pe care a exercitat-o până în aprilie 1920, cu o pauză forțată pe perioada Păcii de la București (mai-nov. 1918). În perioada dintre Armistițiul de la Focșani și Pacea de la București (nov. 1917-apr. 1918) a fost comandant-șef al armatei române, funcție în care a fost delegat de regele Ferdinand.

** Vezi și Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Proba focului. Ultima treaptă spre Marea Unire. Dosare ale participării României la primul război mondial*, Edit. Globus, București, 1991, pp. 29-85.

1

Exemplar destinat
Marelui Stat-Major - Centrie
Judeceni nr. 43 trei file -
General Prezan

Capte petrecute in marele nostru
risco; pentru cari nu exista acte.

General Prezan

Confidential

9. XI. 1919

Seful Serv. Intim, in
Judeceni sunt documente

7. file, in arhiva Intimului
ca si de fiara al Sefului Serviciului
Judeceni a serv. de intonacii si intonacii

Seful M. St. Major
J. Samsonovici

■ Prima filă a memoriului mareșalului Constantin Prezan

Nu voase a termina aceste note, fara a arata perfecta armonie ce a existat intre reprezentantii marilor nostri Aliati - Ministri Plenipotentari si Misiiuni militare - si Marele Cartier General, pe tot timpul cat am avut suzarea sa Jiu in Capul lui. - In special Misiiunea franceza - ai carei membri, in frunte cu ~~generalul~~ ^{generalul} generalul Korthulat, considerand tara noastra ca propria lor Patrie, mergand pana la sacrificiu sangelui - ne-a adus reale servicii. - Se exprin aci, la toti recunostinta mea. Ofiterii ce o compuneau au fost intrebuintati in toata armata ca spatalitari - aducand cu ei experienta unui rasbun de doi ani - afara de aviatie si artileria grea - formatiuni usue pentru noi - unde au fost numiti chiar ca comandanti, achitandu-se admirabil de incarcarea lor. - La M. C. G., parte din ofiterii acestei Misiiuni au avut rolul de Consilieri tehnici la diferitele birouri, afara de cel al operatiunilor unde nu au avut, ca sef al acestei birou, pe tot timpul reobainului, de cat pe Colanul Antonescu - avusa de la gradul de Capitan, pe cand comanda armata de Nord - ofiter de o remarcabila valoare militara - pentru varsta lui de atunci - energie si ca multa prevedere; - am fost cu el in perfecta comunitate de idei in rezolvirea aproape a tuturor chestiunilor de resortul lui. -

General Trezay

"Schinuta"
Septembrie 1927

Ⓢ Piers de acine
General Trezay

▪ Ultima filă este datată septembrie 1927

memoriului, dezvăluirile sale nu erau destinate a fi la îndemâna oricui. Memoriul este datat septembrie 1927, dar la 9 septembrie 1929 (deci, după doi ani), generalul Samsonovici, șeful Marelui Stat-Major, scrie pe prima filă a documentului: „Confidențial. Șeful Serviciului Istoric va păstra acest document f. prețios în arhiva Istoricului, casa de fier a șefului serviciului, pentru a servi la întocmirea istoricului campaniei 1916-1918 și 1919”, data până la care putem presupune că a fost deținut de Samsonovici.

A fost vorba, cel mai probabil, de un exces de zel al lui Samsonovici, un apropiat al lui Prezan, șef de stat-major la Armatei 1 pe timpul bătăliei de la Mărășești, dar este cert că însemnările mareșalului, înregistrate de Serviciul Istoric abia în ianuarie 1930, au rămas necunoscute publicului, ca și piesele care au fost adăugate ulterior „dosarului confidențial”.

Un alt motiv care l-a animat pe Prezan a fost acela de a restabili adevărul despre desfășurarea anumitor evenimente, distorsionat, în opinia sa, de alți memorialiști ai vremii. Într-o scrisoare adresată lui Samsonovici, datată 29 noiembrie 1929, el își exprima „teama ca după moartea mea să nu se mai repete aceste încercări de falsificare”. Să nu uităm că, la acea dată, mare parte din personajele principale ale însemnărilor sale încetaseră din viață: Regele Ferdinand, Ionel Brătianu, generalii Constantin Christescu și Eremia Grigorescu. Ei nu mai puteau confirma însemnările lui Prezan, dar, poate la fel de important, nici nu le mai puteau infirma sau adnota.

Documente au mai fost adăugate la dosar și în 1936, pe timpul celui de-al doilea mandat al generalului Samsonovici la șefia M.St.M, dar și în 1938, de când datează o adnotare a generalului Antonescu, pe atunci ministru al Apărării (ceea ce confirmă faptul că dosarul și-a păstrat caracterul confidențial).

Care sunt însă momentele pentru care Prezan s-a considerat obligat să depună mărturie? Mai întâi, relatarea Consiliului de Război desfășurat la Periș, la 2/15 septembrie 1916, când, sub impresia dezastrului de la Turtucaia, s-a luat hotărârea abandonării planului de operații inițial și s-a decis ceea ce istoria avea să consemneze ca „trecerea de la Flămânda” – o operație la sud de Dunăre,

concepută și condusă de marele rival al lui Prezan, generalul (ulterior, mareșalul) Alexandru Averescu.

Cel de-al doilea episod relatează refuzul generalului rus Aliev de a-și angaja trupele în Bătălia pentru București, de la finele anului 1916, concepută și condusă de Prezan.

Apoi, Prezan se simte dator să relateze faptul că atunci când a fost chemat de Regele Ferdinand la Bârlad pentru a fi numit în fruntea Marelui Cartier General, s-ar fi opus „mai bine de o jumătate de oră” deoarece îi era teamă ca va fi respins de ofițerii de la acest eșalon pe motiv ca nu lucrase niciodată la Marele Stat Major în timp de pace. Un prilej pentru Prezan de a le mulțumi subordonaților săi din acea vreme, dar și de a răspunde astfel acuzațiilor care i s-au adus după război.

Consemnări mult mai consistente se referă la bătăliile din vara anului 1917, începând de la Conferința de la Moghilev, unde se găsea Stavka, în care s-au stabilit, în acord cu generalul Alekseev, detaliile ofensivei româno-ruse proiectate pentru vara aceluși an, până la momentele dramatice ale bătăliei de la Mărășești: ordinul de retragere dat de generalul rus Ragoza, înlocuirea generalului Christescu cu generalul Eremia Grigorescu, demiterea de la comandă a lui Ragoza și stabilizarea frontului. „Pentru ca să restabilesc tot adevărul cu privire la bătălia de la Mărășești – scrie Prezan – adaug că generalul Christescu nu a ordonat niciodată împușcarea soldaților ruși fugari și nici comandamentul rus – Scerbacev – nu mi-a cerut vreodată luarea lui Christescu de acolo. Este o simplă legendă care s-a stabilit.”

Apoi, însemnările lui Prezan se opresc asupra clipelor tensionate ale dezarmării trupelor rusești bolșevizate, care, de la Socola, amenințau autoritățile române ce se găseau la Iași. Sunt prezentate, de fapt, subterfugiile la care s-a recurs pentru ca operația să nu compromită poziția României față de aliații săi.

În ultima parte, Prezan descifrează pentru posteritate culisele deciziilor care au marcat campania din 1919, relatând episoade puțin cunoscute. De exemplu, este descris cu lux de amănunte dejunul de la „Capșa”, din 13 decembrie 1918, oferit de contele de Saint Aulaire în onoarea generalului Franchet d’Esperey, la care mai participau Berthelot, Antonescu, alți ofițeri, la care

Prezan a încercat să-l convingă pe comandantul Armatei de Orient de necesitatea ca armata română să depășească linia Mureșului („linia Diaz”), stabilită de Convenția dintre Antantă și Ungaria de la Belgrad (31 oct./13 nov. 1918). D’Esperey, care, cu un alt prilej, afirmase că la ora semnării acordului de la Belgrad nu avea cunoștință despre prevederile tratatului dintre România și Antantă, s-a eschivat de la un răspuns, argumentând cu lipsa unor ordine în acest sens. După dejun, în salonul de la „Capșa” au rămas doar Saint Aulaire, d’Esperey, Berthelot și Prezan. „Atacând din nou subiectul ce mă interesa și explicând la toți nedreptatea făcută, la un moment dat, generalul Berthelot – la care întotdeauna am constatat un înalt spirit de echitate și frumoase sentimente pentru țara noastră – îmi spune: «Allez-y, mon général». Mă uit la ceilalți doi prezenți, văd în expresiunea figurii lor că sunt de acord cu părerea generalului Berthelot, ies imediat pe sală și spun locotenent-colonelului Antonescu – ce luase parte la dejun – să dea ordin de îndată trupelor să înainteze. Ordinul s-a dat fără întârziere, arătân-

du-se că depășirea liniei Mureșului se face cu aprobarea Aliaților”.

Prezan își încheie memoriul cu evidențierea „perfectei armonii” care a existat între Marele Cartier General român și reprezentanții marilor puteri aliate – miniștri și misiuni militare –, cu un plus pentru Misiunea militară franceză, „ai cărei membri, în frunte cu generalul Berthelot, considerând țara noastră ca propria lor Patrie, mergând până la sacrificiul sângelui”.

Elogiul adus militarilor francezi îi conferă ocazia de a sublinia contribuția lui Ion Antonescu, aflat în fruntea Biroului de Operații, departament la care nu au fost consilieri aliați pe timpul războiului.

Din scrisorile ulterioare, rezultă că mareșalul Prezan și-ar fi dorit ca însemnările sale să fie publicate sau să servească la scrierea unei istorii adevărate. Din păcate, volumele elaborate de Serviciul Istoric al Marelui Stat Major au fost publicate numai până în 1946 (volumul 4, dedicat bătăliei de la București), iar memoriile sale, despre a căror existență vorbeau descendenții mareșalului, nu au fost descoperite/publicate până la această dată.

THE SECRET FILE OF MARSHAL PREZAN

The memoir of the Marshal Constantin Prezan entitled “Actions that occurred during our Great War and for which there are no documents” and dated September 1927 reveals Marshal’ point of view regarding the display of the Romanian Army’ participation in 1916-1917 and 1918 campaigns. It is an attempt to respond to the accusations brought by his rival General Alexandru Averescu after the war. As a conclusion, Marshal Prezan emphasizes the “perfect harmony” that existed between Romanian General Headquarters and the representatives of Great Allied Powers with a plus for French Military Mission.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

UN OFIȚER AL ARMATEI ROMÂNE MARTOR AL EVENIMENTELOR DIN TRANSILVANIA DE DUPĂ MAREA UNIRE

În decembrie 1918, în Transilvania s-a aflat o Misiune militară franceză condusă de locotenent-colonelul Landrot, delegat special al generalului Henri Berthelot, comandant al Armatei de Dunăre. Scopul acestei misiuni era de a evalua situația din Transilvania, Banat și Ungaria, de a reglementa raporturile dintre Aliați și Ungaria și dintre Ungaria și România, precum și de a realiza legături directe cu Franța¹. Misiunea s-a deplasat pe itinerarul Brașov-Sibiu-Arad, pentru ca ulterior să se îndrepte spre Budapesta (unde se afla la 3/16 decembrie 1918) și Viena.

Din compunerea misiunii făcea parte și maiorul Alexandru Dumitrescu, care, pe perioada activității sale în cadrul acesteia, a transmis mai multe rapoarte Secției Informații a Marelui Cartier General român privind situația din Transilvania și Ungaria în ultimele săptămâni ale anului 1918.

Prezentăm mai jos raportul pe care ofițerul român l-a transmis la 29 noiembrie/12 decembrie 1918 din Arad, în care este prezentată atmosfera tulbură din primele zile de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 și încercările Consiliului

Dirigent (menționat în document sub denumirea de „Comitetul Diriginte”) de a pune bazele unei administrații românești a Transilvaniei. Maiorul Alexandru Dumitrescu nu s-a mulțumit doar să fie un martor pasiv la acele evenimente, ci a intrat în contact direct cu reprezentanții românilor transilvăneni.

De asemenea, ofițerul român raportează Marelui Cartier General și despre situația dramatică din Banat, acolo unde opresiunea maghiară asupra românilor fusese înlocuită cu cea exercitată de către sârbi.

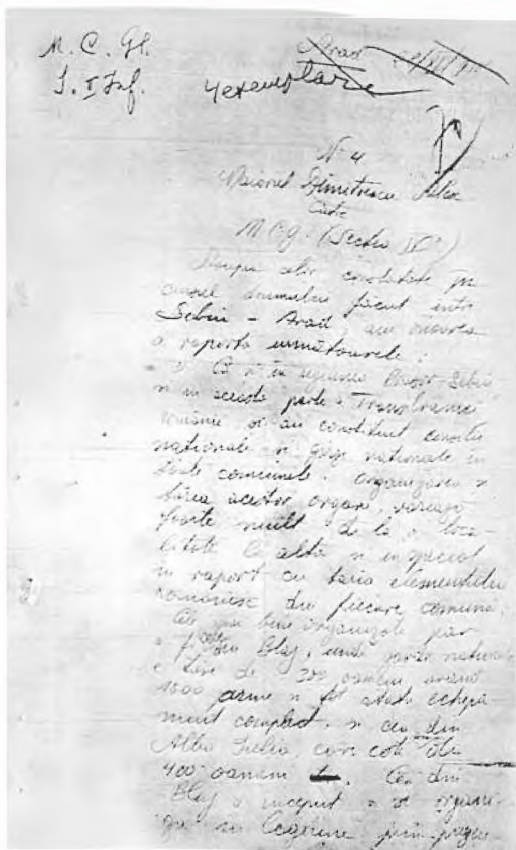
Rolul ofițerului român în cadrul Misiunii militare franceze merită a fi studiat mai aprofundat dacă ținem seama de faptul că locotenent-colonelul Landrot a fost cel care, la 3/16 decembrie 1918, l-a informat pe locotenent-colonelul Vix, reprezentantul militar la Antantei pe lângă guvernul maghiar, despre dispoziția generalului Berthelot de a se permite trecerea armatei române dincolo de linia de demarcație de la nord și nord-vest de Mureș stabilită prin Convenția de armistițiu de la Belgrad din 31 octombrie/13 noiembrie 1918².

LUCIAN DRĂGHICI

MARELE CARTIER GENERAL
Secția Informațiilor

No. 4
MAIORUL DUMITRESCU
ALEXANDRU
căt-re
MARELE CARTIER GENERAL
(Secția Inform.)

Asupra celor constatate în cursul drumului făcut între Sibiu-Arad, am onoarea a raporta următoarele:
1) Ca și în regiunea Brașov-Sibiu și în această parte a Transilvaniei românii și-au constituit consilii naționale și gărzi naționale în toate comunele. Organizarea și tăria acestor organe variază foarte mult de la o localitate la alta și în special în raport cu tăria curentului românesc din fiecare comună.

Cele mai bine organizate par a fi cele din Blaj, unde garda națională e tare de 300 oameni având 1 500 arme și totodată echipament complet, și cea din Alba-Iulia care este tare de 400 oameni. Cea din Blaj a început a se organiza în legiune prin prezentări voluntare.

În Arad, garda este numai de 150 oameni și încă în curs de organizare.

2) Peste tot, atât comitetele naționale cât și ofițerii gardelor naționale se plâng contra acestei organizări a gardelor, ce au fost siliți de împrejurări să o adopte, întrucât nu au nici o putere disciplinară asupra oamenilor – elemente nu din cele mai bune ale țării – și care din zi în zi devin tot mai răi și neascultători. Pedepse nu se pot aplica. Afară de aceasta, din lipsă de fonduri, cele mai multe nu pot plăti soldele promise (15-20 coroane pe zi de fiecare om) așa că au greutate și din acest punct de vedere.

În rezumat, toți nu văd o îmbunătățire a situației decât în venirea cât mai urgentă a trupelor române, fie chiar și efective mai mici. Autoritățile române cred că o întârziere prea mare (2 săptămâni) a trimiterii trupelor române – cel puțin până la linia de demarcație fixată – va da naștere în multe locuri la anarhism și bolșevism.

Aceasta este cu atât mai mult de temut cu cât, în cea mai mare parte a Ardealului, autoritățile ungare și jandarmii unguri au fugit, astfel că de

fapt nu mai există nici un fel de autoritate. Astfel, în comitatul Aradului, prefectul intenționează a pune noi notari abia Duminică; cum prefectul – deși ungur – este foarte prietenos românilor (el a fost ales după propunerile Comitetului Diriginte), aceste alegeri se vor face de către însuși locuitorii fiecărei comune.

3) În Banat, unde trupele sârbe au pus stăpânire deplină peste tot (ocupațiune militară) este ordine completă și autoritățile rămase – conform cererii comandamentului francez, dar contra voinței sârbilor – își pot exercita puterea în toată liniștea. În schimb însă se duce de acum o luptă îndârjită – și asemănătoare cu aceea pe care o duceau ungurii înainte – contra românilor; zilnic se fac internări și arestări de români în diferite localități din Banat și actualmente Aradul are un mare număr de români din Banat, refugiați de frica persecuției autorităților militare sârbe (informațiuni date de comitetul național din Arad; eu însumi am vorbit cu câțiva din acești refugiați, care mi-au confirmat cele de mai sus). Dacă situația rămâne așa până la congresul păcii, apoi atunci cu greu Banatul își va putea exprima voința liberă asupra soartei lui.

4) Autoritățile ungare rămase încă la postul lor în Transilvania (gări, județ, comună), acolo unde elementul național este mai mare, sunt de fapt fără putere și sub influența directă a consiliilor naționale române și a gărzilor române.

De exemplu la Kis Kepus, a trebuit să dau funcționarilor din gară bilete de liberă circulație ca să nu mai fie stânjeniți de gardiștii români în îndeplinirea serviciului lor.

În prezent, după cum am arătat și în raportul precedent, chestia funcționarilor unguri din Transilvania cere o rezolvare imediată. Ocupația militară română, probabil, este deocamdată cea mai bună.

5) Circulația pe căile ferate, și în partea aceasta, prezintă puțină siguranță. În mare parte, cantonierii își părăsesc posturile – după cum spun ei – de teama de a nu fi atacați și uciși de populația de la țară, care în cea mai mare parte este armată cu puști și grenade de mână, cumpărate de la armata Mackensen ce se retrage pe aici.

Din informațiunile luate, atacuri izolate pe linie s-ar întâmpla aproape zilnic. Este însă probabil că, de multe ori, aceste atacuri sunt simple pretexte pentru ca funcționarii ce fug să-și justifice lipsa de la post.

În general, funcționarii unguri de la gări se arată gata și bucuroși a-și continua serviciul și sub noua situație, cer însă oarecare asigurări.

O chestiune de o mare importanță pentru asigurarea circulației în Ardeal este și aceea a cărbunilor. (a se vedea raportul detaliat asupra situației căilor ferate, trimis direct de Dl. Colonel Landrot).

De la Petroșani se extrag zilnic 250 vagoane cărbuni care se repartizează de la Arad; or, din cele constatate aici, toată această cantitate (cu mici excepții) se trimite numai spre Budapesta și Debreczin.

6) Până la Arad am întâlnit 12 trenuri germane, resturile armatei Mackensen în retragere. Majoritatea aparțineau Comand. Bav. 83, care în ziua de 23 Noiembrie se găsea încă în Brașov.

Între Piski și Arad, am întâlnit coloanele Diviziei 89 care mergeau pe jos. În jur de Arad sunt de asemenea un mare număr de unități germane care intenționează în cursul săptămânii acesteia să-și continue drumul spre Budapesta (pe jos, neputând primi trenuri).

7) În tot cursul drumului parcurs până la Arad, comisiunea a fost primită cu mult entuziasm de autoritățile române. Ofițerii francezi au fost puternic impresionați de toate aceste manifestațiuni de simpatie, care, în cele mai multe cazuri, au fost spontane.

În localitățile unde a trebuit să rămânem noaptea am găsit totdeauna cantonamente pregătite.

Aproape în toate gările, gărzile naționale sub comanda unui ofițer au dat onorurile. Col. Landrot șeful comisiunii, peste tot s-a dat jos și a salutat garda strângând mâna comandantului, mulțumindu-i pentru onorul dat și felicitându-l pentru frumoasa ținută a soldaților.

În prezent, drumul străbătut prin Transilvania a lăsat cea mai frumoasă impresie comisiunei franceze care a căpătat o justă și favorabilă apreciere asupra cauzei românești; elementul românesc li s-a prezentat din toate punctele de vedere în modul cel mai avantajos posibil.

8) Rapoartele comisiunei, în privința misiunii propriu-zise, s-au înaintat direct comandantului Berthelot.

9) În ziua de 28 Noiembrie, Comitetul Național din Arad, a cerut prefectului, ca drept satisfacție pentru faptul că în cursul nopții unghurii au rupt tricolorul român la episcopat, să se arboreze tricolorul românesc chiar pe prefectură sub influența faptului că comisiunea noastră se găsea în timpul acesta în Arad. Prefectul a admis și în dimineața de 28 Noiembrie s-a pus pe localul prefecturii tricolorul românesc alături însă de cel unghuresc. De remarcat că nici unul din servitorii prefecturii n-au vrut să pună tricolorul român și a trebuit să se cheme un român de la primărie.

Astăzi toate jurnalele șoviniste din Arad au protestat contra acestui fapt.

10) Măine plecăm spre Budapesta; voi continua cu trimiterea rapoartelor dacă voi mai avea vreo ocazie de curier, ceea ce îmi pare puțin probabil.

Maior (ss) Al. Dumitrescu
Arad, 29.XI.918

¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 135.

² Detalii despre tentativele locotenent-colonelului Vix de a eluda deciziile generalului Berthelot pot fi găsite în capitolul 6 al lucrării lui Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin. The Hungarian Revolution of 1918-1919 and the Big Three*, Boulder, 1976, lucrare disponibilă pe internet la adresa web <http://www.hungarian-history.hu/lib/wils/>.

A ROMANIAN OFFICER – WITNESS OF THE EVENTS THAT TOOK PLACE IN TRANSYLVANIA AFTER THE GREAT UNION

Major Alexandru Dumitrescu, member of French Military Mission led by Lieutenant Colonel Landrot, special deputy of the General Henri Berthelot, has sent several reports to the Intelligence Department of the Romanian General Headquarters containing information about the situation in Transylvania and Hungary during the last weeks of 1918.

The report that was submitted on 29th November/12th December of 1918 in Arad presented the tense environment after the Great Union and the attempts of the Governing Council to establish a Romanian administration in Transylvania.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

MEMORIALE ROMÂNEȘTI ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

colonel dr. CRISTIAN SCARLAT

Harta politică a Europei a cunoscut, la sfârșitul Primului Război Mondial, modificări semnificative, noile granițe consfințind dispariția marilor imperii, dar și apariția unor noi state naționale. Câteva state, printre care și România, și-au întregit teritoriul. Astfel, după sacrificiile anilor de război, din 1916-1919, regiunile locuite de români s-au reunit în cadrul Regatului României, stat ce își obținuse independența, tot pe câmpul de luptă, în urmă cu patru decenii (1877/1878).

A fost dat și românilor, ca și altor popoare, să treacă în ultimele două secole prin mari încercări, care au fost depășite cu bine, în schimbul unor imense sacrificii. Realizarea idealului unității naționale a fost percepută ca o victorie istorică, obținută de luptători țărani, oameni simpli, cu prețul jertfei supreme.

Pierderile umane suferite de România în Primul Război Mondial se cifrează la 339 117 morți, 200 000

răniți și 116 000 prizonieri, fără a adăuga victimele din rândul populației civile. Dacă adunăm și românii morți ca militari ai armatelor austro-ungară și țaristă (de ordinul zecilor de mii), sacrificiul neamului a fost semnificativ.

Războiul, ca fenomen, a influențat decisiv societatea, mentalitatea oamenilor, care au început să devină cetățeni, conștienți de drepturile și obligațiile pe care le au. O obligație și o responsabilitate asumate de cei care au participat la război, ca și de rudele victimelor acestuia au fost acelea de a le păstra memoria. Iar cea mai răspândită formă – fără o tradiție bogată la noi – a reprezentat-o ridicarea de monumente comemorative de for public și amenajarea cimitirelor eroilor, precum în întreaga Europă, ca respect pentru cei căzuți, dar și ca exemplu pentru generațiile viitoare.

Faptul că o primă și impozantă statuie – păstrată și astăzi în București – fusese ridicată (1874) în

■ Mausoleul
Eroilor de la
Mărăști

▪ **Mausoleul Eroilor de la Soveja**

memoria celui dintâi conducător, Mihai Viteazul, care a reușit să-i reunească, la 1600, pe românii din cele trei principate – Muntenia, Ardeal și Moldova – este emblematic pentru istoria noastră.

Dacă aproape în fiecare localitate s-au constituit comitete de inițiativă pentru ridicarea unor monumente dedicate fiilor comunei morți pe front, coagulând astfel eforturile individuale, în 1919, ca dovadă de respect colectiv instituționalizat, a fost înființată, prin lege, *Societatea „Mormintele eroilor căzuți în război”*, una dintre primele instituții de acest gen din lume, cea care a reușit să construiască în aproape toate regiunile țării, în decurs de doar două decenii, zeci de cimitire ale eroilor.

Tot în spirit european, România a decis, în 1920, să-i comemoreze în fiecare an pe cei dispăruți pe câmpurile de bătaie pentru Țară, la 40 de zile după Sfintele Paști, de Sărbătoarea Înălțării Domnului, Ziua Eroilor devenind sărbătoare națională.

Un rol important în promovarea „Cultului Eroilor” și celebrarea Zilei Eroilor, l-a avut *Societatea „Mormintele Eroilor Căzuți în Război”*, devenită, din 1927, *Societatea „Cultul Eroilor”*, aflată sub înaltul patronaj al Reginei Maria și conducerea Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române.

Datorită acestei societăți, în 1923, în Parcul Carol I din București, în fața Muzeului Militar Național, a fost instalat *Mormântul Eroului Necunoscut* care, din acel moment, a devenit punctul central al manifestărilor dedicate comemorării eroilor neamului.

Cele mai multe construcții memoriale, mausolee, cimitire de onoare și monumente au fost ridicate, evident, acolo unde s-au înregistrat foarte multe victime, în zona frontului. Astfel, în regiunea Vrancei, unde s-au dat marile bătălii din vara anului

▪ **Mausoleul Eroilor de la Mărășești**

1917, sunt cele patru impozante mausolee, care adăpostesc osemintele a mii de soldați români, dar și germani, ruși sau aparținând armatei austro-ungare: *Mărășești*, *Mărăști*, *Soveja* și *Focșani*. Pentru cei care au pierit în campania din 1916 au fost construite mausoleele de la *Mateiaș* (județul Argeș), *Comana* și *Giurgiu*, ambele în județul Giurgiu. Dacă în cel de la Mateiaș, actualul *Ansamblu monumental Valea Mare – Pravăț*, au fost aduse osemintele morților în luptele din zonă, în cele două memoriale din județul Giurgiu sunt strânse rămășițele eroilor căzuți pentru apărarea Capitalei; la Giurgiu au fost aduse, în anul 1937, și osemintele a 1 258 militari morți în prizonierat în Bulgaria.

Fără a avea amploarea și valoarea arhitectonică specifică mausoleelor, *criptele* și *osuarile* adăpostesc osemintele altor zeci de mii de eroi din Primul Război Mondial, fie ca monumente în sine, fie în cadrul unor cimitire de onoare (circa 200). Menționăm aici pe cele de la Alexandria, Daidâr și Bazargic (azi în Bulgaria), Bacău, Brezoi, București, Buzău, Dragoslavele, Galați, Iași, Medgidia, Mircea-Vodă, Odorheiul Secuiesc, Petrișoru-Racovițeni, Poiana lui Frunză, Șipote (Reditu), Timiș-Predeal, Bogdănești, Brețcu, Piatra Neamț, Roman, Slănic, Toplița, Codrii Cosminului, Ismail și Cernăuți (azi în Ucraina), Chișinău (Rep. Moldova).

Întrucât pe teritoriul țării au căzut și militari din rândul aliaților, dar și din cel al inamicului, au fost amenajate și pentru aceștia locuri de înhumare demne, în mausolee și cimitire de onoare (circa 60), sau le-au fost ridicate monumente comemorative (peste 400). Amintim aici pe cele din București: marele Cimitir Pro Patria (eroi germani, bulgari și din armata austro-ungară), Cimitirul militar italian, Cimitirul militar turc, Cimitirul militar francez; în Parcul Cișmigiu, în zona centrală

▪ **Mausoleul Eroilor de la Focșani**

a orașului, se află amplasat Monumentul eroilor francezi, operă a cunoscutului sculptor Ion Jalea. Printre cele mai reprezentative cimitire de onoare internaționale din România sunt cele de la Slobozia (eroi francezi, turci și ai *Commonwealth*-ului), Mircea-Vodă (județul Constanța, cu eroi germani, din armata austro-ungară, bulgari, ruși), Buzău, Focșani, Bordești, Boița, Brașov, Arad, Timișoara, Cluj, Bistrița și altele, unde sunt înhumați, cu preponderență, militari germani.

Conform statisticilor, pe teritoriul acual al României sunt înhumați circa 95 000 de militari străini, iar peste hotare, în 30 de state, aproximativ 135 000 eroi români, căzuți în ambele războaie mondiale.

În ceea ce privește mormintele de război ale soldaților români căzuți în Primul Război Mondial, acestea se găsesc mai cu seamă în cimitire din Ungaria (doar la Ostffyasszonyfa – 4 298 eroi români!), Germania (Zwickau, Ulm, Worms), Franța (Soulzmatt, Dieuze, Hagenau), Austria, Italia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovenia etc., marea

majoritate fiind foști prizonieri din lagărele germane sau austro-ungare.

După 1948, instituția Cultul Eroilor a fost desființată, elementele decorative care nu corespundeau noului regim, comunist, au fost înlăturate de pe monumente (stema și însemnele regale, inscripții etc.), soldatul sovietic „eliberator” devenind, pentru mulți ani, singurul care avea să fie comemorat. După 1990 a avut loc o veritabilă renaștere a respectului pentru cei morți în războaie, înființarea Oficiului Național pentru Cultul Eroilor (2004) fiind o decizie importantă a statului român în cadrul programului de reclădire a simbolurilor naționale, dar și a respectării dreptului umanitar internațional.

Printre proiectele Oficiului de reabilitare a unor cimitire sau monumente de onoare din țară și străinătate, cele de la Sofia (Bulgaria), Zwickau și Weil am Rhein (Germania), Kozingue (Franța) și, în aceste zile, Branik (Slovenia) sunt dedicate victimelor din Primul Război Mondial, de la încheierea căruia se împlinesc, iată, 90 de ani.

ROMANIAN MEMORIALS OF THE WORLD WAR I

The war, as a phenomenon, has considerably influenced the society and the people's mentality who have started to become citizens, aware of their rights and obligations. An obligation and a responsibility to be taken by those who participated in the war, as well as by their relatives, consisted in preserving their memory. The most encountered form – without a rich tradition with our country – resides in the building of commemorative monuments of public forum and the construction of war cemeteries, following the European example, as a token of respect for the fallen and a lead to next generations.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

11 NOIEMBRIE 1918 CEREMONIILE DIN FRANȚA DE LA HARTMANNSWILLERKOPF ȘI DOUAUMONT-VERDUN

SERGIU IOSIPESCU

Situarea în acest an a Franței la președinția Uniunii Europene a dat prilej guvernului Republicii Franceze să lanseze statelor membre invitația de a participa la comemorarea în această țară a 90 de ani de la sfârșitul Primului Război Mondial. România a fost reprezentată de delegația Ministerului Apărării, condusă de doamna secretar de stat Georgeta Elisabeta Ionescu, de aceea a Ministerului de Externe și de domnul Theodor Baconski, ambasadorul României la Paris.

Ministerul Apărării al Republicii Franceze a organizat o „întâlnire la vârf pentru memorie”, desfășurată în zilele de 9-10 noiembrie la Mulhouse. Alegerea acestui oraș s-a datorat atât proximității sale de linia frontului din anii 1914-1918, cât și faptului că domnul secretar de stat pentru veterani din Ministerul Apărării francez, Jean-Marie Bockel, este, în același timp, și primarul Mulhouseului. La invitație au răspuns 26 de țări, care și-au trimis ca reprezentanți miniștri, secretari de stat, ambasadori, însoțiți de consilieri și experți.

Încă din după-amiaza și seara zilei de 9 noiembrie, doamna secretar de stat, Georgeta Elisabeta Ionescu, a avut convorbiri cu reprezentanții țării gazde, cu domnul secretar de stat Jean-Marie Bockel și cu ai celorlalte delegații, astfel putându-se definițiivă cadrul și temele în discuție pentru reuniunea de a doua zi.

Gazdele pregătiseră o „declarație europeană pentru memoria asumată a Primului Război Mondial” care, pornind de la constatarea că astăzi națiunile europene, odinioară divizate, construiesc împreună un viitor comun, să marcheze atașamentul lor față de întreaga semnificație și lecție a trecutului.

În fapt, este vorba de o acțiune conștientă și curajoasă pentru a asigura un viitor trecutului nostru comun. Înțelesul inițiativei franceze este cu atât mai firesc întrucât această memorie a Primului Război Mondial se materializează și în situri istorice – fostele câmpuri de bătălie cu vestigiile amenajărilor genistice, cimitirele și monumentele comemorative, a căror soartă nu ne poate, evident, rămâne indiferentă.

În cadrul a ceea ce gazdele au numit „întâlnirile europene ale memoriei”, a doua zi, 10 noiembrie 2008, la *Hotel du Parc* din Mulhouse s-a desfășurat o reflexie comună pentru protecția și punerea în valoare a patrimoniului memorial comun, avansându-se următoarele propuneri:

1) Studiarea posibilității de a crea un portal european care să prezinte siturile istorice și listele de combatanți din războaiele primei jumătăți a secolului XX.

2) Favorizarea legăturilor dintre serviciile de gestionare a necropolelor militare europene, atât pentru adoptarea celor mai bune metode de administrare, cât și pentru stimularea unei memorii bi și multilaterale.

3) Introducerea experimentală a simbolurilor europene la ceremoniile memoriale, bazându-se și pe sistemul de înfrățire a orașelor din Uniunea Europeană.

4) Luarea inițiativei de clasare a câmpurilor de luptă din Primul Război Mondial ca patrimoniu mondial UNESCO și de creare a „drumurilor memoriei” în Europa.

5) Reafirmarea importanței transmiterii tinerei generații a istoriei Primului Război Mondial într-o interpretare lesne de însușit.

În urma discuțiilor, la care au luat parte doamna secretar de stat și membrii delegației române, a fost precizată importanța inițiativei franceze, existența în România a unor câmpuri de bătălie care se încadrează definiției propuse și a unor instituții abilitate (Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, Direcția Generală a Patrimoniului Cultural Național, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”), care să sprijine cercetarea și implementarea măsurilor preconizate.

În finalul discuțiilor s-a propus și acceptat, prin consens, desfășurarea și în anul 2009 a unei „întruniri europene ale memoriei”, avansându-se ideea desfășurării lor la Ypres, în Belgia. Cu ocazia aceleiași întâlniri a fost lansat „Almanach de la Guerre. 1918”, un splendid album cu fotografii și documente de arhivă, o reconstituire prin imagini și texte a istoriei aceluia an final, oficial, al războiului, realizat de ECPAD – *Etablissement de communication et de production audiovisuelle de la Defense*.

În aceeași zi s-au desfășurat ceremoniile de comemorare a sfârșitului Primului Război Mondial la Hartmannswillerkopf – mausoleu al celor căzuți în 1914-1918 –, în prezența domnului secretar de stat Jean-Marie Bockel, a delegațiilor străine, a veteranilor de război, a unor unități militare și unui numeros public.

La 11 noiembrie 2008, delegațiile Ministerului Apărării din România, a Ministerului de Externe și Ambasadei române la Paris au participat la ceremonia comemorării a 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial prin armistițiul din 11 noiembrie 1918. Ceremonia oficială s-a desfășurat la mausoleul și cimitirul militar de la fostul fort Douaumont de la Verdun, discursul fiind ținut de președintele Republicii Franceze, domnul Nicolas Sarkozy, în prezența unor înalte personalități de stat din Australia, Canada, Luxemburg, Marea Britanie și din alte țări.

Discursul s-a axat cu precădere pe jertfa și suferințele de neimaginat ale soldaților, pe faptul că din această tragedie europeană s-au născut premisele unei voințe de apropiere între popoarele continentului, care după depășirea crizei economice și a noii încercări a celui de-al Doilea Război Mondial avea să ducă la crearea Uniunii Europene. S-a subliniat, totodată, faptul că prin moartea ultimului dintre „poilus” – veteranii Marelui Război din anii 1914-1918 –, această conflagrație intră definitiv în istorie.

Totodată, s-a susținut necesitatea reabilitării celor condamnați și executați în cursul Primului Război Mondial pentru insubordonare, victime ale condițiilor inumane din tranșee, de pe câmpurile de luptă.

▪ Mausoleul de la Hartmannswillerkopf

O asistență numeroasă venită din întreaga Franță și de peste hotare, veterani cu asociațiile lor, foarte mulți tineri au ținut să fie prezenți în aceste momente pe locul supremei jertfe de la Verdun.

„Historial de la Grande Guerre – Château de Péronne” și noile interpretări ale Primului Război Mondial

Apelul pentru reabilitarea celor condamnați și executați pentru insubordonare în împrejurările atroce ale războiului de tranșee din anii 1914-1918 – și luptele de la Verdun sunt una dintre ilustrările acestora – vine la zece ani de la o inițiativă similară a premierului Lionel Jospin. La vremea sa, ea a fost întâmpinată cu serioase rezerve de opinia publică franceză, de asociațiile veteranilor, ale celor preocupați de memoria Marelui Război.

Acum apelul președintelui francez a fost susținut mediatic în după-amiaza zilei de 12 noiembrie 2008 prin prezentarea pe canalul de televiziune „France 2” a unui documentar de lung metraj consacrat evenimentelor din anii 1914-1918, „Le bruit et la fureur” datorat lui Jean-François Delassus și consultanței istorice a doamnei Annette Becker. Documentar beneficiind de noile tehnici de restaurare și colorare a filmelor vechi, însoțit de o bandă sonoră adaptată – înregistrările simultane, audio-video fiind la acea vreme imposibile – care s-a bucurat de cea mai mare audiență înregistrată de o emisiune „France 2” din 2006 încoace, peste 5 900 000 de telespectatori.

Pe marginea acestui documentar, concluzia unuia dintre marii jurnaliști francezi de la „La Croix”, „Express” și „Le Figaro”, Bernard Lecomte, merită să fie citată: « Tant de violence, de souffrance et

d’absurdité font mieux comprendre qu’après cette boucherie insensée, des millions de gens se soient mis à l’écoute de ceux qui, en Russie, en 1917, avaient stoppé la guerre et renversé l’ordre l’ancien. Il fallait, d’urgence, changer le monde – et qu’importe que la lueur qui rougeoyait à l’est fût mirage ou brasier! Sans la guerre 1914-18, il n’y aurait jamais eu le communisme. Et sans le communisme, le nazisme ne serait jamais arrivé au pouvoir en Allemagne. La première Guerre mondiale, qu’on a aussi appelé le “suicide de l’Europe”, fut, et de loin, l’événement le plus important de l’histoire moderne ». O asemenea reflectare a filmului, într-un spirit pregătit, cum este cel al lui Bernard Lecomte, dă măsura impactului noii interpretări a războiului. Ea este în considerabilă măsură opera așa-numitei „școli de la Péronne”, marcant reprezentată de profesorul universitar Annette Becker. „Școala de la Péronne” s-a afirmat odată cu marea inițiativă muzeografică franco-anglo-germană din care a rezultat „Historial de la Grande Guerre”, inaugurat în preajma vestitului castel medieval de la Péronne (Somme), pe locul unuia dintre marile locuri de confruntare din Primul Război Mondial.

Estomparea obiectivelor războiului, a personalităților a căror înrâurire asupra evenimentelor a fost apreciabilă, atribuirea exclusivă a revoluției din Rusia suferințelor ostașilor aceștia în tranșeele anilor 1914-1917, sunt numai câteva dintre tendințele „Școlii de la Péronne”, a căror discuție se impune, desigur, și în istoriografia noastră militară, cu atât mai mult cu cât reflectarea participării românești la Marele Război este redusă, în zilele noastre, până aproape de completa distorsionare.

■ 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

FLORILE RECUNOȘTINȚEI

aflat, în 1971, și generalul Gheorghe Mihail, fost șef al Statului Major General al armatei române în perioadele 23 august-6 septembrie 1940 și 23 august-12 octombrie 1944.

Astăzi, fiul generalului, distinsul și venerabilul inginer Alexandru Gh. Mihail, care locuiește în Franța, îndeplinește, cu conștiinciozitate, dorința testamentară a tatălui său de „a avea grijă de bunăstarea și întreținerea celor 12 morminte”.

Asociația „Souvenir Français” se ocupă de îngrijirea mormintelor militare de pe teritoriul Franței, fie că acestea adăpostesc rămășițele pământești ale unor francezi sau ale unor străini.

În cimitirul comunal al orașului Signy l'Abbay din Departamentul Ardenilor francezi își dorm somnul de veci, alături de soldații francezi și englezi, 12 ostași români, foști prizonieri de război închiși în lagărul german din această localitate și decedați în perioada 10 ianuarie-28 februarie 1917.

Cititorii noștri își amintesc, poate, de consemnarea faptului că între cei care au depus florile recunoștinței la mormintele românești de aici s-a

Imaginile noastre vă prezintă ceremonialul depunerii de coroane la cimitirul Signy l'Abbay din ziua de 24 iunie 2008 de către membrii Asociației „Souvenir Français” însoțiți de primarul orașului, de inginerul Alexandru Gh. Mihail și de atașatul român al Apărării din Franța.

GHEORGHE VARTIC

ARMATA ROMÂNĂ ÎN VIZIUNEA WEHRMACHT-ULUI

TATIANA CEALAI, Federația Rusă

La 18 decembrie 1940, în Directiva nr. 21, denumită „Planul Barbarossa”, a fost prezentat planul unui război-fulger al Germaniei împotriva Uniunii Sovietice. În Directivă se mai prevedea participarea în război a încă doi aliați, România și Finlanda. Misiunea României era „de a sprijini, cu ajutorul trupelor de elită, ofensiva flancului sudic al trupelor germane, să imobilizeze, măcar la etapa inițială, inamicul, acolo unde nu vor acționa forțele germane, și, în rest, să efectueze serviciu de ajutorare în regiunile din spatele frontului”¹.

La 22 iunie 1941 România a devenit capul de pod al forțelor „Axel” fasciste pentru ofensiva spre Est. Comandamentul fascist a concentrat de-a lungul graniței româno-sovietice trei armate (11 germană, 3 română – general Petre Dumitrescu și 4 română – general Nicolae Ciupercă) și un număr de unități care însumau peste 600 000 de oameni². Mai mult de jumătate din acest efectiv era compus din soldați și ofițeri români. Conform datelor Marelui Stat Major român, în iulie 1941, efectivul armatei române aflat pe picior de război număra 700 000 de oameni, din care pe front erau 342 000 de soldați și ofițeri³.

Conducătorul României, Ion Antonescu, a fost unul dintre primii aliați ai Germaniei care au aflat despre planul de agresiune împotriva Uniunii Sovietice. Regele Mihai al României era tânăr, iar Antonescu, deoarece deținea puterea în țară – armata, aparatul de stat – a reușit să-l îndepărteze. Regele semna toate decretele elaborate de Antonescu. În septembrie 1940 Mihai a semnat o ordonanță conform căreia se abroga Constituția,

se dizolva Parlamentul iar „domnul general Ion Antonescu era împuternicit să conducă țara”⁴.

Într-o conjunctură informală, fără a se mai ascunde după clișee ideologice, Adolf Hitler menționa deseori: „Dintre toți aliații noștri, Antonescu are cea mai largă viziune. Este o personalitate în adevăratul sens al cuvântului. Este un om de mare calibru care nu va permite să fie îndepărtat de la cursul său. Este incoruptibil. Mai mult, România nu a avut până acum asemenea oameni. El este un soldat înăscut. Dar neșansa lui este de a conduce români”⁵.

Atitudinea Führer-ului față de dictatorul român și armată este exprimată prin următoarea frază: „în ceea ce privește România, ea are un singur bărbat – Antonescu!”⁶. Hitler considera că singurul merit al lui Antonescu a fost crearea unor forțe armate capabile de luptă⁷. Considerându-l „de origine germană”⁸, Hitler nu-și ascundea respectul pentru personalitatea puternică și caracterul său hotărât.

În anii de război, germanii au dat dovadă de multă generozitate în laude, mizând probabil și pe orgoliul dictatorului român, pe ura ce o avea împotriva bolșevismului și pe dorința de a intra în istorie nu doar ca un „salvator” al națiunii române, ci și ca un călăuzitor de destine într-o „nouă” Europă. Memoriile generalilor germani, scrise după război, descriu mai obiectiv calitățile profesionale și cele de aliat ale lui Antonescu.

Șeful Comandamentului Suprem al Wehrmacht-ului, feldmareșalul Wilhelm Keitel, îl caracteriza pe Antonescu, în memoriile sale, în felul următor:

■ **Generalul și teoreticianul militar
Heinz Wilhelm Guderian**

„Antonescu era un soldat adevărat, profesionist, sincer și direct, dar destul de mediocru și deseori critic, avea o voință de fier, dar mă îndoiesc de faptul că era norocos în politică. Antonescu căuta sfaturile Führer-ului însă nu le urma deoarece, din punct de vedere politic, era singur; își dorea să aibă încredere în sprijinul armatei, care nu era bună de nimic. Acest om onest și soldat excelent nu a avut suficient timp ca să obțină ceea ce își dorea”⁹. Generalul-maior G. Doerr, care s-a aflat pe frontul germano-sovietic din iunie 1941 până în august 1943 și care a ocupat succesiv funcțiile de șef al statului major al Corpului 52 armată german, șef al statului major german de legătură cu Armata 4 română, comandant al Diviziei 348 infanterie și șeful statului major al Armatei 17 germane, menționa despre Antonescu că: „era singura persoană influentă din țările Axei care vorbea deschis cu Hitler și nu se lăsa ignorat”¹⁰. Conform observațiilor lui Doerr: „Mareșalul Antonescu, generalii Dumitrescu și Constantinescu și ofițerii aflați sub comandamentul acestora s-au dovedit a fi tovarăși devotați fraților de arme și făceau tot posibilul pentru buna colaborare cu trupele germane”¹¹.

Feldmareșalul Erich von Manstein, apreciat de generalul Heinz Guderian drept „cea mai operativă minte” a Wehrmacht-ului, scria despre Antonescu astfel: „Indiferent de felul în care istoria îl va aprecia ca om politic, a fost un patriot adevărat, un bun soldat și cel mai loial aliat al nostru. A fost un soldat care a legat soarta propriei țări de soarta imperiului nostru, și până în momentul înlăturării lui ne-a pus la dispoziție forțele armate ale României și tot potențialul ei militar. Totuși, acest lucru nu i-a reușit de fiecare dată din cauza particularităților interne ale statului și regimului său. Cu toate acestea, Antonescu a fost un aliat devotat și îmi aduc aminte de colaborarea noastră cu multă recunoștință”¹².

Comandantul trupelor blindate al Wehrmacht-ului, generalul Heinz Wilhelm Guderian, descria în memoriile sale întâlnirea privată cu Antonescu ce a avut loc după atentatul împotriva lui Hitler din 1944: „Mareșalul român s-a dovedit a fi nu doar un bun soldat, dar și un bun cunoscător al țării sale, al aspectelor economice, politice și a mijloacelor de transport. Tot ce spunea dânsul era foarte bine argumentat. Era o persoană foarte politicoasă. O asemenea combinație se întâlnea foarte rar în Germania acelor timpuri. După scurt timp, dânsul a început să vorbească despre atentatul asupra lui Hitler, fără a-și ascunde indignarea: «Vă rog să mă credeți, eu îmi pot încredința viața oricărui general din armata mea. La noi este de neînchipuit participarea ofițerilor la o lovitură de stat!»”. Guderian menționa: „Antonescu s-a înșelat puternic și a trebuit să plătească cu viața pentru greșeala sa”¹³.

Hitler dădea asigurări că are o atitudine îngăduitoare față de cerințele teritoriale din Est ale României fasciste. El a promis românilor teritoriile din Basarabia și cel cuprins între Nistru și Bug, denumind această regiune „Transnistria”. Țăranii români, îmbrăcați în haine militare, erau convinși prin intermediul radioului și al ziarelor că războiul împotriva bolșevicilor necredincioși era unul sfânt. Lor li se garanta că vărsarea de sânge va fi răsplătită prin pământul câștigat. În armata română a fost răspândită Circulara nr. 1500/A, conform căreia „unitățile militare trebuie să întocmească liste nominale cu ofițeri, subofițeri și soldați care s-au distins prin faptele lor și care merită să li se dea pământ. Listele trebuiau să fie întocmite de către unitățile militare la fiecare 15 zile”¹⁴.

Din punctul de vedere al Führer-ului, datorită climei, solului fertil și densității mici a populației, România urma să se dezvolte ca o țară agrară, lipsită în totalitate de industrie. Menirea acestui stat era de a deveni „grânarul Germaniei”, iar în schimb „ea obținea produsele industriale de care avea nevoie”¹⁵. Pentru el, țărani români nu erau decât „niște vite nefolositoare”¹⁶.

Hitler era conștient că rolul petrolului – „aurul negru” al României – era determinant pentru victoria Germaniei. „Ce păcat că în locul românilor nu pot fi așezați croații!” a exclamat Führer-ul în timpul unui banchet, la 26 februarie 1942¹⁷.

Prin urmare, Hitler avea o atitudine disprețuitoare față de poporul român, nu prețuia capacitatea de luptă a armatelor aliate, însă acest lucru nu-l împiedica să pună marile unități române în fața unor misiuni strategice importante. Poziția oficială a comandamentului german se rezuma la următoarele: „românii sunt soldați de categoria a doua, dar noi avem nevoie de ei”¹⁸.

Din punctul de vedere al generalului Kurt von Tippelskirch, șeful trupelor de infanterie germane și istoric militar, capacitatea de luptă a unităților române era mai proastă nu doar în comparație cu cea germană, dar și în comparație cu cea a unităților ruse: „Diviziile aliaților erau înzestrate mai slab decât cele germane, nu aveau, în special, armament antitanc. Artileria lor, spre deosebire de cea germană sau rusă, nu avea în dotare sisteme (tunuri) grele contemporane, iar cantitatea insuficientă de mijloace de legătură și slaba pregătire nu le permitea executarea prin surprindere a focului concentrat. Românii (...) se bazau în luptă pe forța umană, dar în lupta cu rușii resursele lor umane scădeau simțitor. Chiar dacă deseori luptau cu abnegație, din cauza tehnicii insuficiente, experienței limitate de luptă și a cunoștințelor reduse, românii, din punct de vedere tactic, erau inferiori rușilor, care își foloseau cu moderație propriile forțe”¹⁹.

În august 1941, detașamentele române au ocupat Basarabia și Bucovina de Nord. Șeful statului major al forțelor terestre germane, generalul-colonel F. Galder scria, la 9 iulie 1941, în „Jurnal de război” despre situația de pe front în fașia Grupului de Armate Sud: „Românii, contrar așteptărilor, luptă bine”²⁰. La 6 august 1941, la Berdicev, unde

era statul major al comandamentului Grupului de Armate Sud, Hitler l-a decorat pe „eliberatorul Basarabiei” Antonescu cu cel mai înalt Ordin al Reich-ului – Crucea de Cavaler al Crucii de Fier.

În 1941-1942 diviziile române au participat la asaltul orașului Odessa, au luptat la Kerci și Sevastopol, au luat parte la operațiile de lângă Harkov și au ajuns până la Volga și Caucaz. În campania de vară-toamnă din 1942, România a fost singura dintre toți sateliții Germaniei care a aruncat în luptă cu URSS cele mai multe divizii²¹. Armatele 3 și 4 au participat la bătălia de la Stalingrad.

La 20 august 1941, generalul F. Galder, analizând situația de lângă Odessa, constata: „Odessa încă mai trezește îngrijorări... Încă mai apar suspiciuni privind capacitatea conducerii române de a face față unei asemenea misiuni. Comandamentul nostru superior nu vrea să intervină în treburile celui român. Prin urmare, ne rămâne doar să urmărim derularea evenimentelor”²². „21 august (...). Românii consideră că vor

■ Generalul Kurt von Tippelskirch

■ **Generalul feldmareșal
Erich von Manstein**

reuși să ocupe Odessa la începutul lui septembrie. E prea târziu. Fără Odessa nu vom putea ocupa Crimeea”²³. La 26 septembrie 1941, Galder a notat în jurnalul său: „Alaltăieri Antonescu a decis să ceară de la germani, deoarece românii nu sunt capabili să cucerească singuri Odessa”²⁴.

Unitățile române au intrat în Odessa la 17 octombrie 1941 – abia la 24 de ore după evacuarea organizată a trupelor sovietice. Lui Antonescu i s-a conferit gradul de mareșal pentru cucerirea „cetății Odessa”.

Generalul-colonel von Kleist, comandantul Grupului de Armate „Kleist”, iar din 21 noiembrie 1942, comandant al Grupului de Armate „A”, până la schimbarea denumirii în „Ucraina de Sud”, nu avea o părere foarte bună despre forțele armate ale sateliților. În convorbirile sale personale cu Hitler, el îl atenționa că „ar fi o mare greșeală să contăm pe acești luptători...”, dar Hitler nu a vrut să asculte și a declarat că unitățile aliaților vor fi folosite doar pe porțiunile cele mai sigure ale frontului”²⁵.

Feldmareșalul Fedor von Bock, care a condus în 1941 Grupul de Armate Centru, iar din primăvara

lui 1942 – Grupul de Armate Sud, caracterizând situația de lângă Sevastopol la 27 februarie 1942, scria că românii manifestau „capacitate scăzută de luptă și lipsă totală de spirit războinic”²⁶. Lângă granițele patriei, pentru unii soldați români războiul își avea sensul binecunoscut, însă, odată cu înaintarea în teritoriile sovietice, ei nu mai înțelegeau pentru ce luptă. Toate aceste lucruri le diminuau avântul și generau oboseală și indiferență. La aceste stări de spirit ale soldaților români se referea în memoriile sale și generalul Fridolin von Senger und Etterlin, comandant, din toamna lui 1942, al Diviziei 17 tancuri, al cărei scop era spargerea încercuirii Armatei 6 a lui Paulus²⁷. „La ce te poți aștepta de la oamenii lipsiți de un scop pentru care să-și sacrifice viața?” se întreba retoric generalul²⁸.

Numit șef al Statului Major al forțelor terestre germane în toamna lui 1942, generalul-colonel Kurt Zeitzler, făcând un bilanț al bătăliei de la Stalingrad, a acordat o atenție deosebită evenimentelor de la 19 noiembrie 1942: „Bombardamentul de artilerie la care erau supuse pozițiile române devenea tot mai intens. Și, iată, la adăpostul unui viscol puternic, la un ger de minus douăzeci de grade, Armata Roșie a început ofensiva. În direcția românilor înaintau puhoai de tancuri și infanterie. Peste tot, rușii aveau superioritate numerică. Frontul român prezenta un tablou trist al haosului și al dezordinii... Unele informații prezentau imaginea panicii de care erau cuprinși românii la pătrunderea tancurilor ruse în spatele frontului nostru. Alte informații susțineau că românii au rezistat eroic și au distrus multe tancuri sovietice. Într-un final, situația a devenit clară. Rușii au rupt frontul în două locuri”²⁹.

G. Doerr aprecia bătălia de la Stalingrad ca fiind „cea mai mare greșeală comisă vreodată de un comandament militar”. Concentrându-și atenția asupra tragediei Armatei 6 germane, el a atins și problemele sateliților. Conform părerii lui Doerr, modeștii soldați români „au luptat curajos, își îndeplineau bine sarcinile și s-au manifestat pozitiv în luptele din Podolia, Donbas, Crimeea și Caucaz, alături de unitățile germane”. Vina pentru distrugerea pozițiilor românilor la Stalingrad „o poartă comandamentul superior al armatei germane, care, în aroganța sa exagerată, pune în fața aliaților misiuni de neîndeplinit”. Cu toate că atât echi-

pamentul cât și armamentul le erau insuficiente, „diviziilor române li s-au repartizat fâșii de front a căror lățime era egală cu lățimea frontului atribuit, în mod normal, diviziilor germane. Trebuie luat în considerare faptul că trupele române nu erau pregătite să lupte la fel ca și trupele germane (...). Lățimile de 20 km sau mai mari ale fâșiilor de front nu corespundeau capacității de luptă a forțelor române. Prin urmare, încă de la bun început românii s-au simțit neîncrezători și mai slabi decât inamicul, erau conștienți că sunt incapabili să respingă ofensiva tancurilor. În aceste condiții nu se puteau pretinde de la diviziile române acțiuni de succes ca în cazul diviziilor germane, echipate modern”. G. Doerr considera că nemții nu au dreptul moral să dea o notă negativă acțiunilor românilor în bătălia de la Stalingrad³⁰.

I. Wider, ofițer de informații în statul major al Corpului 7 armată al Armatei 6 germane, accentua faptul că, cu câteva săptămâni înainte de ofensiva forțelor sovietice lângă Stalingrad, „Marele Stat Major român a avertizat că se apropie o furtună – românii s-au adresat, literalmente, tuturor statelor majore germane superioare, au avertizat, au rugat, au cerut, au venit cu propuneri, însă nimeni nu i-a băgat în seamă”³¹.

Șeful departamentului de cadre al Armatei 6, V. Adam, susținea că „generalul Paulus îi prețuia mult pe soldații români”, vedea că „românii erau curajoși și rezistenți”, însă era conștient de faptul că „în comparație cu diviziile germane, capacitatea de luptă a aliaților constituia doar 50-60%”³².

Felmaresalul Erich von Manstein a făcut cea mai obiectivă analiză a părților bune și rele ale armatei române.

Vorbind de părțile bune, el a menționat în primul rând modestia, rezistența și curajul majorității soldaților români proveniți din rândurile țărănimii. În al doilea rând, „în pofida lipsurilor și constrângerilor, trupele române, în limitele posibilităților, își făceau datoria”. Și, în sfârșit, românii „se supuneau cu hotărâre ordinelor comandanților germani, nu se lăsau influențați de diverse considerente de prestigiu, la fel ca alți aliați, atunci când unele probleme trebuiau rezolvate pe cale amiabilă”³³.

Punctele slabe ale trupelor române, conform părerii lui Manstein, erau următoarele:

În primul rând, „nivelul scăzut al educației generale permitea, doar la un grad redus, pregă-

tirea unui soldat român ca să devină un luptător cu inițiativă, și aproape că excludea posibilitatea ca el să devină comandant chiar de grad inferior”.

În al doilea rând, „un mare neajuns, ce determina nesiguranța structurii interne a trupelor române, era absența corpului de subofițeri în sensul pe care îl înțelegem noi”.

În al treilea rând, „un rol important îl avea faptul că o mare parte din ofițerii cu grade înalte și medii nu corespundeau cerințelor... Nu exista o legătură strânsă între ofițer și soldat, un lucru firesc pentru noi”.

În continuare, Manstein aprecia că „pregătirea de luptă, din cauza lipsei de experiență de război, nu răspundea cerințelor unui război modern. Acest lucru pricinuia pierderi foarte mari, fapt care se răsfrângea asupra stării morale a trupelor. Conducerea armatei, aflată din 1918 sub influență franceză, a rămas la nivelul Primului Război Mondial”.

Mai mult de atât „armamentul era parțial învechit și insuficient, în special cel antitanc. Prin urmare, nu se putea conta pe faptul că unitățile române vor rezista atacurilor tancurilor sovietice”.

■ Generalul feldmaresal Paul Ludwig Ewald von Kleist

Un alt aspect important, din punctul de vedere al lui Manstein, ce limita posibilitatea de folosire a trupelor române în războiul din Est, „era prețuirea (în sensul de supraevaluare, supraestimare – n.tr.) pe care o aveau românii față de ruși. În situații dificile exista pericolul apariției panicii”.

De asemenea, feldmareșalul mai menționa și faptul că în septembrie 1941 „România și-a atins scopul în acest război, întorcându-și Basarabia (...). Evident, ideea că trebuie să înainteze spre interiorul fioroasei Rusii nu-i entuziasma deloc pe majoritatea dintre români”³⁴.

Și, în sfârșit, Manstein acorda o atenție sporită regulilor militare perimate – practica pedepselor corporale și echiparea diferențiată a soldaților și ofițerilor români. „Din punctul de vedere al ofițerului român, soldatul, care provenea din țărănime, era obișnuit cu mâncarea proastă și prin urmare ofițerul nu avea rețineri în a-și mări norma de hrană din contul soldatului. Și nici protestul meu adus la cunoștința mareșalului Antonescu nu a dat rezultate. Dânsul a început cercetările, însă după aceea mi-a comunicat că totul este în regulă”³⁵.

■ Generalul feldmareșal Fedor von Bock

Opiniile feldmareșalului Manstein cu privire la regulile militare practicate în armata română sunt completate și concretizate de memoriile maiorului G. Weltz, comandant al unui batalion german de geniu. În cartea sa „Soldații care au fost trădați”, dedicată bătăliilor de la Stalingrad, el descria obiceiurile din companiile românești: „comandantul este cel care împarte mâncarea. Are un sistem special. Mai înainte de toate, el umple farfuriile ofițerilor cu carne și fasole. Urmează subofițerii. Ei își toarnă din cazan mâncarea rămasă. Iar resturile – zeama caldă și fără gust – le revin soldaților. Aceasta e regula... În schimbul mâncării insuficiente ei primesc bătaie... Orice s-ar întâmpla, soldatul își va primi porția de bătaie – nu contează dacă acesta este rănit sau bolnav, degerat sau are membrele amputate. E clar că spiritul de luptă al soldaților nu crește, crește doar ura față de ofițeri. Tinerii țărani români nu au nicio clipă de răgaz, ei sunt ocupați de dimineața până noaptea. Pe lângă faptul că trebuiau să-i servească și să le facă pe plac comandanților, ei trebuiau să facă rost și de tot felul de lucruri absurde pentru a le crea acestora confortul maxim. Mai mult de atât, plutoane întregi trebuiau să facă lucruri care nici nu treceau prin mintea muritorului de rând... Astăzi, 40 de soldați construiesc un grajd special pentru Mademoiselle, iapa favorită a căpitanului. Acest grajd era mai calduros și mai confortabil decât adăposturile soldaților”³⁶.

În pofida tuturor neajunsurilor armatei române, Manstein era convins că românii din marile unități ale armatei lor, pe tot parcursul războiului „au fost cei mai buni aliați, și au luptat exact cum era de așteptat după experiența campaniei din Crimeea”. Pentru comparație – în ceea ce privește capacitatea de luptă a italienilor, feldmareșalul susținea că „orice iluzie a fost de prisos”³⁷.

Victoria de la Stalingrad a Armatei Roșii a fost momentul crucial în evoluția războiului. Pe parcursul contraofensivei din perioada 19 noiembrie 1942-2 februarie 1943, trupele sovietice au distrus cinci armate inamice, dintre care două erau române. A fost cea mai mare înfrângere suferită de armata română pe frontul germano-sovietic. Această înfrângere a dus la accentuarea crizei dictaturii lui Antonescu. În timpul următoarelor operații militare, românii, la fel ca și nemții, se

▪ **Militari români
decorați
cu Ordinul german
„Crucea de Fier”**

aflau în retragere și sufereau mari pierderi. În primăvara lui 1944, trupele sovietice se aflau la granițele teritoriilor ocupate de România.

„Nu se putea conta prea mult pe cele aproximativ 20 de divizii românești strecurate în apărarea germană, menționa Kurt von Tippelskirch. Supremăția rușilor era prea mare, iar lanțul de înfrângeri care i-a aruncat pe români de la Don și de pe câmpul de operații din Kuban, prin Crimeea, tocmai în România, i-a influențat atât de mult, încât nici măcar ideea de a-și apăra Patria nu-i mai putea însufleți. Regimul totalitar, care se menținea în țară doar datorită victoriilor obținute de armata germană și datorită obținerii teritoriilor, și-a pierdut popularitatea”³⁸.

La 20 august 1944, trupele Fronturilor 2 și 3 ucrainean au început operația Iași-Chișinău, și în câteva zile au distrus în totalitate gruparea germană aflată în Basarabia. Peste patru zile la București a început o insurecție. Antonescu a fost arestat. România și-a anunțat ieșirea din război. În țară au început luptele dintre români și nemți. La începutul lunii septembrie, România a fost curățată de trupele germane. La 12 septembrie a fost semnat armistițiul româno-sovietic.

La 6 mai 1946, la Tribunalul poporului din București a început procesul lui Antonescu și al miniștrilor săi. La 17 mai, fostul dictator a fost condamnat la moarte prin împușcare. Sentința a fost pusă în aplicare la 1 iunie.

Această răsplată pentru actele sângeroase a încheiat participarea României la al Doilea Război

Mondial. Războiul a devenit istorie în care generalii Wehrmacht-ului invocau slaba capacitate de luptă a trupelor române în comparație cu cea a unităților germane și ruse. Dar făcând comparație cu armatele celorlalți sateliți, ei recunoșteau că românii erau superiori.

Un fapt interesant: 43 de comandanți militari străini au fost decorați cu cel mai înalt Ordin german pentru eroism – Crucea de Cavaler al Crucii de Fier, dintre care 18 erau români, 9 italieni, 8 unguri, 2 spanioli, 2 finlandezi, 2 japonezi și 2 slovaci³⁹.

**Traducere și adaptare
DANIELA ȘIȘCANU**

¹ Paulius V. Goerliț, *Tragediia feldmareșala*, traducere de A.L. Ulkon, Smolensk: „Rusici”, 2006, p. 125.

² *Niurnbergskii proțess nad glavnimi nemețkimi voennimi prestupnikami*, T-2, Moskva, 1958, p. 696.

³ I.E. Levit, *Vstuplenie Rumânii v voinu protiv Sovetskovo Soiuzu // Krestovii pohod na Rossiia*, Sbornik statei – Moskva, 2005, p. 195.

⁴ Apud V. Karpov, *Polkovodeț*, Moskva; Vece, 2003, p. 89.

⁵ H. Trevor-Roper, *Zastolinie besedi Ghitlera. 1941-1944*, traducere din engleză de A.S. Ţiplenkov – Moskva: ZAO Ţentrpoligraf, 2004, p. 633, 89, 73.

⁶ *Ibidem*, p. 188.

⁷ *Ibidem*, p. 73.

⁸ *Ibidem*.

⁹ V. Keitel, *Vzgliad v prošloe nakanune smertnovo prigovora (Iz vospominanii). // Otksovenia i priznania. Naštiskaia verhuška o voine „tretievo Reiha” protiv SSSR. Sekretne reci. Dnevnik. Vospominania*, traducere și redactare de G. Ia. Rudoi, Smolensk: „Rusici”, 2000, p. 344

¹⁰ G. Doerr, *Pohod na Stalingrad. // Rokovie rešenii. Pohod na Stalingrad*, – SPb.:000 Izdatelstvo „Poligon”, 2000, p. 507.

¹¹ *Ibidem*, p. 506.

¹² E. fon Manstein, *Uteriannie pobedi*, traducere, Smolensk „Rusici”, 1999, p. 228-229.

¹³ G. Guderian, *Vospominania soldata*, traducere, Smolensk „Rusici”, 1998, p. 499, 503.

¹⁴ *Vnešniaia politika Sovetscova Soiuzu v period Otecestvennoi voini*, T-1, M, 1946, p. 214.

¹⁵ Trevor Roper, *op.cit.*, p. 41.

¹⁶ *Ibidem*, p. 324.

¹⁷ *Ibidem*, p. 325.

¹⁸ G. Velț, *Soldatî kotorih predali: zapiski bivševo ofitera vermahta*, Smolensk: „Rusici”, 1999, p. 210.

¹⁹ K. fon Tippelskirh, *Istoriia Vtoroi mirovoi voini. 1939-1945*, SPb, M., POLIGON ACT, 1998, p. 349-350.

²⁰ F. Galder, *Voennii dnevnik, 22.06.1941-24.09.1942*/ traducere de I. Glagolev, Moskva, OLMA PRESS, *Zviadnii mir*, 2004, p. 95.

²¹ I.E. Levit, *op.cit.*, p. 231.

²² F. Galder, *op.cit.*, p. 267.

²³ *Ibidem*, p. 269.

²⁴ *Ibidem*, p. 346.

²⁵ B. Liddel-Hart, *Bitvî tretevo Reiha. Vospominania visșiv cinov gheneraliteta naštiskoi Ghermanii*, traducere din limba engleză de S.V. Lisogorskoii, Moskva, ZAO Ţentrpoligraf, 2003, p. 92.

²⁶ F. fon Bock, *Dnevnik, 1939-1945*, traducere de A.L.Utkin, Smolensk: „Rusici”, 2006, p. 450.

²⁷ *Ni straha, ni nadejdi. Hronika Vtoroi mirovoi voini glazami nemețkovo ghenerala, 1940-1945*, traducere din engleză de S.V. Lisogorskoii, Moskva, 2003, p. 92

²⁸ *Ibidem*, p. 103.

²⁹ K. Ţeitțler, *Stalingradskaia bitva // Rokovie rešenii. Pohod na Stalingrad*, SPb 000, Izdatelstvo „Poligon”, 2000, p. 219

³⁰ G. Doerr, *op.cit.*, p. 507-508.

³¹ I. Vider, *Stalingradskaia traghediia. Za kulisami katastrofi*, traducere de A. Lebedev, N. Portugalov, Moskva, 2006, p. 254.

³² V. Adam, *Stalingradskii koșmar*, Moskva, 2007, p. 67.

³³ E. fon Manstein, *op.cit.*, p. 230.

³⁴ *Ibidem*, p. 229-230.

³⁵ *Ibidem*, p. 231.

³⁶ G. Velț, *op.cit.*, p. 212-213.

³⁷ E. fon Manstein, *op.cit.*, p. 351, 368.

³⁸ K. fon Tippelskirch, *op.cit.*, p. 624.

³⁹ Zalesskii, K.A., *Jelezniî krest. Samaia izvestnaia voennaia nagrada Vtoroi mirovoi voini*, Moskva, Iauzpress, 2007, P. 49-50.

THE ROMANIAN ARMY IN THE WORLD WAR II IN THE EYES OF WEHRMACHT

Tatiana Chalaya is a candidate of historian sciences and a superior professor with the K.D. Glinka Voronezh State Agrarian University (Russian Federation).

Ms. Chalaya entrusted to us this study in order to be published. It was presented at the International Conference “War on the River Don” held on 13-16 April 2008 by the Institute for Military History of the Russian Federation in Voronezh.

It is about a German perception of Romanian Army during its participation by the side of the Wehrmacht at the East Campaign in the World War Two (1941-1944). The conduct of the Romanian generals, officers and soldiers was illustrated based on the notes that were further published, as well as on the war memoirs of the Wehrmacht' Large Units Commanders – Erich von Manstein, Wilhelm Keitel, Heinz Guderian, Kurt von Tippelskirch, F. Galder, von Kleist, Kurt Zeitzler etc. The centre of these descriptions is Marshall Ion Antonescu as a Fuhrer's loyal ally. However, numerous assessments, both negative and positive, regard the Romanian troops.

ISTORIA LUMII ȘI LUMEA ISTORIEI

VIAȚA LA GRANIȚĂ. STATUTUL VLAHILOR DE LA FRONTIERA MILITARĂ AUSTRIACĂ

dr. CLAUDIA REICHL-HAM, Austria

În secolul al XVI-lea, o mare parte din teritoriul habsburgic aflat la granița cu Imperiul Otoman fusese depopulat aproape în totalitate de către armatele otomane și de trupele lor de recunoaștere, așa-ziii „akindjii”, iar castelele și satele fuseseră devastate. În multe teritorii, viața socială, infrastructura, care erau dezvoltate anterior, au dispărut cu desăvârșire; în altele au continuat să supraviețuiască, dar au suferit schimbări majore în decursul anilor. Spre exemplu, în zone largi din Croația, terenuri cultivate în trecut s-au transformat, din nou, în păduri dese¹.

Este cunoscut că un teritoriu depopulat este dificil de apărat și interesul pentru o apărare funcțională a condus, în decursul anilor, la construirea de garnizoane fortificate pe ambele laturi ale frontierei, la instalarea unei administrații militare și la recolonizarea unei populații agrare.

Chiar înainte de colapsul sistemului de apărare² a granițelor Ungariei medievale, regii maghiari, precum și conducătorii provinciilor croate, care nu aveau posibilitatea de a lua măsuri efective de apărare pe cont propriu, au cerut sprijin militar Habsburgilor, pentru a înlătura pericolul otoman, care amenința și provinciile austriece.

Abia în 1522, Arhiducele Ferdinand de Habsburg a convocat conducătorii provinciilor la o întrunire specială a Adunării Imperiale pentru a obține suportul acestora. La 22 decembrie a încheiat un tratat cu regele Ludovic al II-lea al Ungariei, prin care garnizoanele de la granița de sud-vest a Ungariei să fie ocupate și apărate de trupele austriece, în special regiunile Lika și Krbava³. Acest tratat a fost în interesul său personal, „atât timp cât posibilitățile Croației de a se apăra constituiau o protecție și pentru Austria Interioară, iar infiltrarea sa pe un teritoriu ungar adiacent era binevenită, vizând un posibil titlu ereditar la

coroana maghiară”⁴. Pentru a preveni infiltrarea otomană pe teritoriul habsburgic, Ferdinand și provinciile austriece au detașat 2 000 de infanteriști germani în orașele și castelele croate, creând astfel o centură de apărare a granițelor regiunii respective. Au fost create garnizoane fortificate în punctele de importanță strategică⁵. În aceste condiții a apărut Frontiera militară austriacă, așa-numitul „confinium”. (**Harta 1, Harta 2**) Presiunea crescândă exercitată de otomani a avut ca rezultat dezvoltarea și lărgirea sistemului de apărare a granițelor, concentrat în jurul fortărețelor-cheie din Croația și Slavonia.

În pofida tuturor tratatelor de armistițiu încheiate între Austria și Imperiul Otoman, între 1529 și 1532 s-au purtat războaie minore în regiunile de frontieră, obligându-l pe Ferdinand să organizeze o apărare permanentă a frontierei prin construirea unor sate fortificate, forturi și turnuri de observație în sud-est, care erau păzite de coloniști și mercenari – recrutați de austrieci și trimiși în regiunile de graniță sub comanda imperială⁶.

Toate acestea cereau însă resurse financiare și umane importante. Resursele umane necesare

Tabelul 1. Totalul cheltuielilor provinciilor Styria, Carinthia și Carniolia pentru apărarea frontierei, în perioada 1457-1594

(Sursa: Kaser, *Freier Bauer und Soldat*, 105)

Provincia	florini	perioada
Styria	10 698 683	1457 – 1594
Carniolia	4 000 000	1536 – 1594
Carinthia	2 500 000	1536 – 1594

▪ Harta 1
Europa Centrală și Balcanii.
Frontiera Militară
(sec. XVI-XVIII)
(Grosser Historischer
Weltatlas, 3. Teil, Neuzelt,
Bayr. Schulbuchverlag)

au fost recrutate din populația Balcanilor. Înăsprirea condițiilor de viață din Imperiul Otoman și din principatele danubiene, Moldova și Valachia, a determinat populația stabilă în zonele respective să plece. O parte s-a îndreptat către zonele inaccesibile ale imperiului pentru a evita controlul statului sau a autorităților locale, iar alții au trecut granița spre țările învecinate – Ungaria Habsburgică și Dalmația Venețiană. Acești refugiați – cunoscuți sub denumirile de „valahi”, „uskoci”, „serbi”, morlaci”, „bunjevci”, „pribegi”, „martologi” sau „rasciani” – seoseau în grupuri mici, dar în situații tulburi sau de retragere forțată veneau și în grupuri largi, ajungând la zeci de mii.

Astfel, de-a lungul anilor, numeroase familii vlahe s-au stabilit în apropierea garnizoanelor. Bărbații refugiați au fost recrutați pentru serviciul militar activ încă de la început. În schimbul obliga-

ției de a efectua serviciul militar, li se garanta propria jurisdicție, administrație și scutire de taxe⁷.

Deși comandanții militari austrieci le-au repartizat, din rațiuni strategice, spații nepopulate de la frontieră sau proprietăți abandonate, curând aveau să se ivească probleme cu nobilii croați și slavoni, care se agătau cu încăpățănare de pământurile moștenite și încercau să aservească populația vlahă. Mai mult, erau înaintate plângeri care invocau acțiuni din proprie inițiativă ale vlahilor, angajați în războaie de gherilă, împotriva otomanilor, și în incursiuni de pradă pe teritoriul otoman, chiar și în timp de pace.

Aproape 600 de familii bosniace (uskoci), în total aproximativ 3 000 de persoane, s-au confruntat cu probleme similare, când le-au fost acordate pământuri în zone abandonate din districtul Sichelburg (Munții Uskocilor)⁸, ca recompensă

ereditară pentru serviciul militar neplătit. Magnații croați din regiune au întâmpinat această măsură cu proteste masive și au încercat să îi îndepărteze pe bosniaci cu forța. Pentru a pune capăt acestor dispute, regele Ferdinand a emis, în 1535, primul privilegiu al coloniștilor, pentru populația uskocilor așezată în apropierea Sichelburg-ului, prin care erau stabilite cu strictețe drepturile și obligațiile populației locuind în zona de frontieră⁹. Acesta a fost urmat de un alt privilegiu acordat, în 1538, pentru teritoriul slavon. În 1540, două regiuni militare s-au dezvoltat separat una de cealaltă la frontierele croate și slavone, ale căror locuitori au devenit așa-zii „oameni de graniță” (grăniceri)¹⁰. Hans Ungnad, guvernatorul provinciei Styria, a devenit primul comandant șef al trupelor habsburgice la frontierele slavone și croate.

După raidurile otomane din 1575, provinciile Austriei Interioare (Styria, Carinthia și Carniolia) au cerut, printre altele, ca arhiducele Carol al Austriei Interioare să preia apărarea frontierei. În septembrie 1577, împăratul Rudolf al II-lea i-a încredințat unchiului său, Carol, administrarea granițelor croate și slovene, iar la 25 februarie 1578 l-a desemnat drept administrator al zonei de frontieră, confirmat de către Consiliul de Război al Austriei Interioare, la Graz. Drept urmare, Consiliul a preluat principalele sarcini ale Frontierei Militare¹¹. În 1580 s-au înființat două districte de frontieră, fiecare cu administrația sa, conduse de

un colonel: frontiera croată cu centrul administrativ în fortăreața nou-construită de la Carlstadt și frontiera slavonă cu centrul administrativ situat la Varazdin. La nivelurile administrative inferioare, principalele garnizoane ce erau comandate de un căpitan s-au transformat în așa-numitele „Hauptmannschaften” (căpitanii)¹².

Cu toate acestea, controversele privitoare la regiunea frontierei militare și la statutul populației sale au continuat, și, în pofida multor reforme, administrația Frontierei Militare s-a dovedit a fi inadecvată. Pentru a ameliora situația critică, autoritățile austriece s-au împotrivit influenței tradiționale a autorităților civil-administrative, care considerau existența unei zone cu administrare militară situată pe proprietățile lor o încălcare a drepturilor de care beneficiau. Astfel, emiterea unei reglementări de către împărat, în funcția sa de rege al Ungariei, Croației și Slavoniei, devenea din ce în ce mai urgentă. Din cauza numărului mare de războaie din Ungaria și Transilvania, împăratul nu a putut să se dispenseze de sistemul Frontierei Militare și mai mult decât orice de ajutorul trupelor aflate pe frontieră, care au fost mobilizate pentru a-i înfrânge pe răsculați; mai mult, din cauza Războiului de treizeci de ani, acesta avea o stringentă nevoie de grăniceri, pentru a-și întări regimentele imperiale.

Acestea au fost rațiunile pe baza cărora, împăratul Ferdinand al II-lea a emis *Statuta*

▪ Harta 2. Frontiera Militară în 1840 (Schumacher Reiches Hofzaun)

Valachorum la 5 octombrie 1630, ce reunea toate privilegiile și principiile legale precedente, ce a devenit baza legală pentru dezvoltarea unei societăți de frontieră libere și îi redefinea cu precizie drepturile și obligațiile: li se garanta pământul, care era scutit de taxe, de dări și de jurisdicție seniorială, în schimbul serviciului militar fără plată împotriva otomanilor și a participării la construirea fortărețelor. În caz de atac militar, bărbații vlahi care împliniseră vârsta de 18 ani aveau obligația să se prezinte la locul desemnat cât mai curând posibil. Astfel puteau fi mobilizați între 6 000 și 7 000 de vlahi. (În 1620, la începutul Războiului de treizeci de ani, au fost recrutați 5 000 de vlahi, iar în 1632, 3 000). Dacă locuitorii de la frontieră trebuiau să lupte în afara țării, își făceau datoria, 14 zile în Imperiul Otoman, și opt zile în alte țări. Pulberea și plumbul erau asigurate de comandanți, iar obligația dotării cu restul echipamentului revenea vlahilor.

Aceste statute erau, la început, aplicate la Frontiera Varazdin, pentru că reprezenta, din punct de vedere strategic, cea mai amenințată parte a frontierei slavone, curând devenind eficace și în celelalte părți ale Frontierei Militare. Astfel, existența Frontierei Militare, precum și independența și autoadministrarea populației din regiunile respective, au condus la militarizarea totală a teritoriilor de frontieră, un secol mai târziu. Acordarea acestor privilegii noilor coloniști a dus la exproprierea nobililor locali. În plus, teritoriul de frontieră a fost trecut de sub controlul nobilimii și administrației croate și pus sub cel al autorităților militare austriece¹³.

Administrația civilă de rang inferior era asigurată de populația de frontieră. În zone largi de frontieră, cea mai mică unitate administrativă era *zadruga*, o comunitate patriarhală (obște). Membrii unei familii de mai multe generații trăiau într-o așezare comună, condusă de un *gospodar* (patriarh), adesea cel mai bătrân dintre ei. Toți ceilalți bărbați din familie îl ajutau în consiliul familial. Femeile din familie erau *gospodarica* (casnice), responsabile cu întreținerea casei. Toți membrii familiei erau obligați la o supunere strictă față de *gospodar* și de *gospodarica*. Proprietatea, în special terenul, era bunul comun al întregii familii. Acești oameni și-au construit casele de frontieră cu ajutorul tuturor membrilor familiilor, pe pământul primit de la Habsburgi. Numărul de persoane care trăiau într-o asemenea așezare varia între 7 și 14, dar în unele gospodării se puteau număra până la 70 de persoane.

Tabelul 2. Zadrugi (obști) în satele de la Frontiera Carlstadt în 1830

(Sursa: Kaser, *Freier Bauer und Soldat*, 583)

Mărimea medie a familiilor	Satele de Likani	Sate de Otociani	Satele de Ogulini	Satele de Slulini	Total
până la 7.5	5	1	3	13	22
sub 11	75	18	58	125	276
peste 11	29	66	52	192	339
peste 14.5	7	25	6	18	56

Atâta timp cât absența prelungită sau moartea bărbatului nu duceau la ruina fermelor și a familiilor care o lucrau, autoritățile militare erau interesate în a menține gospodăriile de la frontieră cât de mari posibil, pentru a întări în continuare, prin măsurile legale necesare, sistemul de organizare existent denumit *zadruga*. Autoritățile au intervenit chiar și în viața familiilor din aceste zone de frontieră, în cazuri cum ar fi interzicerea divizării acestor gospodării¹⁴.

Suprafața pământului alocat varia în funcție de rangul militar al ostașului, precum și de fertilitatea solului. Fermele locuitorilor de frontieră se autogospodăreau, aproape în totalitate. Tipul de agricultură practicat era intensiv în comparație cu alte teritorii ale monarhiei. În multe zone de pe frontieră oamenii trăiau într-o mare sărăcie.

Tabelul 3. Mărimea medie a gospodăriilor familiale în districtele regimentelor cu majoritate slavonă în 1751

(Sursa: Kaser, *Freier Bauer und Soldat*, 330)

Regiment	Suprafața totală a gospodăriei (iugăre)	Numărul de familii	Suprafața ce revenea unei familii (iugăre)
din Gradisk	43 193	4 563	9,5
din Broder	38 745	4 876	7,9
din Petrovaradin	2 578	4 590	15,8
1 iugăr = 0,5755 ha sau 5754,64 mp			

La baza relațiilor de auto-administrare civilă era satul, format din mai multe *zadruga*, conduse de un cneaz – șeful satului, judecătorul. În 1749, de exemplu, regiunea Varazdin număra 344 de sate, iar în 1764 un sat mediu avea 29 de case – unele chiar mai puține, și anume, cinci. Fiind un teritoriu al țăranilor și ostașilor, *continium* nu conținea așezări urbane până abia la mijlocul secolului al

Tabelul 4. Sate, familii și locuitori în regiunea Carlstadt în 1746

(Sursa: Kaser, *Freier Bauer und Soldat*, 210)

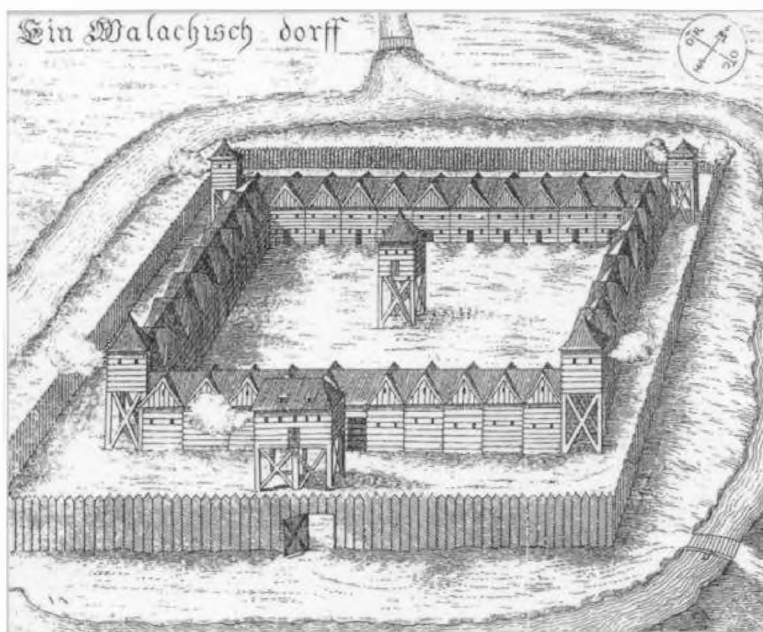
	Sate	Familii	Locuitori
Sate de grăniceri	96	6 869	54 867
Sate vasale	7	501	3 129
Total	103	7 370	57 996

XVIII-lea, când comerțul a fost promovat de așezările comunității militare, care au devenit cele mai importante centre comerciale și administrative ale teritoriului de frontieră¹⁵.

După înfrângerea otomanilor în cel de-al doilea asediu al Vienei din 1683, a început recucerirea teritoriilor din Ungaria și sud-estul Europei, care fuseseră ocupate de otomani; trupele imperiale au avansat până în Macedonia, Bulgaria și Valahia. Otomanii au fost surprinși de dimensiunile mobilizării forțelor occidentale, de capacitatea Papei Inocențiu al XI-lea de a forma o coaliție creștină puternică, așa cum o descriau în cartea lor „Das Osmanische Reich” (Imperiul Otoman), Bernd Rill și Ferenc Mojoros. Dar în 1684, împăratul Leopold, regele Jan Sobieski al Poloniei și Veneția au format „Liga Sfântă” îndreptată împotriva Imperiului Otoman. În 1686, Rusia, un adversar care va produce mari înfrângeri otomanilor în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, s-a alăturat Ligii Sfinte¹⁶.

În decursul acestui război, populația de frontieră a reușit să-și dezvolte capacitățile ofensive deosebite într-atât încât acestea au contribuit la succesul armatei imperiale în teatrele de război din marile câmpuri de bătălie din Ungaria, precum și în teritoriile cuprinse între râul Drava și Marea Adriatică. Aceștia, pe lângă participarea în campaniile militare ale armatelor imperiale, au invadat și teritorii ale Imperiului Otoman, prin incursiuni mai mici sau mai mari pe cont propriu. Astfel, vlahii au participat la recucerirea unei regiuni extinse, care

■ O așezare vlahă
(Kaser, *Freier Bauer und Soldat*)

fusesse pierdută după 1521 în favoarea otomanilor, extinzându-și frontiera militară către sud. Această extindere a dus la o creștere semnificativă a teritoriului și a populației vlahe. Cauza principală a implicării vlahe în campaniile de recucerire nu o constituie doar spiritul de aventură și promisiunea unor capturi de război consistente, ci și împuținarea terenului disponibil, din cauza imigrărilor continue ale refugiaților din Imperiul Otoman. Astfel, în cele din urmă, problema mereu crescândă a suprapopulării anumitor regiuni a fost soluționată prin colonizarea teritoriilor care au fost recucerite recent de la otomani. Odată ce din aceste regiuni au fost alungați inamicii, populația de frontieră angajată în luptă s-a așezat pe teritoriul nou cucerit¹⁷.

Înaintarea armatei habsburgice în interiorul Serbiei, în 1689, a oferit populației creștine trăind aici șansa unor revolte pe scară largă, care ar fi putut duce la înlăturarea dominației otomane în sud-estul Europei. Negociatorii imperiali și-au asigurat sprijinul patriarhului ortodox, Arsen Crnović din Ipek, și împreună cu clerul local au reușit să-și extindă stăpânirea asupra multor creștini din Balcani. După ce o contraofensivă otomană a forțat trupele imperiale să se retragă, aproape 30 000 de familii cu patriarhul Crnović s-au îndreptat către nord, pentru a scăpa de posibile represalii, înaintând sub protecția armatei imperiale, spre sudul Ungariei și spre Slavonia. Această populație, compusă din familiile mai sus menționate și un număr mare de refugiați sârbi alăturați creștinilor în timpul războiului, a fost foarte bine primită de autoritățile imperiale, care plănuiau să populeze cu refugiați regiunile din sudul Ungariei, părăsite cu un secol și jumătate în urmă și slab populate. Teritoriile recucerite de la otomani erau considerate drept „*neoacquisita*” (achiziții noi), și aparțineau împăratului. De aceea, împăratul deținea dreptul de a dispune de aceste teritorii, așezările nou înființate fiind puse sub autoritatea Consiliului de Război de la Viena, în pofida protestelor energice ale nobililor unguri. În 1691, împăratul acorda, deja, obișnuitele privilegii noilor grăniceri.

Pe lângă migrația sârbilor de la sud spre nord, are loc o a doua mare migrație a coloniștilor, direcționată de la vest la est. Deși în acea perioadă multe regiuni de la Frontiera Militară croato-slavonă erau slab populate în comparație cu densitatea populației aflate în interior, unele zone sufereau de o lipsă apreciabilă de teren agricol, în

comparație cu alte regiuni cu o productivitate scăzută în *karst* și zonele de șes, pline de smârcuri, din regiunile râurilor Sava și Drava. Acest fapt a fost accelerat și de folosirea extensivă a pământului de către grăniceri, pentru creșterea vitelor, precum și de o populare masivă a regiunilor. La mijlocul secolului al XVII-lea, migrația către regiunile Lika și Krbava a dus la deschiderea unei zone de noi colonizări în zona frontierei cu Adriatica. Cele mai multe regiuni „karst” fiind aride, puteau adăposti un număr limitat de locuitori, deseori, ofițerii de frontieră fiind nevoiți să dezamorseze disputele legate de ocuparea unor pământuri mai fertile, dintre noii coloniști și locuitorii mai vechi.

Un alt motiv de strămutare erau dările mari în produse și taxele nejustificate pe care le impuneau ofițerii de frontieră, obligând locuitorii să migreze, singuri sau în grupuri compacte, spre zone cu teren suficient din sudul Ungariei, Syrmia și din zona inferioară a Slavoniei. Odată cu exodul în masă, multe zone din Lika și Krbava ca și întregul Carlstadt au fost depopulate în așa măsură încât, în 1713, au rămas la paza frontierei doar 1 000 de locuitori¹⁸.

La începutul secolului al XVIII-lea, reușitul sistem de apărare a frontierei militare a fost extins prin regiunea sudică a Slavoniei, către Syrmia și Dunăre până la Tisa și Mureș. Astfel s-a înființat Frontiera banatului, administrația sa civilă fiind asigurată de banul Croației; activitățile militare se aflau sub controlul direct al Consiliului de Război de la Viena. După ce trupele armatei imperiale au eliberat Ungaria, era necesară instituirea de măsuri de protecție și securitate de-a lungul noii frontiere. Ca o primă măsură au fost distruse garnizoanele fortificate, castelele și *palâncile* ce aparținuseră otomanilor, pentru ca în cazul unei viitoare invazii, inamicul să nu poată dispune de niciuna din bazele sale. Această acțiune precipitată s-a dovedit a fi nefavorabilă pentru o organizare permanentă a frontierei. Drept consecință, pentru că frontiera de sud-est cu Imperiul Otoman coincidea cu cursurile de apă, Sava, Dunărea, Tisa și Mureș, oferind o protecție naturală, s-a decis să se profite de această oportunitate¹⁹.

În 1717, trupele imperiale au înregistrat o altă victorie răsunătoare împotriva otomanilor la Belgrad. Banatul, Serbia de Nord cu Belgradul, Oltenia și Bosnia au trebuit predate Habsburgilor în urma Păcii de la Pasarowitz (1718). Ca urmare, linia de frontieră a fost transferată de la Tisa și Mureș pe Sava inferioară și Dunăre.

Războiul austro-otoman din 1737-1739 a avut un rezultat nefavorabil pentru împărat, sfârșindu-se cu umilitoarea pace de la Belgrad prin care Habsburgii pierdeau orașul Belgrad, Serbia de Nord și Oltenia – doar Banatul de Timișoara rămânea în stăpînirea austriacă. Ca urmare, un ultim val de refugiați ortodocși – sârbi și albanezi – ajung pe teritoriile habsburgice stabilindu-se în special în zona Banatului și în regiunile de la nord de Dunăre și de Sava. Acestea din urmă au fost populate mai puțin, deoarece erau acoperite, în mare parte, de mlaștini, lacuri și vegetație de stepă. Cu ajutorul acordat de către tehnicienii olandezi, populația de frontieră a reușit să dreneze și apoi să cultive aceste terenuri²⁰.

Colonizarea Banatului s-a realizat la scară mare, în mod sistematic și planificat foarte bine de către administrația austriacă, cunoscută mai bine sub denumirea de „*Banater Einrichtungswerk*”, care, în sens mai larg, se traduce ca operațiunea de colonizare în Banat. *Intenția a fost crearea unei populații muncitoare și foarte harnice care să plătească multe taxe, fapt pentru care, în primul val, au fost aduși negustori, mineri, ingineri, profesori și doctori, iar în al doilea țărani.* Satele, orașele și străzile au fost proiectate cu atenție și reflectau în simetria lor cultura arhitecturală contemporană absolutistă. În afară de refugiații slavi, coloniștii proveneau din toată Europa, dar mai ales din Germania²¹. Coloniștii au constatat că Banatul este o mlaștină pustie cu unele zone împădurite. Ciuma, febra și foamea i-au marcat pe coloniștii nou-sosiți în primii ani. Dar, după două sau trei generații, pământul a putut fi recultivat cu succes – un tur de forță enorm, care a generat multe jertfe și s-a izbit de multe piedici. Zicala populară „Moarte pentru primul, suferință pentru al doilea și pâine pentru al treilea” zugrăvește destul de bine realizările șvabilor bănățeni. Un pas important în procesul de colonizare a fost asanarea mlaștinilor și canalizarea brațelor râului Bega. Pământul arabil provenit din fostele mlaștini s-a dovedit a fi extrem de fertil, constituind, în secolul al XIX-lea, baza bunăstării șvabilor bănățeni. Regiunea a fost considerată grănarul Austro-Ungariei. Fortăreața Timișoarei a devenit un oraș prosper și centrul cultural al Banatului²². În jurul anului 1800, Banatul avea aproape 450 000 de locuitori, din care: 181 000 români, 78 000 sârbi, 43 000 germani, 8 600 bulgari, 5 200 țigani, 3 000 de italieni și francezi, și 350 de evrei²³.

Pentru că trupele și cadrele militare regulate erau costisitoare, numărul acestora a fost menținut la un nivel minim. Astfel că grănicerii din satele aparținând de „*Hauptmannschaften*”, care nu erau plătiți, aveau o importanță maximă în organizarea militară a frontierei.

Sarcinile și greutățile serviciului militar, fără plată, au fost descrise de către ostașii de frontieră din „*Hauptmannschaft Kostajnica*” într-o scrisoare adresată Consiliului de Război de la Viena în 1728, în felul următor: „pentru Majestatea Voastră Imperială Catholică, al nostru stăpân milostiv și comandant suprem, ne-am sacrificat trupurile și sângele pe câmpurile de luptă cu cea mai profundă și permanentă loialitate, pe socoteala noastră, fără pâine și soldă; mai mult de atât, am adus sub protecția Majestății Voastre Imperiale câteva târguri mici și orașe folosind caii, armele și echipamentul nostru, fără a fi plătiți și fără a pretinde recunoaștere pentru acestea; dacă vreunul dintre noi devine prizonier sau e rănit, tot el este acel care suportă costurile răscumpărării și cele în vederea însănătoșirii. Tot noi suntem aceia care suportă costurile de întreținere a podurilor cetății și a corpurilor de gardă. În cazul unei amenințări inamice, noi suntem mereu primii care îi ține piept și îndurăm cel mai mult (...). Noi suntem foarte ascultători în ceea ce privește recrutarea și *Exercitium Militare* (instrucție militară), precum și întreținerea cailor noștri; cu toate acestea, este aproape imposibil să folosim aceleași arme, până acum am avut în dotare arme bune și sigure pentru a ne proteja viețile, adică fiecare pedestraș purta la centură o pereche de pistoale, alături de pușca și sabia lui, iar călărețul avea perechea lui de pistoale, pușcă și sabie (...) vă repetăm cu supunere că ne-am obligat să ne îndeplinim toate îndatoririle de garzi imperiale din „*schartacken*” (punct de pază fortificat, din lemn, cu un singur nivel) și din alte locuri ce se află în afara loialității și obligației noastre față de Serenissima Casă de Austria”²⁴.

Lupta pentru privilegiile religioase pune o imensă presiune asupra luptătorilor ortodocși, iar intoleranța religioasă a condus la exodul câtorva sute de familii în Imperiul Otoman. Din cauza acestor nemulțumiri, situația de la frontieră s-a deteriorat în fiecare an, astfel încât autoritățile austriece de la Viena au fost obligate să contracareze declinul cu ajutorul reformelor. Motivul decisiv a fost războiul din regiunile Lika și Krbava, în 1728, când populația de acolo a încercat să se apere împotriva

■ Grăniceri din trupele neregulate (*Schumacher, Des Reiches Hofzaun*)

opresiunii religioase și a exploatării din partea ofițerilor austrieci.

Pe timpul lui Carol VI și al Mariei Tereza, regiunea de Frontieră a fost reorganizată în continuare. În 1737, Feldmareșalul Josef, duce de Sachsen-Hildburghausen, a elaborat un nou statut pentru grăniceri, prin care se urmărea supunerea lor unor reguli stricte și transformarea trupelor neregulate de frontieră în trupe permanente. Zonele aflate sub autoritatea unui general au fost împărțite în districte regimentare, care au format o companie sub comanda unui ofițer. Fiecare regiment constituia o unitate administrativă și tactică. Inițial, regimentele de infanterie se aflau împreună cu un regiment de husari. Populația bărbătească în măsură să poarte arme a fost împărțită în trei grupuri: o cincime a fost repartizată pentru caz de război, trei cincimi își făceau serviciul la frontieră și ultima cincime se ocupa de agricultură. Grănicerii au început să fie plătiți pentru serviciile lor din Fondul Militar Imperial: o treime, în numerar, restul în natură. În timp de pace, o treime era impozitată, iar în război erau scutiți de taxe. Cu toate acestea, ei trebuiau să plătescă pentru uniforme, echipamente și arme.

Având în vedere recomandările lui Sachsen-Hildburghausen, influența Consiliului de război din Graz – a fost în cele din urmă abolit în 1743 – precum și cea a proprietarilor de domenii din Austria au fost eliminate, Consiliul de Război de la Viena a devenit responsabil pentru problemele întregii Frontiere Militare. În timp ce satele cu *zadruga* au rămas în continuare baze administrative ale sistemului de Frontieră Militară în

majoritatea teritoriilor de graniță, funcția de cneaz a fost abolită, iar atribuțiile de putere legislativă, economică și administrativă au fost transmise comandantilor districtelor regimentare individuale; acesta a fost sfârșitul autonomiei vlahilor²⁵.

Reformele privind Frontiera Militară au fost totuși întrerupte de cel de-al doilea război împotriva otomanilor purtat de Carol VI, iar atunci când reforma a fost cu greu reluată, monarhia a fost cutremurată de războiul pentru succesiune la tronul austriac și de războaiele din Silezia și campaniile împotriva Prusiei, Bavariei, Franței și împotriva aliaților acestora. Dușmanii Mariei Tereza nu puteau rezista mult timp în fața războinicilor regimentelor de frontieră ce luptau în Silezia, Saxonia, Bavaria, Rin, Olanda și Italia, combatanții „croai”²⁶ creându-și o imagine de oameni care și-au dedicat viața serviciului militar și monarhiei.

De la începutul secolului al XVIII-lea Imperiul Otoman nu mai prezenta un pericol real pentru monarhia Habsburgică. Teritoriile de frontieră au crescut foarte mult datorită pământurilor câștigate în timpul războaielor cu otomanii. Acest fapt a dus la o disproporție flagrantă între puterea de apărare existentă și pericolul posibil. Mai mult de atât, teritoriile nu produceau niciun venit, ci dimpotrivă, administrația și organizarea militară implicau cheltuieli ridicate. După ce încercarea de a reduce parțial teritoriile de frontieră a eșuat din cauza faptului că grănicerii care nu vroiau să renunțe la privilegiile au opus rezistență, Curtea de la Viena a decis să ducă la bun sfârșit implementarea reformelor cerute de Sachsen-Hildburghausen, integrând trupele neregulate în armata per-

manentă a imperiului și trecând la totala militarizare a frontierei. Scopul acestor reforme a fost, după cum susține și istoricul militar Wrede „pentru a promova în continuare dezvoltarea uniformă a regiunilor de la frontieră și pentru a crea o zonă eminentamente militară”²⁷.

Scopul a fost atins. Reformele de la jumătatea secolului al XVIII-lea au dus la schimbări structurale importante care au afectat toate instituțiile economice și sociale de la frontiera militară. Ostașul de la frontieră, semi sedentar a devenit un soldat profesionist, care, servind într-o mare armată, era implicat în operații în toată Europa. Aria de frontieră, întărită, a devenit un teritoriu ce a continuat să îndeplinească funcții de securitate față de Imperiul Otoman, fiind în special o bază de resurse ieftine pentru regimente bine echipate, uniformizate și gata de marș²⁸.

În 1754 au fost introduse legile Frontierei Militare „*Militar Gränitz Rechten*”, care cuprindeau organizarea completelor de judecată, codul de procedură civilă, legea pământului privind feudele, legea privind moștenirile, codul de procedură penală și taxele de judecată. Aceste legi au fost create din necesitatea de a unifica structurile militare din toate teritoriile de frontieră și de a face ordine în administrație. Prin intermediul acestor legi, teritoriile de frontieră au fost delimitate în totalitate, din punct de vedere administrativ, de hinterland²⁹. Inițial, regulile erau aplicate doar în partea croată și cea a Varazdinului din Frontiera Militară. Atunci când s-au dovedit că sunt încununat de succes, regulile au fost aplicate și la Frontiera banatului, iar, ulterior, în toate teritoriile de frontieră³⁰.

Utilitatea acestor reorganizări s-a manifestat, în special, în Războiul de 7 ani, când populația de la frontieră a pus la dispoziția armatei austriece mai mult de 80 000 de ostași curajoși.

În 1762 a fost înființată Frontiera Militară transilvăneană. Cu o lungime de 1850 km, Frontiera Militară austriacă avea o suprafață de 50 000 kmp. Datorită organizării stricte a frontierei militare a fost posibilă formarea unui „cordon sanitar” de la Marea Adriatică, de-a lungul frontierelor croate și slavone până în Transilvania cu scopul de a preveni extinderea mult temutei ciume, aduse din Orient.

Din cauza problemelor administrative majore de la începutul deceniului al șaselea al secolului al XVIII-lea, Consiliul de Război a intervenit la Maria Tereza pentru reorganizarea miliției de frontieră

și pentru suplimentarea cordonului din estul monarhiei. În 1765 a fost înființat Inspectoratul general de frontieră, cu un inspector de frontieră care răspundea doar în fața Consiliului de Război și avea competența de a emite ordine restrictive pentru districtele regimentare. Sarcina instituției era de a unifica integral administrațiile din toate teritoriile de frontieră. Prin această măsură, Maria Tereza și membrii Consiliului de Război sperau să promoveze consolidarea economică și militară a teritoriilor de frontieră pentru o distribuție egală a îndatoririlor și pentru a crea un teritoriu autonom de hinterland, care s-ar putea întreține de sine stătător și să pună la dispoziție un număr mare de soldați bine antrenați, la costuri mici³¹.

La 15 august 1769, regimentele de frontieră au fost integrate în armata imperială cu numere de la 60 la 76. Aceasta a dus la o creștere a birocratiei și a făcut necesare noi reforme. Pe parcursul acestor reforme, împăratul Iosif al II-lea a dorit să schimbe cadrul legislativ al frontierei militare. După o inspecție a teritoriilor de frontieră, colonelului baron de Geneyne i s-a încredințat o schiță a unei noi constituții pentru toată zona de frontieră. La 1 mai 1787, așa-numitul „*Kantonssystem*” (sistemul districtual) a fost introdus pentru prima dată în zona de frontieră militară croată. Acest lucru a generat o reorganizare a administrației cu separarea chestiunilor militare de cele administrative, și o impozitare egală³². Eforturile repetate ale autorităților administrative de a îmbunătăți situația economică au avut rezultate nesatisfăcătoare, deoarece majoritatea dispozițiilor neglijau caracteristicile și condițiile esențiale ale bazelor economice, geografice, locale și individuale ale regiunilor de frontieră. Locuitorii din teritoriile de frontieră manifestau reticență față de inovații și față de introducerea mijloacelor tehnologice moderne în agricultură și în creșterea vitelor și erau indiferenți sau neîncrezători față de propunerile autorităților. Câțiva ofițeri au încercat să se opună sistemului districtual deoarece se temeau că spiritul de luptă și disciplina militară a grănicerilor vor avea de suferit³³.

Un alt război împotriva otomanilor (1788-1791) și moartea în 1790 a lui Iosif al II-lea au adus sfârșitul acestui sistem; el a fost anulat de către împăratul Francisc I, la 1 noiembrie 1800³⁴. Administrația a fost iarăși încredințată comandanților de regimente.

Pe parcursul războaielor cu Napoleon, sistemul Frontierelor militare a atins apogeul datorită

reformelor arhiducelui Carol, care a proclamat pământurile din regiune drept proprietate a ostașilor de la frontieră, instituind „feude militare adevărate” prin intermediul „*Grenz-Grundgesetze*” (legile fundamentale ale frontierei) din 1807 și a garantat grănicerilor o succesiune perpetuă a dreptului de proprietate ereditară și a dreptului de uzufruct asupra proprietăților împăratului.

Rezultatele acestor reforme s-au manifestat în războiul din 1809, atunci când mai mult de 100 000 de oameni au luptat în armata imperială, iar pentru apărarea propriilor pământuri până și tinerii și bătrânii au fost chemați să completeze rândurile „*Landesdefensionsdivisionen*”. Cu toate acestea nu au reușit să țină piept campaniei mareșalului francez Marmont, începută în Dalmația³⁵.

Înfrângerea de la Wagram și tratatul de pace încheiat la Schönbrunn în 1809 au avut urmări de lungă durată în teritoriile Frontierei Militare – partea croată de la vest de Sava, spre Marea Adriatică, a trebuit să fie cedată lui Napoleon, odată cu Carlstadt. Regiunile rămase împreună cu părți din Carniola, Carinthia, Istria și Dalmația au format așa zisele „provincii ilirice”, iar Marmont a devenit guvernatorul lor general. Marmont, care, contrar lui Napoleon și majorității generalilor, a privit instituția Frontierei Militare într-o lumină pozitivă, a aderat la această formă de organizare. Curtea de la Viena, care, totdeauna a considerat că pe termen lung Napoleon nu va fi capabil să-și mențină autoritatea în aceste regiuni, a avut dreptate. În vara anului 1813, armatele franceze rămase aici au putut fi înlăturate rapid. Retragera a fost grăbită de faptul că grănicerii s-au răscolit și s-au alăturat regimentelor din Slavonia și Varazdin împotriva inamicului.

Pe parcursul următorilor 30 de ani, teritoriile frontierei militare au cunoscut un apogeu al dezvoltării economice. Pierderile de vieți omenești din războaiele cu Napoleon au fost compensate în jurul anului 1815, iar creșterea populației a continuat atât de mult încât, în 1821, Consiliul de Război a fost nevoit să emită o dispoziție conform căreia

Tabelul 5. Creșterea populației Frontierei Militare

(Sursa: Schumacher, *Des Reiches Hofzaun*, 204f.)

Anul	Numărul de locuitori
1799	823 950
1815	940 598
1869	1 200 371

Tabelul 6. Grupurile etnice la 1815
(Sursa: Schumacher, *Des Reiches Hofzaun*, 204f.)

Numărul de locuitori	Etnia
728 173	slavi (sloveni, croați, sârbi, cehi, slovaci și bulgari)
121 062	români (vlahi)
79 363	unguri și secui
9 000	germani
1 500	albanezi
1 500	locuitori aparținând altor naționalități și grupuri etnice

refugiații și imigranții din Bosnia nu mai erau acceptați. Prin numeroase dispoziții și decrete imperiale, viața populației de la frontieră a fost din nou supusă unor reguli stricte.

În timpul „deșteptărilor naționale” din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Habsburgii se puteau baza pe loialitatea ostașilor de la frontieră; trebuie menționată în mod special loialitatea față de împărații Ferdinand și Francisc Iosif în Revoluțiile din 1848 de la Viena și Ungaria.

În timpul evenimentelor revoluționare, banul Croației, baronul Josef de Jelačić, numit comandant al orașelor Carlstadt, Varazdin și al Frontierei banatului, s-a alăturat Habsburgilor împotriva maghiarilor insurgenți. Împreună cu prințul Alfred de Windischgraetz a înfrânt, la 30 octombrie 1848, la Schwechat, trupele maghiare, care se îndreptau spre Viena pentru a ajuta rebelii vienezi, și le-au respins în Ungaria³⁶.

Ca urmare, în constituția austriacă de la 1849 s-a stipulat că „instituția de Frontieră Militară va fi menținută în organizarea sa militară pentru protejarea integrității imperiului și va deveni subiect al puterii executive, ca parte integrantă a armatei imperiale”³⁷.

Noul „*Grenz-Grundgesetze*” (regulile fundamentale ale frontierei) din 1850 părea, la prima vedere, să conțină avantaje mai mari pentru grăniceri dar, de fapt, au pus bazele unei disoluții graduale a Frontierei Militare. Transformarea pământului și a bunurilor imobiliare în proprietate nelimitată și introducerea serviciului militar obligatoriu, precum și dorința populației de la frontieră de a face parte din instituțiile constituționale ale monarhiei au grăbit procesul de desființare.

Odată cu abolirea în 1848 a sistemului feudal în Croația, sistemul Frontierei Militare a fost pus în discuție, deoarece eliberarea țăranilor de îndatoririle feudale le-a acordat aceleași drepturi și privilegii de care se bucurau grănicerii. Dincolo de avantajele fiscale, nu a rămas mai nimic din fostele privilegii, însă nenumărate obligații militare apăsau greu asupra grănicerilor și a familiilor lor.

Mai mult decât atât, „sistemul țărănesc militarizat” a devenit tot mai anacronic în modernul Imperiu Habsburgic din a doua jumătate a secolului al XIX-lea³⁸.

După dizolvarea Frontierei militare transilvănene, frontierele slavonă și croată au rămas intacte. Totuși, din 1868, condițiile speciale pentru populația de la frontieră au fost anulate.

În iunie 1871 a început ultimul ciclu din istoria Frontierei militare care a existat mai mult de 300 de ani. În manifestul adresat celor două regimente din Varazdin, orașelor Zengg și Belovár și fortărețelor Ivanić și Sisek, împăratul Francisc Iosif a anunțat încorporarea acestor teritorii în Croația și Slavonia. În anul următor, Frontiera banatului croat a fost desființată și încorporată în Regatul Ungariei. Desființarea regimentelor de la Frontierele croată și slavonă a avut loc în 1873, odată cu introducerea Actului de serviciu militar maghiar.

Istoria Frontierei Militare austriece s-a încheiat, după 350 de ani, printr-un manifest imperial, la 20 iunie 1881, privind Frontiera croato-slavonă care anunța unificarea acestor teritorii cu Croația și Slavonia³⁹. Cei 700 000 de oameni din regiunea Frontierei Militare croato-slavone au devenit parte a Croației, a cărei populație s-a mărit de la 1,2 la 1,9 milioane de locuitori⁴⁰.

Procesul de integrare a comunității grănicerilor în societatea civilă croată nu a fost deloc ușor. Un ziar croat descria schimbările petrecute în 1880: „în trecut, grănicerii, pentru serviciile militare, primeau lemn și sare și ghindă, aveau dreptul de a pășuna gratuit și căpătau alimente în timpul anilor de foamete. Pentru că el lucra de asemenea la întreținerea străzilor și a podurilor, plătea doar o taxă minimă de 3,5 creițari pentru învățător și îngrijiri medicale. Astăzi totul e diferit. El plătește toate taxele pentru producerea rachiului, pentru biserică, taxă de timbru ș.a. Astăzi plătește taxe locale, între 40 și 50 creițari, uneori chiar 60, 10 la sută taxă școlară, 20 la sută pentru spital; plătește pentru cheresă și pentru lemne de foc, pentru pășunat și pentru ghindă și plătește același preț pentru sare”⁴¹.

Mai mult de atât, au fost impuse taxe mari pentru purtatul armelor la vedere, ceea ce a avut un mare impact asupra mândriei grănicerilor și a dus la o dezarmare generală. Măsura a fost îndreptată împotriva identității foștilor grăniceri, care deseori se prezentau drept eroi privilegiați ai împăratului⁴².

În trecut, relația specială de afecțiune dintre împărat și acești ostași genera foarte multă loialitate. Dar după ce împăratul a pus capăt unilateral acestei relații personale, a dispărut și loialitatea față de Habsburgi. Odată cu desființarea Frontierei Militare, faptul că interesele populației din regiune au fost sacrificate în favoarea „*Ausgleich*” – înțelegerii dintre Austria și Ungaria din 1867, această relație a devenit încordată atât de mult, încât mulți ostași de frontieră au devenit simpatizanți ai mișcării naționale a slavilor de sud. Nemulțumirile familiilor grănicerilor au dus la răscoale împotriva autorităților maghiare și împotriva politicii acestora pe care le făceau responsabile pentru deteriorarea condițiilor lor de viață după unificarea cu Croația. (Până în 1881, instituția Frontierei Militare aparținea părții austriece a imperiului. Simultan cu desființarea acesteia, ea a trecut în responsabilitatea Ungariei, la fel ca și Croația civilă.) Marile răscoale din 1883 și din anii 1890 au dus la conflicte armate între forțele guvernamentale și insurgenți și au cauzat victime umane⁴³.

¹Hannes Grandits, Krajina: Historische Dimensionen des Konflikts, s.p., <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/csbsc/ostwest/7-2-95-Grandits.htm>. Pentru informații detaliate vezi Karl Kaser, *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881)* (=Zur Kunde Südosteuropas, vol. II/22, Vienna-Köln-Weimar, 1997), 29-53.

² După distrugerea imperiilor medievale din Balcani, înaintarea trupelor otomane reprezenta o serioasă amenințare pentru Ungaria. În secolul al XV-lea, regii maghiari au fost obligați să creeze o zonă de apărare a teritoriilor de graniță, atât timp cât aceștia nu puteau să apere zone dificil de atins din cauza condițiilor geografice, ca în sudul Croației și Slavonia.

Jakob Amstadt, Die k.k. Militärgrenze 1522-1881, teză de doctorat, 2 vol., Würzburg, 1969, vol.1, 1.

³ Peter Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien (Dissertationen der Universität Wien, vol. 98, Viena, 1974), 6 (în continuare se notează cu Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien); Ilse Schindler, Aspekte zur Organisation der Militärgrenzverwaltung und deren Auswirkung auf Handel und Verkehr unter Joseph II. (1780-1790) mit besonderer Berücksichtigung des Kantonsystems, Dipl.Arb., Vienna 1992, 14 f.

⁴ Martha Bayer, Die Entwicklung der österreichischen Militärgrenze mit besonderer Berücksichtigung des Karlstädter Generalates, teză de doctorat, Viena, 1935, 18.

⁵ Geza Pálffy, The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (up to the Early Eighteenth Century), in Géza Dávid – Pál Fodor, eds., Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest (= Suraiya Faroqhi – Halil Inalcik, eds., The Ottoman Empire and its Heritage, Politics, Society, and Economy, vol. 20, Leiden – Boston – Köln, 2000), 15.

⁶ Peter Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien mit besonderer Berücksichtigung der sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse in den Jahren 1754 bis 1807 (Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums, vol. 6, Viena, 1973), 95 (în continuare se notează cu Krajasich, Militärgrenze, 1973)

⁷ Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 19, 255-258. <http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/grenzer.html>.

⁸ Bayer, Die Entwicklung der österreichischen, Militärgrenze, 30. Pentru soarta familiilor bosniace (Uskok) vezi capit.2 din Kaser, Freier Bauer und Soldat: „Das Modell: Die Uskokken des Sichelburger Distrikts”, 67 -98.

⁹ Principalul aspect al acestor privilegii era auto-administrarea. Coloniștii aveau dreptul de a alege un *cneaz*, care să dețină această funcție timp de un an, fiind responsabil și cu jurisdicția legilor. Ei alegeau și un șef militar, ca voivod (căpitan), acesta fiind singura autoritate în fața austrieicilor. Coloniștilor li se oferea pământ ca feudă ereditară și erau scutiți de datorii și taxe pentru 20 de ani. Mai târziu, ei aveau de plătit suveranului o anumită sumă. Astfel, aceștia erau complet independenți față de stăpânii de pământuri, aflându-se sub jurisdicția comandanților militari austrieci. Schindler, Militärgrenzverwaltung, 16.

¹⁰ Alphons Wrede, Geschichte der K. u. K. Wehrmacht, Viena, 1903, vol. V, 198f.

¹¹ Schindler, Militärgrenzverwaltung, 17. Consiliul de Război din Graz era privit ca o instituție dominată de principii locali, care trebuiau să susțină financiar

întreținerea echipamentului trupelor de frontieră. În cuprinsul directivelor din 11 martie 1578 erau stipulate următoarele misiuni: fortificarea teritoriului, supravegherea și completarea artileriei de frontieră, aprovizionarea depozitelor de materiale și muniție, precum și furnizarea hranei și muniției pentru grăniceri. Ibid., 18, and Winfried Schulze, Landesdefension und Staatsbildung, Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaats (1564-1619) (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, vol. 60, Viena – Köln – Graz, 1973), 101, 103.

¹² Pentru mai multe detalii legate de căpitanii, vezi Kaser, Freier Bauer und Soldat, 55-59.

¹³ Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 93; Grandits, Krajina, s.p.

¹⁴ Grandits, Krajina, s.p. Pentru mai multe informații privind *zadruga*, vezi Karl Kaser, Die Entwicklung der Zadruga in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze, in Institut für Geschichte der Universität Graz, Abt. Südosteuropäische Geschichte, Zur Kunde Südost-Europas, vol. II/4 (1985), 14-25, și id., Freier Bauer und Soldat, passim.

¹⁵ Krajasich, Militärgrenze, 1973, 22-25.

¹⁶ Majoros – Rill, Das Osmanische Reich, 284.

¹⁷ Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 125 f.

¹⁸ Ibid., 137 f.

¹⁹ Ibid., 139.

²⁰ Hugo Kerchnawe, Die alte k.k. Militärgrenze. Ein Schutzwall Europas (Walter Pollak, ed., Reihe Süd-Ost, vol.21, Viena –Lipsia 1939), 15.

²¹ Acești coloniști și alte grupuri etnice, vorbitori de limbă germană (din Franconia, Bavaria, Austria, Alsacia-Lorena, Luxemburg și Palatinat) sunt cunoscuți sub denumirea de „Șvabi bănățeni” sau „Șvabi dunăreni”. În afară de zona Banatului, ei s-au așezat în vest, în Batschka, în „Turcia Șvabilor” (azi sudul Ungariei), în Slavonia, și în Satu Mare (azi nord-vestul României, județul Satu Mare). Wikipedia, Die Banater Schwaben, Donauschwaben, Schwäbische Türkei; <http://www.siebenbuerger.de/sbz/landundleute/siebenbuerger2.html> (Anneli Ute Gabanyi, Geschichte der Deutschen in Rumänien).

²² Wikipedia: Die Banater Schwaben, Donauschwaben, Schwäbische Türkei.

²³ Bertrand Michael Buchmann, Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte, Viena, 1999, 173f.

²⁴ Slavko Gavrilovic, Grada vojvodanskih arhiva o Banskoj krajini prve polovine XVIII st, in Starine JAZU 54 (1969), 146 – 156, citat de Grandits, Krajina, s. p.

²⁵ Amstadt, Die k. k. Militärgrenze, vol. 1, 163; <http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/grenzer.html>; Schindler, Militärgrenzverwaltung, 27.

²⁶ Populația din regiunile de Frontieră Militară – croați, sârbi, albanezi sau alte grupuri etnice, catolici

sau ortodocși – erau numiți „croai” în acele timpuri. Vezi în Christopher Duffy, *Sieben Jahre Krieg 1756-1763. Die Armee Maria Theresias*, transl. by Claudia Reichl-Ham, Viena, 2003, 327-345.

²⁷ Wrede, *Geschichte der K. u. K. Wehrmacht*, vol. V, 227ff.

²⁸ Grandits, *Krajina*, s. p.

²⁹ Rupert von Schumacher, *Des Reiches Hofzaun. Geschichte der deutschen Militärgrenze im Südosten, Darmstadt*² 1942, 168; Amstadt, *Die k. k. Militärgrenze*, vol. 1, 164.

³⁰ Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Viena, HKR 1754, Fasc. 374, *Militär-Grenz-Rechten von Ihro Kaiserlichen Königlichen Majestät. Für das Karlstädter und Varasdiner Generalat*, Viena, 1754, 1; Krajasich, *Die Militärgrenze in Kroatien*, 44.

³¹ Schindler, *Militärgrenzverwaltung*, 30f.

³² Krajasich, *Die Militärgrenze in Kroatien*, 45.

³³ Schindler, *Militärgrenzverwaltung*, 78-80.

³⁴ Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Vienna, HKR 1800 B 1796, 31 Dec 1800.

³⁵ Amstadt, *Die k. k. Militärgrenze*, vol. 1, 195 – 212; op.cit.: 205.

³⁶ Pentru comportamentul croaiților în Revoluția de la 1848 vezi în special Wolfgang Häusler von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum (=Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, vol. 94, Eisenstadt, 1996), 5-19; id., Banus Jellacic vor Wien. Der Ungarische Konflikt und das Ende der Wiener Revolution von 1848, in 1848 „das tolle Jahr”.

Chronologie einer Revolution, catalogul expoziției Muzeului de Istorie al orașului Viena, Viena, 1998, 124-131.

³⁷ Amstadt, *Die k. k. Militärgrenze*, vol. 1, 231.

³⁸ Grandits, *Krajina*, s. p.

³⁹ Franz Kaindl, *Die k. k. Militärgrenze – zur Einführung in ihre Geschichte* (= Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums, vol. 6, Viena, 1973), 25f.

⁴⁰ Grandits, *Krajina*, s. p.

⁴¹ „Pozor”, No. 22, 28.1.1883, citat din Grandits, *Krajina*, s. p.

⁴² Grandits, *Krajina*, s.p.

⁴³ Toate acestea s-au petrecut în timpul crizei economice acute din multe zone rurale din Croația și din Krajina, care a durat mai mulți ani. Această criză a avut drept consecință o mare mișcare de emigrare. În decada dintre 1900 și 1910 mai mult de 6 la sută dintre ortodocși și aproximativ 6 la sută dintre catolici au părăsit țara. Cei mai mulți au emigrat în America. Unul din motivele importante ale situației grele din multe părți ale Krajinei a fost decăderea comunităților patriarhale denumite zadruga, în legătură cu disoluția Frontierei Militare. Treptat, a rezultat o schimbare completă a structurilor sociale și familiale în sate și, drept consecință, o fragmentare a proprietății agrare. Vezi Claudia Reichl-Ham, *Die Türkenherrschaft 1389-1878*, capitol din *Militäroperationen und Partisanenkampf in Südosteuropa* (Truppendienst Handbuch, Viena, 2009), 118.

LIFE IN THE BORDERS' REGION. THE STATUS OF THE VALACHS IN THE AUSTRIAN MILITARY BORDERS' REGION

The intensification of the Austro-Ottoman conflict in the border regions in the first half of the 16th century convinced the Archduke Ferdinand of Habsburg to organize a permanent defense of the borders. The Valach refugees from the Ottoman Empire have become the main human resource. This population were settled down in regions of the Austrian Military Border and organized on the basis of the Statuta Valachorum (The Valachs' Statute). The Valachs were exempted from taxes in exchange for carrying out the military obligations of guarding the border.

In the 17th and 18th centuries Austrian Military Border region has expanded to the South of Slavonia, and from Syrmia and Danube to Tisza and Mureș. Laws regarding Military border were issued in 1754. The Transylvanian Military Border was set up in 1762.

The Military Border Institution has been maintained for the preservation of the territorial integrity of the Habsburg Empire.

ISTORIA LUMII ȘI LUMEA ISTORIEI

FINLANDA, ESTONIA ȘI ROMÂNIA EVOLUȚII PARALELE ÎN TIMPUL ȘI DUPĂ SFÂRȘITUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

conf. univ. dr. SILVIU MILOIU
Universitatea „Valahia” din Târgoviște

1. Introducere

Studiul nostru încearcă să ofere un răspuns motivațiilor politicilor diferite pe care Uniunea Sovietică le-a urmat la sfârșitul războiului și în primii ani postbelici față de Finlanda, România și Estonia. Cum a reușit Finlanda să-și mențină sistemul social, cum de România a reușit să-și păstreze, cel puțin nominal, suveranitatea, și care este cauza pentru care Estonia a înregistrat un eșec în ambele sensuri? Vom cuteza să întreprindem această analiză bazându-ne pe documentele și memorialistica publicate până în prezent în cele trei state (în lipsa încă a unor volume de documente mai consistente provenite din arhivele Kremlinului).

Un alt element semnificativ este legat de importanța mai mică pe care o vom acorda unui factor care a apărut tot timpul ca evident – factorul geopolitic. Nu pentru că acesta ar fi jucat un rol lipsit de importanță în deciziile postbelice ale Uniunii Sovietice, ci pentru că după opinia noastră s-a acordat prea mult spațiu unui singur factor în dauna altor posibili factori care au putut juca un rol în această ecuație. Este evident că România, prinsă în mijlocul ariei de ocupație sovietică din Europa Central-Răsăriteană, avea puține șanse de a evita includerea în blocul sovietic. Finlanda avea desigur o poziție periferică în raport cu România în direcția extinderii sferei de influență sovietice. Însă nici poziția Finlandei nu era lipsită de importanță precum se crede, așa cum vom încerca să demonstrăm. Odată ocupată, Finlanda (care deținea controlul asupra Insulelor Ahvenanmaa - Åland) ar fi putut fi un acces facil spre Scandinavia, care ar fi putut fi astfel comunizată sau cel puțin adusă în sfera de

influență sovietică. Argumentația noastră merge chiar mai departe: s-au identificat până acum documente semnificative care să ateste o strategie clară pentru anexarea României în cadrul Uniunii Sovietice. În schimb, intenția de anexare a Finlandei apare destul de clar dintr-o serie de documente și acțiuni întreprinse de Moscova. Așadar, date fiind intențiile sovietice și faptul că Moscova a ieșit din conflictul mondial ca o superputere, surpriza nu a fost constituită de controlul ferm asupra României, ci mai degrabă de libertatea acordată Finlandei în politicile sale interne. Cazul finlandez ne îndeamnă să ne punem întrebarea de ce Estonia nu a reușit să obțină același statut în perioada ce a urmat războiului mondial și, chiar, de ce statele Europei Central-Răsăritene, ca un tot, inclusiv România, nu au reușit să aibă o performanță asemănătoare? Unde pot fi discernute rădăcinile acestor politici sovietice diferite?

2. Uniunea Sovietică și statele limitrofe – Finlanda, Estonia și România – în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Pactul Ribbentrop-Molotov și efectele sale asupra Finlandei, Estoniei și României

La 23 august 1939 s-a semnat Pactul Ribbentrop-Molotov și protocolul său secret care conținea germele dispariției Estoniei și Finlandei de pe harta politică a Europei, precum și ai ciuntirii teritoriului statului român. Nu insistăm asupra conținutului acestui pact și a implicațiilor sale despre care istoriografia ultimilor 15 ani s-a pronunțat deja. Ne interesează mai mult în ce situație a surprins încheierea acestui pact Finlanda, Esto-

nia și România, în ce mod s-au pus în aplicare prevederile sale și cum au reacționat aceste state în fața implementării înțelegerii sovieto-germane.

De la bun început trebuie afirmat că atât din punct de vedere al situației interne cât și a celei externe, precum și a așezării geopolitice, cele trei state au cunoscut asemănări și deosebiri importante.

Astfel, Finlanda era un stat cu un regim democratic, consolidat după formarea guvernului de coaliție din 1937. Este o situație paradoxală deoarece la începutul perioadei interbelice dreapta finlandeză care câștigase războiul civil părea puțin dispusă la o democratizare reală a regimului politic. Pe de altă parte, Finlanda dispunea de un potențial demografic și militar redus. Din punct de vedere al politicii externe, Finlanda se autodefinia ca un stat neutru, fiind așadar lipsit de alianțe dar și de sprijinul consistent al vreunei mari puteri. Având o poziție geografică periferică în raport cu continentul european, Finlanda avea totuși o importanță strategică pentru controlul golfurilor Botnic și Finic și, prin urmare, și al coastelor Suediei. Din anii 1880, odată cu interesul mare arătat de Germania dominației Mării Baltice, Finlanda a devenit foarte importantă pentru Rusia; St. Petersburgul dorise să strângă controlul asupra Finlandei pentru a micșora posibilitatea unui atac împotriva capitalei rusești de pe teritoriul acestei țări. Temerile privind securitatea Rusiei nu s-au adevărat în timpul campaniilor militare ale Primului Război Mondial; doar în 1918, în timpul războiului civil finlandez, trupe germane au debarcat în Finlanda, la cererea guvernului alb, fără însă a adopta o politică agresivă împotriva Petrogradului. După 1918, Moscova a rămas suspicioasă față de apropierea prea mare a graniței finlandeze de Leningrad și interesată de anexarea Finlandei în granițele moștenitoare imperiului lui Petru cel Mare.

Estonia experimentase un regim politic ultraliberal, urmat din 1934 de regimul autoritar al lui Konstantin Päts. O națiune mică, aproape liliputană, estonienii găsiseră în neutralitate singura cale de a convinge marile puteri că nu doreau ca țara lor să fie amestecată în conflictele dintre ele. Avea totuși o alianță politică cu Letonia și cu Lituania, care nu avea însă o componentă militară. Importanța Estoniei era dată de situarea sa la litoralul Mării Baltice unde deținea și o serie de porturi care nu înghețau iarna. Din perspectiva sovietică, Estonia era așadar interesantă pentru controlul bazinului oriental al Mării Baltice.

În cazul României, experiența liberalizării și democratizării care au urmat anului 1848 crease deja rădăcini statului liberal. Tocmai de aceea pot fi acuzați oamenii politici care nu au știut să continue politica generațiilor precedente și nu au găsit resurse pentru a păstra și dezvolta regimul democratic anterior. România se prezenta la examenul

războiului mondial cu un regim lipsit de o reală popularitate, un simulacru de regim de dreapta, și cu o elită dezbinată. Această trăsătură asemena oarecum situația din Estonia și România. Spre deosebire de Finlanda și Estonia, România dispunea de o forță militară mai solidă datorată unei demografii mult mai generoase. România nu era un stat mic, ci unul mediu. Statul român nu era lipsit nici de alianțe: Polonia, statele din Înțelegerea Balcanică, Franța și chiar Marea Britanie erau prinse în formule de solidaritate limitată cu România. Pe de altă parte, România era un stat de o importanță strategică mare pentru controlul Mării Negre, al gurilor Dunării și Balcanilor. Frontiera răsăriteană a României se afla în apropierea portului sovietic Odessa.

Relațiile româno-sovietice traversaseră o perioadă tensionată (mergând chiar până la declarațiile unilaterale sovietice de război începând din 1918) în anii '20 și cunoscuseră o fază de relativă destindere în prima jumătate a anilor '30. Niciodată problemele spinoase ale Basarabiei și tezaurului românesc nu fuseseră tranșate în dialogul dintre cele două părți. Aceasta în ciuda tratatelor multilaterale care obligau cele două părți la rezolvarea disputelor pe cale pașnică. Memoria colectivă a românilor înregistra însăși existența statului sovietic, ca și în cazul estonienilor și finlandezilor, ca pe o amenințare de revizionism teritorial și la adresa sistemului lor social. Repetatele invazii rusești din secolele al XVIII-a și al XIX-lea, răpirea Basarabiei, dificultățile de după Războiul de Independență, probleme din relațiile cu noul regim sovietic de după 1917 erau conservate ca amintirile dominante ale imaginarului românesc despre Rusia. Perioadele de colaborare erau trecute într-un con de umbră. Sovieticii erau priviți din perspectiva societății predominant rurale românești ca niște atei și colhoznici. Situația nu era diferită în ceea ce privește propaganda sovietică cu privire la România. România era considerată drept un element esențial în bariera care ținuse încorsetată răspândirea comunismului prin alianța sa cu Polonia. De asemenea, unirea Basarabiei era privită ca imperialism românesc, în vreme ce insistența asupra tezaurului ca un act neprietenos. Alianțele României erau percepute cu ostilitate la Moscova. Uniunea Sovietică a trebuit însă să țină cont de importanța petrolului românesc și la Moscova le-a solicitat în termeni clari germanilor Basarabia, lăsând însă loc de mai mult.

În politica sa externă, Stalin a fost, în general, un birocrat prudent și realist. De puține ori a riscat și nu s-a întins mai mult decât putea apăra pe termen lung. A urmat căi bătute de cuceriri rusești anterioare, așadar terenuri cunoscute, și a ținut cont de rezistențele opuse de diverse popoare. A tratat adesea fiecare caz în parte cu o răbdare cu

adevărat birocratică. Probabil că așa se și explică modul în care a acționat în politica sa de aplicare a prevederilor înțelegerii cu Germania. A început cu statele unde considera că va întâmpina cea mai mică rezistență, Țările baltice, și chiar și aici a acționat pe rând și treptat, pentru ca apoi să abordeze problema finlandeză (pe care a sperat să o rezolve rapid pe cale pașnică după modelul Țărilor baltice), pentru ca numai după aceea să acționeze împotriva unei Români izolate. Politica sa era foarte bine gândită, dar întrebarea care se pune este în ce măsură a și reușit să o transpună în practică. Ce formule a găsit și aplicat în acest scop? Cum au reacționat statele avute în vedere în termenii înțelegerii sovieto-germane?

a) Incorporarea Estoniei de către Uniunea Sovietică

Estonia a fost prima dintre țările avute în vedere în Pactul Ribbentrop-Molotov care a căzut victimă politicii sovietice. Din perspectivă istorică putem considera că au fost două faze distincte în privința incorporării Estoniei, fiecare pas întreprins fiind gândit luându-se în calcul evoluțiile internaționale, mai cu seamă victoria rapidă a Germaniei pe frontul de vest. La 28 septembrie 1939, Estoniei i s-a dat un ultimatum motivat de nerespectarea neutralității în cazul unui submarin polonez care reușise la 17 septembrie să evadeze din portul Tallinn. Începând cu 23 septembrie, Armata Roșie fusese deja masată la granița estoniană în scopul de a arăta hotărârea Moscovei de a anexa Estonia. Pusă în fața alternativei de a ceda ceva sau totul, Estonia nu a ales o strategie de totul sau nimic. Tallinnul a cedat sperând să-și păstreze ființa statală și să convingă Moscova să nu meargă mai departe¹. La fel au procedat Letonia și Lituania, care s-au înclinat în fața realităților militare ale momentului. Absența unui tratat militar ferm și-a spus acum cuvântul în opțiunile balticilor. Ministrul de externe estonian Karl Selter a semnat Pactul de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică care transforma insulele Saaremaa și Hiiumaa precum și portul Paldiski în baze sovietice. Portul Tallinn a fost dat în folosință sovieticilor pe termen de doi ani. Nu mai puțin de 25 000 de militari sovietici au fost cantonați în Estonia².

La jumătatea lunii iunie 1940, în ciuda caracterului conciliant al națiunii și politicienilor estonieni, care au dorit aplicarea întocmai a prevederilor Pactului de asistență mutuală, sovieticii au devenit din nou activi și acuzatori în Estonia. La 16 iunie un avion de pasageri care efectua cursa Tallinn-Helsinki a fost doborât de sovietici. Estonia a fost acuzată de acțiuni antisovietice și i s-a dat un nou ultimatum³. La 17 iunie Estonia a fost ocupată militar. S-a format un „guvern popular” condus de scriitorul Vares-Barbarus. La 14-15 iulie,

■ Mareșalul Carl Gustav Emil Mannerheim

printr-o fraudă electorală de proporții, al cărei model va fi aplicat și în România, 92,9% dintre votanții estonieni au „votat” pentru „poporul muncitor”⁴. În timpul campaniei electorale, opoziția a fost lipsită de posibilitatea de a face campanie electorală, listele sale electorale au fost „epurate”, iar rezultatele falsificate. În cadrul acestei fraude, un rol fundamental a fost jucat de emisarul sovietic, Andrei Jdanov, venit special la Tallinn pentru a „face” alegerile. Legea electorală fusese violată (numărul de zile pentru depunerea listelor de candidați a fost coborât de la 35 la 3), au avut dreptul să depună liste numai organizațiile recunoscute legal (dar numai cele dominate de comuniști s-au bucurat de acest drept)⁵. La 21 iulie „reprezentanții poporului” au declarat Estonia republică sovietică. La 6 august Estonia a fost incorporată în Uniunea Sovietică și a început aducerea sa în linie cu realitățile politico-sociale din U.R.S.S. În acest fel, Estonia și-a pierdut orice atribut de suveranitate, armata și toate ministerele fiind încadrate în cadrul instituțiilor sovietice.

Perioada ocupației germane dintre 1941-1944 a oferit estonienilor o oarecare speranță că suverani-

tatea statului lor va putea fi restaurată. S-au înșelat însă, deoarece politica germană era contrară interesului național estonian. Oricum, pentru Estonia, în ciuda politicii implacabile a germanilor față de dorința de renaștere națională estoniană, prezența trupelor germane pe teritoriul lor însemna absența celor sovietice. Estonienii erau mai dispuși să tolereze o Germanie decât o Uniune Sovietică victorioasă, deși considerau că adevărata eliberare nu putea veni decât prin dictarea păcii de către occidentali. În lunile iulie-septembrie 1944, teritoriul estonian a fost reîncorporat Uniunii Sovietice și a început lungă perioadă de regim sovietic din istoria acestei mici națiuni. Înainte de ocupația sovietică nu mai puțin de 80 000 de estonieni se refugiaseră în Occident, nefăcându-și nicio iluzie cu privire la tratamentul la care urmau să fie supuși de Moscova. O altă parte a ales calea pădurilor scriind o pagină glorioasă în istoria rezistenței anticomuniste prin lupta „fraților pădurii” împotriva Uniunii Sovietice sau numai retragerea în singurătate, în afara sferei de control a statului sovietic⁶.

b. Incorporarea regiunilor răsăritene ale Finlandei

Este dificil de spus dacă planurile inițiale sovietice cu privire la Finlanda urmăreau aceeași finalitate ca și cele privitoare la Țările baltice. Cel mai probabil acesta era cazul. În Protocolul anexă al Pactului Ribbentrop-Molotov nu se făcuse nicio diferență între Finlanda și Estonia. Ministrul sovietic în Finlanda, Derevianski, elaborase un set de propuneri minimale și maximale cu privire la Finlanda. Ambele solicitau Finlandei să cedeze insulele din Golful Finic și să permită construirea unei baze navale și aeriene sovietice la Hanko. Programul minimal mai includea cedarea unei părți a Istmului Kareliei și a părții vestice a Peninsulei Răbachi de la Marea Barents. Programul maximal solicita Finlandei să cedeze partea sud-estică a teritoriului său din jurul Văborgului și regiunea Pechenga de la Marea Barents. La toate acestea se adăuga și propunerea cu privire la semnarea unui tratat de asistență mutuală⁷. Propunerile sovietice urmau schema programului cu privire la Țările baltice și au fost elaborate chiar de aceiași oameni. O diferență era legată de faptul că sovieticii nu au solicitat dislocarea de trupe pe teritoriul Finlandei. Sovieticii au fost însă dispuși, în fața rezistenței diplomatice finlandeze, să scoată destul de rapid de pe agendă chestiunea pactului de asistență mutuală, unul dintre principalele aspecte ale tratatului cu Estonia. Spre uimirea sovieticilor, finlandezii au rezistat unei presiuni diplomatice imense, la care s-au alăturat și germanii, precum și unei presiuni militare realizate prin mobilizarea masivă de la granița cu Finlanda.

Intransigența finlandeză avea atât o bază strategică, cât și una politică. Helsinkiul considera că cedarea în fața propunerilor sovietice va slăbi în mod serios în viitor apărarea țării. Cedarea teritoriului din Istmul Kareliei, cerută de sovietici, însemna fragmentarea liniei principale de fortificații finlandeze. Iar cedarea Peninsulei Hanko ar fi creat o breșă în apărarea maritimă finlandeză, ar fi permis Uniunii Sovietice să controleze legăturile maritime finlandeze și ar fi amenințat în mod direct sudul Finlandei. Finlandezii îi suspectau pe sovietici de faptul că aceasta era doar prima parte a unei politici sovietice, care va împieta asupra independenței finlandeze. Finlandezii nu doreau să urmeze calea pe care mergeau Țările baltice. În fața opoziției finlandeze, sovieticii au procedat ca și naziștii în războiul cu Polonia: au orchestrat „atacul finlandez” de la Mainila, în Istmul Kareliei. La 30 noiembrie sovieticii au început Războiul de Iarnă (Talvisota, în finlandeză)⁸.

Inițial, războiul împotriva Finlandei s-a desfășurat sub comanda Districtului Militar Leningrad condus de generalul Meretkov, iar scopul a fost reprezentat de incorporarea și comunizarea Finlandei. În acest scop, la 1 decembrie 1939 s-a format guvernul de la Terijoki, aflat sub conducerea liderului cominternist O.V. Kuusinen. Rezistența hotărâtă finlandeză a schimbat însă planurile sovietice. Armata Roșie a cunoscut o reorganizare la începutul lunii ianuarie 1940. La 7 ianuarie generalul Timoșenko a devenit conducătorul forțelor armate sovietice care acționau împotriva Finlandei. Războiul a scăpat controlului politic al Leningradului și în consecință obiectivele sale nu mai vizau comunizarea, ci doar înfrângerea Finlandei, câștiguri teritoriale consistente și repararea prestigiului pierdut. Kuusinen și guvernul său au fost definitiv dați uitării⁹. Finlandezii au înțeles și ei că dacă era vorba doar despre teritorii, atunci se puteau discuta termenii păcii. La 12 martie 1940 a fost semnată pacea de la Moscova¹⁰ care a costat Finlanda o zecime din teritoriu: Istmul Kareliei cu Viipuri și întregul lac Ladoga au fost **incorporate** de U.R.S.S. Nu mai puțin de 400 000 de finlandezi au fost mutați în Finlanda. Hanko a devenit bază navală sovietică¹¹.

c. Incorporarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herța

Nu vom insista asupra contextului în care s-a petrecut anexarea Basarabiei și Bucovinei de Nord despre care s-au scris după 1989 mai multe lucrări excelent documentate, începând cu cartea lui Valeriu Florin Dobrinescu¹². Dorim doar să amintim faptul că la data de 26 iunie 1940 ministrul român la Moscova, Gheorghe Davidescu, i s-a înmănat un ultimatum prin care României i se solicita cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord,

în caz contrar fiind amenințată cu războiul. Un nou ultimatum a fost expediat de sovietici a doua zi. Pentru a evita războiul, dată fiind și nepregătirea armatei române pentru un asemenea conflict de proporții, regimul Carol al II-lea a ales cedarea. A fost cedată o suprafață de 50 762 km² cu 3 776 309 locuitori în care românii reprezentau 53,49% din populație¹³. Mai grav a fost însă faptul că întreaga propagandă a acestui regim evocase ideea că România nu va ceda nicio palmă de pământ fără luptă. În acest fel, ca și în cazul teritoriilor finlandeze cedate în martie 1940, teritoriul României din est și nord-est, cu vechi provincii românești, dintre care Bucovina care nu fusese niciodată parte a Rusiei, au fost **incorporate** de Uniunea Sovietică. În fața exigențelor sovietice, Finlanda s-a temut să urmeze calea pe care au mers Țările baltice și a rezistat diplomatic și militar pentru a-și apăra independența. României nu i-a fost solicitată încheierea vreunui tratat de asistență mutuală – acest lucru era, desigur, imposibil datorită intereselor economice germane din România –, ci doar teritoriul. Prin urmare, în fața dublei presiuni sovieto-germane, România a ales formula „teritorii contra pace”, chiar dacă aceste teritorii erau românești, considerând că astfel evita incorporarea și comunitizarea după model baltic. Războiul fiind în flux exista o oarecare speranță – izvorâtă din experiența Primului Război Mondial – că acel *deus ex machina* care făcuse posibil deznodământul, demn de epilogul unui film hollywoodian, de la 1918, s-ar putea repeta și că binele va învinge până la urmă.

Termenul de **incorporare (anexare)** ar desemna *preluarea unor teritorii, în mod forțat, de la un stat, pentru a fi incluse în alt stat, folosindu-se în acest scop presiunile politice, diplomatice, militare, situația internă a unui stat și susținerea unei părți a populației aceluia stat, împotriva voinței majorității locuitorilor săi etc.* În situația dată, provinciile răsăritene ale Finlandei și României, ca și Țările baltice, nu au fost numai trecute în mod forțat din administrația unui stat, în cea a altuia, în speță a Uniunii Sovietice, dar, mai mult, acestea au suferit o transformare dramatică a însuși sistemului lor social, politic, economic, mental, integrarea în cadrul unui sistem inuman, lipsit de orice respect pentru drepturile omului în general, și ale minorităților în special. O bună parte din elita acestor teritorii a fost deportată și/sau exterminată. Prin urmare, nu s-a produs numai o incorporare, ci și o **comunitizare** a acestor teritorii, o schimbare a modului de a înțelege viața, rolul individului, comunitatea, proprietatea, libertatea. Pentru a desemna această dublă „incorporare”, într-un alt stat și într-un alt sistem socio-ideologic propunem folosirea, în lipsa unui cuvânt mai adecvat, a termenului de *sovietizare* (în limba rusă

termenul înseamnă consiliu, fără a avea nicio conotație negativă). Regimul impus în octombrie 1917 în Rusia și-a zis regim sovietic (chiar dacă, în realitate, rolul sovietelor era unul redus, fiind de fapt vorba de o dictatură a biroului politic al Partidului Comunist asupra restului societății), statul s-a numit sovietic etc. Prin urmare, sovietizarea ar desemna trecerea forțată a unui teritoriu în administrarea statului sovietic, în vreme ce termenul de incorporare s-ar referi la faza inițială, a anexării acestor teritorii la Uniunea Sovietică, sau la integrarea forțată a altor teritorii în alte state (de exemplu, anexarea Transilvaniei centrale și de nord teritoriului Ungariei).

Am putea așadar descifra două mari modele politice de aplicare a prevederilor anexei secrete a Pactului Ribbentrop-Molotov. Unul dintre modele a vizat solicitarea sovietică de încheiere a unor pacte de asistență mutuală și de dislocare a unor trupe pe teritoriul unor state suverane, politică aplicată în raport cu Țările baltice. Acesta s-a dovedit un prim pas spre sovietizarea acestor țări, inclusiv a Estoniei. Un alt model a vizat anexarea unor teritorii fără a pretinde încheierea vreunui pact de asistență mutuală sau pătrunderea Armatei Roșii pe teritoriul aceluia stat. Acesta a fost cazul României. Finlanda a fost un caz care a împletit elemente ale ambelor politici: pe de o parte, ca și în cazul Țărilor baltice, i s-a cerut încheierea unui tratat de asistență mutuală, ceea ce dovedește cu o oarecare certitudine că s-a urmărit în perspectivă sovietizarea sa. Pe de altă parte, ca și în situația României, accentul a fost pus pe cedarea unor teritorii, ceea ce nu a fost cazul în privința Țărilor baltice, unde, dimpotrivă, Lituaniei i s-a reintegrat regiunea Vilna. Ideea pactului de asistență mutuală a fost abandonată destul de repede în fața rezistenței finlandeze. Reacțiile celor trei state au fost diferite: Estonia a cedat sperând să convingă Moscova printr-un comportament loial să păstreze măcar aparența unei suveranități și nădăjduind într-o schimbare a contextului internațional. Finlanda a calculat că Moscova blufează și a ales calea rezistenței diplomatice. Ulterior, temându-se să nu împărtășească soarta Țărilor baltice, a luptat eroic câștigând renunțarea pe moment a Moscovei la planurile sale anexioniste. România a ales calea estoniană a cedării, pentru a-și conserva ființa statală sperând, ca și Estonia, într-o conjunctură internațională nouă care să-i permită o nouă reglementare a relațiilor cu Moscova.

3. Politicile sovietice de comunitizare a României și finlandizare a Finlandei

S-a pus adesea întrebarea din ce cauză Finlanda nu a fost inclusă decât pe jumătate în sfera de

influență sovietică. S-au făcut comparații, de pildă, cu cazul Cehoslovaciei și al Ungariei. S-au propus răspunsuri pe care vom încerca să le trecem aici în revistă. Niciodată nu s-a făcut însă o analiză comparativă între situația Finlandei și cea a României, singurele state din Europa Mediană care, de-a lungul anilor 1941-1944, au reușit să-și păstreze un anumit grad de independență în raport cu marile competitori ale celui de-al Doilea Război Mondial. Vom încerca aici o asemenea analiză comparativă, care va elucida și viziunea noastră asupra sensului termenilor de comunizare și finlandizare.

Atât România, cât și Finlanda au profitat de declanșarea Operațiunii Barbarossa pentru a se alătura Germaniei. Începând din toamna/iarna anului 1942 conducerile politice și militare ale celor două state au început să întrevadă posibilitatea unei înfrângerii. Victoria sovietică de la Kursk-Orel va îngreuna și mai mult situația lor militară. Frontul s-a apropiat tot mai amenințător de granițele lor, din primăvara și vara anului 1944, războiul mutându-se pe teritoriile lor naționale. Deja la 1 decembrie 1943, Stalin și-a expus pretențiile față de Finlanda: restaurarea granițelor din 1940, bază navală la Hanko sau Petsamo, rambursarea a 50% dintre pagubele pricinuite sovieticilor prin campania lor militară. Totuși, ca să folosim formula istoricului finlandez Martti Turtola, „din punct de vedere strategic situația Finlandei era deja fără speranță la începutul anului 1944, dar tactic poziția sa părea foarte avantajoasă”¹⁴. De aceea, aceste pretenții au fost respinse. La 9 iulie sovieticii au dorit să scoată definitiv Finlanda din război și au lansat un atac foarte puternic în Istmul Kareliei. Au fost masate zece piese de artilerie la fiecare 100 de metri de front. Victoriile defensive finlandeze de la Tali-Ihantala și Vuosalmi au scăpat Finlanda de ocupația sovietică¹⁵.

Atacul sovietic de pe frontul românesc din 20 august 1944 a luat prin surprindere cele două grupuri de putere din România: regimul Antonescu și opoziția grupată în jurul regelui Mihai¹⁶. Spre deosebire de finlandezi, românii nu au încercat mai întâi să stabilizeze frontul înainte de a negocia armistițiul. Opoziția a înlăturat regimul Antonescu și a proclamat o încetare unilaterală a focului afirmând că armistițiul ar fi fost încheiat¹⁷. Aceasta le-a permis sovieticilor un mare avans militar și luarea a numeroși prizonieri dintre militarii români. Românii au reușit să facă față unui furibund atac sovietic asupra Bucureștilor. Acțiunea nu ar fi fost posibilă dacă regimul de la București nu ar fi reușit păstrarea autonomiei statului român în raporturile cu Berlinul¹⁸. Condițiile din armistițiul din 12 septembrie au fost dintre cele mai dure: România pierdea din nou teritoriile din răsărit și teritoriul ei era pus la dispoziția forțelor armate sovietice.

Uniunea Sovietică urma să aibă vocea cea mai influentă în chestiunile românești prin intermediul președintelui sovietic al Comisiei de Control Aliate (Sovietice)¹⁹.

După eșecurile din Finlanda înregistrate în luna iulie atenția sovietică s-a orientat din acel moment înspre teatrele mai importante de război din Polonia și Germania. Acesta a fost momentul folosit de finlandezi ca – în condițiile în care nu fuseseră ocupați de trupe sovietice – să încheie la 19 septembrie armistițiul cu Uniunea Sovietică. Mannerheim adoptase decizia încheierii armistițiului la 24 august, în aceeași zi în care devenise cunoscut faptul că România părăsise tabăra germană²⁰. Armistițiul a fost croit după modelul armistițiului românesc. În plus față de fixarea granițelor pe aliniamentul celor din 1940, Uniunea Sovietică a impus Finlandei încorporarea regiunii bogate în nichel, Pestamo, a închiriat Porkkala în locul Hankoului și a cerut să-i fie plătită aceeași sumă ca și cea solicitată României, 300 de milioane de dolari, ca reparații pentru pagubele produse Uniunii Sovietice. În plus, Finlanda trebuia să îndepărteze trupele germane de pe teritoriul său.

Trebuie însă să afirmăm de la început că diferența fundamentală cea mai vizibilă între situațiile României și Finlandei la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial – dincolo de numeroase asemănări – este legată de faptul că în România era prezentă Armata Roșie, în vreme ce Finlanda reușise, prin rezistența militară, să evite pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul său. Înțelepciunea și unitatea politică, menținute grație conservării regimului democratic, făcuseră imposibilă divizarea națiunii finlandeze și menținuseră intactă formula statului liberal-democratic.

Comunizarea României

Imediat după preluarea puterii, gruparea de opoziție românească în frunte cu regele Mihai, și compusă din Partidul Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu, Partidul Național Liberal condus de Constantin I.C. Brătianu, Partidul Social-Democrat condus de Constantin Titel-Petrescu și Partidul Comunist Român din fruntea căruia se remarcă figura lui Lucrețiu Pătrășcanu, a decretat restaurarea Constituției din 1923 și, în consecință, a regimului liberal-democrat. Aceste transformări se petreceau pe fondul pătrunderii Armatei Roșii în România și a instaurării Comisiei Aliate (Sovietice) de Control. De altfel, dincolo de înțelegerile dintre marile puteri, inclusiv a acordului de procentaj de la Moscova din octombrie 1944 dintre Stalin și Churchill, care lăsau Uniunii Sovietice 90% influență în România, considerăm că esențială în comunizarea României din perioada 1944-1948 a fost prezența Armatei Roșii pe teritoriul său. Reamintim declarația

pe care i-ar fi făcut-o Stalin lui Tito: „cine ocupă un teritoriu își impune propriul sistem social atât de departe cât poate avansa armata sa”.

Armata Roșie devenise omniprezentă în Europa Central-Răsăriteană la sfârșitul războiului: prin dreptul de cuceritor deținea România, Bulgaria, Ungaria, părțile răsăritene ale Austriei și Germaniei, iar în calitate de aliat ocupa teritoriile Cehoslovaciei și Poloniei²¹. România se afla în interiorul acestei zone de ocupație sovietică și, prin urmare, numai cu greu ar fi putut evita impunerea voinței sovietice, respectiv comunizarea sa. De aceste realități au ținut de altfel cont cei doi artizani ai acordului de procentaj de la Moscova. Locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control, generalul colonel Susaikov, i-a declarat răspicat generalului Cortlandt V.R. Schuyler, reprezentantul american în cadrul comisiei, la 4 martie 1945, cu două zile înaintea impunerea guvernului „coalitiei fictive” dr. Petru Groza: „...Națiunile Unite au intrat în România în calitate de cuceritori. Nu trebuie să cerem românilor să inițieze acțiunile necesare; ar trebui să li se ordone. Dacă nu o fac, trebuie pedepsiți în consecință”²². Stilul de comandă imprimat de Moscova, cunoscut din comportamentul rușilor în Țările baltice, a caracterizat și atitudinea sovieticilor în România. Guvernul Groza a fost impus regelui încălcându-se Constituția, alegerile au fost manipulate și rezultatele falsificate din ordinul Moscovei, coloana a V-a a lui Stalin în România a fost impusă în fruntea treburilor publice, disidenții au fost reduși la tăcere. României nu i s-a lăsat nicio șansă în ciuda faptului că existau oameni politici – precum Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu, exilatul Carol al II-lea – dispuși să ajungă la un compromis cu sovieticii într-o formulă care să garanteze apărarea intereselor sovietice în România, așa cum încercase, tot fără succes, scriitorul estonian J. Vares-Barbarus. Chiar regele Mihai, Iuliu Maniu și Constantin Brătianu erau dispuși să țină cont de realități și să mai salveze ceea ce se mai putea salva. În cele din urmă, după eliminarea întregii elite politice românești necomuniste, la 30 decembrie 1947 regele Mihai a fost și el înlăturat de pe tron și a fost proclamată Republica Populară Română²³.

Dar de ce nu s-a recurs la o sovietizare a României așa cum se întâmplase cu Țările baltice, estul Finlandei și al României? Unul dintre răspunsuri ar putea avea în vedere imposibilitatea impunerii regimului sovietic pe o suprafață așa de mare precum cea ocupată de Armata Roșie la sfârșitul războiului mondial. Sentimentele acestor popoare erau departe de a fi prosovietice și exista riscul unei revolte deschise împotriva U.R.S.S. Pe de altă parte, ocuparea directă și încorporarea acestor națiuni ar fi făcut mai mult decât posibilă o reacție militară a Statelor Unite și Marii Britanii, care ar fi

simțit că au distrus un imperiu al răului, pentru a-l înlocui cu un rău și mai mare. *Am delini așadar conceptul de comunizare a unei țări, așa cum s-a întâmplat în Europa Central – Răsăriteană la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, ca acțiunea de a înlocui, cu mijloace nelegitime, guvernele care sunt expresia voinței unui popor cu guverne minoritare, susținute politic, diplomatic și militar de o putere străină, respectiv Uniunea Sovietică, precum și impunerea sistemului social comunist în aceste state.* Ele nu au fost sovietizate precum Țările baltice, nici încorporate (aceasta nu exclude încorporarea unor teritorii aparținând acestor state), ci sistemul lor social a fost schimbat în totalitate și li s-au impus guverne lipsite de sprijin popular, în vreme ce Armata Roșie a asigurat controlul constant asupra politicilor lor, neîngăduindu-le să părăsească lagărul sovietic (a se vedea revoluția ungară din 1956 sau Primăvara de la Praga din 1968).

Finlandizarea Finlandei

Statele care au scăpat ocupației militare a Uniunii Sovietice imediat după sfârșitul războiului mondial au reușit să aibă o libertate de manevră mai mare. Iugoslavia a urmat calea comunismului său național, a titoismului, în vreme ce Austria, ocupată în comun cu forțele occidentale, a reușit să-și construiască un sistem politic democratic. Dintre micile puteri vecine Uniunii Sovietice o soartă diferită a avut-o însă Finlanda. Pornim de la premisa că esențială, în privința reușitei sale de a evita atât sovietizarea cât și comunizarea, a fost rezistența acerbă opusă în cele două războaie de armata finlandeză. Credem că acest aspect poate fi cel mai bine reliefat dacă facem o scurtă analiză a istoriei finlandeze de după 1944.

Perioada care a urmat imediat armistițiului din septembrie 1944 a fost cunoscută în Finlanda sub numele de „anii periculoși”. Această sintagmă reflectă incertitudinea și teama poporului finlandez în acei ani²⁴. Teama nu a fost restrânsă la populația de rând, aceasta a fost împărtășită și de o bună parte a elitei politice și intelectuale, și chiar de președintele și eroul Finlandei, mareșalul Mannerheim²⁵. Finlandezii considerau că pericolul venea din partea Comisiei Aliate de Control, aflată sub conducerea generalului colonel Andrei Jdanov, sosit la Helsinki la 5 octombrie 1944. Sarcina acestei comisii, unde, la fel ca și în România, britanicii (americani nu erau reprezentați din moment ce nu declaraseră niciodată război Finlandei) erau doar niște marionete²⁶, era de a aduce Finlanda în sfera de influență a Uniunii Sovietice. Până unde va merge însă acest fenomen? Aceasta era principala angoasă a finlandezilor. Finlandezii priveau Comisia de Control ca pe o putere misterioasă și amenințătoare. Iar Jdanov era cunoscut ca un personaj influent care a coordonat sovie-

tizarea Estoniei și a creat guvernul Kuusinen în 1939. Surpriza a venit însă odată cu constatarea că politica Comisiei de Control era una prudentă. Jdanov, deși insistent în îndeplinirea de către finlandezi a termenilor armistițiului, mai ales în ceea ce privește dezarmarea „bandelor fasciste”, a accentuat, chiar și în discuțiile cu comuniștii finlandezi, care se așteptau la un sprijin pentru comunizarea țării, ideea că sovieticii nu aveau standarde duble în politica urmată față de Finlanda. Jdanov a subliniat și principiul neintervenției în treburile interne ale Finlandei pe care urma să-l aplice Comisia Aliată de Control²⁷.

Pe de altă parte, finlandezii au urmat o politică foarte prudentă față de Uniunea Sovietică și au făcut eforturi deosebite pentru a câștiga încrederea Uniunii Sovietice în capacitatea Helsinkiului de a aduce la îndeplinire punctual termenii armistițiului. Mai mult, în noiembrie 1944 președintele Mannerheim a numit un nou guvern în frunte cu J.K. Paasikivi, un politician de marcă respectat la Kremlin și recomandat atât de către partidele parlamentare cât și de Jdanov. Spre deosebire de Mannerheim, pragmatic Paasikivi credea sincer că sovieticii nu aveau decât interesul de a se asigura că Finlanda urma o politică favorabilă Uniunii Sovietice și nu doreau sovietizarea și comunizarea țării. Paasikivi era dispus să treacă în penumbră experiența istorică a relațiilor Finlandei cu Uniunea Sovietică, așadar memoria colectivă finlandeză, și să construiască noi realități. Portofoliul justiției a fost oferit unui alt favorit al Moscovei, Urho Kekkonen, în vreme ce un comunist, Y. Leino, a fost numit ca al doilea ministru al Afacerilor Sociale (ulterior acesta a devenit ministru de interne). Guvernul Paasikivi a făcut eforturi considerabile pentru a câștiga încrederea sovieticilor. La 6 decembrie 1944, ziua independenței Finlandei, Paasikivi a declarat că politica finlandeză trebuie să fie guvernată mai mult decât orice de relația specială cu marele său vecin de la răsărit. Condițiile de armistițiu trebuie îndeplinite întocmai, dar era necesară stabilirea de relații confidențiale cu Moscova care să meargă mai departe decât aceasta²⁸.

Un moment important în istoria postbelică a Finlandei s-a consumat în martie 1945 când au avut loc alegeri parlamentare. Alegerile au fost câștigate de partidele care urmăreau menținerea democrației liberale, în vreme ce comuniștii și Uniunea Democratică Populară Finlandeză, de stânga, au obținut numai un sfert din voturi. Partidul Social-Democrat, care profesa idealurile social-democrației scandinave, s-a dovedit mai popular decât forțele comuniste și a respins ulterior ideea de a crea un bloc cu partidele de stânga prosovietice. Curând, Jdanov și-a dat seama că schema lui, care ar fi transformat Finlanda într-un model pentru

sateliții Moscovei cu doi ani mai înainte de preluarea puterii de către comuniști în Europa Central-Răsăriteană, nu funcționa în Finlanda²⁹. Jdanov va abandona orice speranță că forțele comuniste vor reuși să instaleze la putere în Finlanda și va deveni conștient că națiunea finlandeză era departe de a fi pregătită de comunism, așa încât în discuțiile cu comuniștii finlandezi el va insista ulterior asupra ideii menșevice că era necesară mai întâi parcurgerea unei faze democratice, care să fie urmată de revoluția comunistă.

În 1946 Mannerheim, bătrân și bolnav, s-a retras³⁰. În locul său, președinte a devenit Paasikivi. Paasikivi a oferit președinției finlandeze un nou concept asupra relațiilor fino-sovietice. Paasikivi a ținut cont de faptul că, spre deosebire de Ungaria și România, Finlandei nu i se ceruse niciodată să declare război Germaniei sau să ajute Armata Roșie în afara teritoriului finlandez³¹. El a argumentat că interesele Moscovei în Finlanda erau primordial de natură strategică și defensivă. El dorea în acest sens să asigure guvernul sovietic că nevoia sa de securitate va fi respectată. Căutând să convingă U.R.S.S. că Finlanda nu va mai fi niciodată de cealaltă parte a baricadei, președintele Finlandei considera că poate salva independența țării sale. Astfel, principala sa politică a fost încadrată în arta persuasiunii: să facă Kremlinul încrezător într-o Finlandă independentă și apoi să convingă poporul finlandez de noile realități de putere din regiune și să-l determine să-l urmeze în politica sa.

Finlanda a început prin a depune toate eforturile pentru a îndeplini în mod integral termenii Convenției de Armistițiu și mai târziu ai Tratatului de pace din 1947. Bunurile pe care Moscova le cerea ca despăgubiri de război au respectat întru totul graficul stabilit. Apoi Finlanda și-a deplasat populația din zona Kareliei (10% din numărul total al populației țării) pentru a evita un potențial conflict cu U.R.S.S. Toate aceste lucruri au fost realizate fără niciun sprijin exterior, în 1947 guvernul finlandez respingând chiar și invitația de aderare la Planul Marshall, pentru a nu trezi suspiciunile sovieticilor³². Planul Marshall a fost destinat salvării Europei de comunism, însă Finlanda s-a salvat de comunism spunând nu acestui plan. Un alt act dureros de *appeasement* a fost acuzarea a opt politicieni finlandezi de responsabilitate pentru participarea Finlandei în războiul împotriva U.R.S.S. Acest lucru a fost realizat în 1946 prin promulgarea unei legi speciale, cu efect retroactiv, cu totul contrară normelor de justiție finlandeze. Sacrificiul a fost însă făcut ca parte a prețului plătit de finlandezi pentru a-și păstra controlul asupra afacerilor interne. Acești opt politicieni au primit pedeapsă privativă de libertate mergând de la 2 la 10 ani, dar toți au fost eliberați după executarea unei jumătăți

din pedeapsa primită³³. Mai mult, în ochii opiniei publice ei nu au fost niciodată dezonorați.

Pentru stabilirea relației postbelice a Finlandei cu Uniunea Sovietică, esențială nu a fost semnarea tratatului de la pace de la Paris din 1947. Esențială a fost însă formula la care s-a ajuns în urma propunerii lui Jdanov din 18 ianuarie 1945 de se încheia între Finlanda și U.R.S.S. un tratat de cooperare după modelul tratatelor sovieto-cehoslovac și sovieto-francez. Foarte importantă a fost și moștenirea pe care activitatea Comisiei Aliată de Control a lăsat-o pentru cursul relațiilor sovieto-finlandeze. Astfel, la părăsirea Finlandei, Jdanov a făcut mai multe declarații care exprimau intențiile de viitor ale Uniunii Sovietice în Finlanda. Într-o cuvântare susținută la Palatul Prezidențial, Jdanov și-a exprimat încrederea că „parcursul politic care a condus Finlanda pe drumul dezvoltării pașnice, democratice va fi urmat și în viitor...” și că „relațiile dintre U.R.S.S. și Finlanda ar putea servi ca un model de cooperare între un stat mare și unul mic”. La 8 februarie 1947, într-o convorbire cu liderii grupurilor parlamentare, Jdanov a declarat: „sunteți suverani să introduceți orice schimbări și reforme. Dar vă rog rețineți că și noi suntem suverani și liberi să facem reforme. Nu va fi de dorit pentru noi situația în care, după semnarea tratatului de pace, în Finlanda se vor produce schimbări care ar produce în viitor un sentiment de instabilitate”³⁴.

Extrem de importantă pentru configurația postbelică a relațiilor finlandezo-sovietice a fost semnarea Tratatului de Prietenie, Cooperare și Asistență Mutuală dintre cele două state. Semnalul a fost transmis de Stalin printr-o scrisoare trimisă la 23 februarie 1948 (ziua în care comuniștii au preluat total puterea în Cehoslovacia) lui Paasikivi. În scrisoare se amintea faptul că Finlanda rămăsese singura dintre vecinele U.R.S.S. care nu încheiasse un tratat cu Moscova îndreptat împotriva unei eventuale recurențe a unui atac al Germaniei. Sovieticii menționaseră deja ideea încheierii unui tratat bilateral defensiv în timpul vizitei unei delegații finlandeze la Moscova în noiembrie 1947. Tratatul care tocmai fuseseră semnate cu România și Ungaria stârneau însă îngrijorare la Helsinki. Celor două țări li se impuseseră obligații nelimitate de consultare politică pe timp de pace și asistență mutuală automată în timp de război. Un asemenea tratat ar fi putut face din Finlanda un aliat al U.R.S.S. în cazul oricărei crize majore între Est și Vest și prin urmare era inacceptabil pentru finlandezi³⁵.

Paasikivi a încercat atunci să-l convingă pe Stalin să accepte un tratat care, satisfăcând necesitățile de securitate ale Moscovei, va face în același timp posibil ca Finlanda să nu adere la cele

două alianțe militare adverse care se profilau deja tot mai vizibil. În fond, sovieticii insistau asupra încheierii tratatului datorită temerii că Finlanda s-ar fi putut alătura „blocului imperialist” anglo-american³⁶. Iar Finlanda a răspuns insistând asupra dorinței sale de neutralitate neluată serios în seamă de sovietici înainte de 1939³⁷. Președintele Finlandei a încercat să câștige timp și să obțină cea mai bună formulă de tratat posibilă, într-o strategie denumită de istoricul finlandez Osmo Jussila „strategia de limitare a pagubelor”³⁸. Pentru Paasikivi, Uniunea Sovietică nu era în fond altceva decât vechea Rusie imperială, care și-a recăpătat poziția de mare putere și a cărei atitudine față de Finlanda era încă guvernată de considerente militare³⁹. El nu a făcut public conținutul mesajului până când nu a informat guvernul și pe președinții grupurilor parlamentare. La 27 februarie i-a trimis lui Stalin o notificare în care a arătat ca în Finlanda un tratat cu o putere străină necesita aprobarea Parlamentului și, prin urmare, era necesar ca, inițial, reprezentanții poporului să fie consultați. Pe data de 5 martie, Paasikivi a primit în scris opiniile grupurilor parlamentare. Alte patru zile au fost necesare pentru numirea delegației care urma să participe la tratative. La 9 martie Paasikivi i-a răspuns lui Stalin sugerând ca tratativele să fie desfășurate la Moscova. Alte nouă zile au fost necesare până când au fost scrise instrucțiunile delegației. La 20 martie cea mai mare parte a delegației a plecat cu trenul la Moscova, în timp ce șeful delegației, primul ministru Mauno Pekkala, a plecat cu avionul patru zile mai târziu. În fine, pe data de 25 martie au început negocierile de la Moscova dintre finlandezi și ruși. Toată această perioadă de timp, Paasikivi a demonstrat că respecta toate procedurile parlamentare și că Finlanda era un stat independent. Mai mult, delegația finlandeză a sosit la Moscova cu propriul proiect de tratat care, spre surpriza generală, a fost acceptat ca bază de discuții de către sovietici.

Tratatul, semnat pe data de 6 aprilie 1948 la Kremlin, conținea clauze care-l fac un unicat în materie de aranjamente de securitate între o mare putere și un stat mic în perioada de după al Doilea Război Mondial. În cadrul primului articol se arăta că dacă Finlanda sau Uniunea Sovietică, prin teritoriul Finlandei, ar deveni subiect al unei agresiuni militare din partea Germaniei sau al unei puteri aliate Germaniei, Finlanda, în conformitate cu datoriile sale de stat suveran, va lupta pentru a respinge agresiunea. Forțele militare finlandeze vor acționa însă numai în cadrul frontierelor naționale. Uniunea Sovietică va ajuta Finlanda dacă este necesar și, așa cum s-a convenit mutual orice înțelegere de asistență sau cooperare militară între cele două țări va constitui un tratat independent

ce necesita aprobarea parlamentară prealabilă. Documentului îi lipseau astfel caracteristicile esențiale ale unui tratat de alianță, precum consultările regulate în timp de pace sau asistența mutuală automată în caz de război. Totuși, aspirațiile de independență ale Finlandei erau încă handicapate de menținerea bazei militare ruse de la Porkkala, ca și de dreptul Moscovei de a traversa teritoriul finlandez pentru a menține legătura cu această bază⁴⁰.

Cu toate acestea, independența Finlandei fusese salvată. Mai mult, în săptămânile scurse de la scrisoarea lui Stalin lumea se schimbase. Puterile vestice, alertate de acțiunile sovietice din Cehoslovacia, au început să-și construiască o defensivă comună. Tratatul sovieto-finlandez a fost aprobat de Parlament la 28 aprilie cu 157 voturi pentru și 11 împotriva. În acest fel, politica pe care Paasikivi a urmat-o în privința U.R.S.S. s-a dovedit a fi un succes. Paasikivi va putea de acum înainte adopta o politică hotărâtă față de comuniști. În mai, ministrului comunist de interne Y. Leino i s-a dat vot de neîncredere în Parlament și a fost demis de președinte. În iulie, Partidul Comunist a suferit un eșec în alegerile parlamentare și a fost scos din guvern. Moscova a privit cu suspiciune politica anticomunistă a președintelui. Comuniștii finlandezi l-au atacat pe acesta fără cruțare în ziarele lor, iar în iarna 1949-1950 convorbirile comerciale sovieto-finlandeze au fost întrerupte fără nicio explicație. Totuși Moscova s-a abținut să folosească forța sau amenințările în relațiile cu Finlanda⁴¹.

Această relație dintre Finlanda și Uniunea Sovietică, construită istoric dintr-un amestec de rezistență militară, politică și diplomatică, susținută de o politică de împăciuire atunci când a fost nevoie, a creat profilul distinct al politicii internaționale și interne finlandeze care a devenit cunoscută sub formula de finlandizare. Factorii esențiali care au contribuit la conturarea acestei formule par a fi fost, așadar, reprezentanți de:

– Factori interni:

➤ rezistența militară finlandeză din timpul Războiului de Iarnă și a campaniei militare din 1944 care au făcut din teritoriul finlandez un spațiu lipsit de prezența Armatei Roșii;

➤ reușita social-democraților și a vechiului establishment politic în alegerile din martie 1945, contrapuză eșecului comuniștilor și aliaților lor; social-democrații s-au opus formulei blocului cu comuniștii și criptocomuniștii ceea ce a dovedit neviabilitatea unei politici de comunizare a Finlandei, aspect înțeles de Jdanov și Stalin;

➤ impunerea „liniei Paasikivi” în politica externă a Finlandei, care viza realizarea unui compromis între menținerea unei semiindependențe finlandeze (înțeleasă ca o autocenzură în relațiile

externe) și asigurarea Kremlinului că Finlanda va promova o politică externă (și uneori internă) care să țină cont de interesele U.R.S.S.; această linie a făcut posibilă formula finală a Tratatului de Prietenie, Cooperare și Asistență Mutuală dintre cele două state din 1948 și a dezvoltărilor ulterioare din relațiile sovieto-finlandeze;

➤ îndeplinirea punctuală de către finlandezi a clauzelor Convenției de Armistițiu și Tratatului de Pace (mai ales a celor economice);

– Factori externi:

➤ retragerea unei bune părți a trupelor sovietice de pe frontul finlandez după înfrângerile suferite în încercarea de a zdrobi rezistența Finlandei în iulie 1944; aceste trupe au fost deplasate pe teatrele principale de război din Europa Centrală pentru înfrângerea Germaniei;

➤ comportamentul moderat al Comisiei Aliate de Control și a lui Jdanov față de Finlanda, mai ales că răspunsul finlandez reliefat prin linia Paasikivi a fost unul adecvat;

➤ realismul lui Stalin care nu a forțat nota în privința Finlandei în condițiile în care comuniștii se vedeau incapabili să preia puterea, iar populația susținea vechile forțe politice finlandeze; aceasta a creat posibilitatea conturării unui nou caz-test în Finlanda, așa cum acționase țarul Alexandru I la începutul secolului al XIX-lea;

➤ o probabilă considerație a lui Stalin pentru atitudinea favorabilă a americanilor față de Finlanda⁴².

Finlanda și-a conservat instituțiile interne, dar în politica sa externă (uneori și internă) a încercat să țină cont de interesele de securitate ale Uniunii Sovietice, deși se proclama un stat neutru. Termenul de *finlandizare* (care derivă de la excepționalismul situației postbelice a Finlandei și a fost adesea folosit în Occident în sens peiorativ) *desemnează situația Finlandei postbelice care, din punct de vedere ideologic și cultural era parte a sistemului economic occidental, dar în structura geopolitică a Europei era amplasată într-o regiune care avea o importanță vitală pentru securitatea Uniunii Sovietice*⁴³. La modul general, extrapolând din această situație istorică, termenul poate desemna *situația oricărei țări care reușește să găsească o formulă care să îndeplinească menținerea intactă a instituțiilor sale interne general acceptate cu interesele de securitate ale unei puteri străine*.

Analiză comparativă

Pentru a realiza o comparație care să țină cont de motivațiile cele mai intime ale politicilor sovietice față de Finlanda și România ne lipsesc încă numeroase documente. Vom încerca însă să întreprindem o analiză care să valorifice mai mult argumentele logic-comparative precum și puținele

referințe existente până acum. Problemele cele mai importante care s-ar putea pune în acest studiu ar fi: comunizarea Europei Central-Răsăritene a fost o politică premeditată a Moscovei sau aceasta a ținut de dinamica relațiilor cu Statele Unite? A existat o politică sovietică premeditată de transformare a Finlandei într-un caz aparte în cadrul politicii Kremlinului de creare a unui glacis de securitate la frontierele sale occidentale? Cât de importantă a fost memoria colectivă sovietică în privința României și Finlandei în conturarea politicii postbelice a Finlandei față de aceste state? Cât de importante au fost amintirea rezistenței din timpul Războiului de Iarnă și a celei din 1944 care au dus la absența de trupe sovietice în Finlanda la sfârșitul războiului și la promovarea unei politici mai prudente față de Finlanda decât față de România? Cât de important a fost factorul geopolitic în politicile sovietice față de România, respectiv Finlanda? Cât de importante au fost reacțiile dintre interesele și politicile sovietice și răspunsurile României, respectiv Finlandei la aceste politici? Cu alte cuvinte, existența unei linii Paasikivi în România ar fi salvat această țară de comunism? Cum a privit Stalin România, respectiv Finlanda? Acestea sunt doar câteva din întrebările cărora le putem oferi deocamdată doar răspunsuri parțiale care se pot dovedi viabile sau nu în funcție de dezvoltările oferite de arhivele sovietice.

Dorim însă, înainte de a compara situația României cu cea a Finlandei, să ne referim la comparațiile propuse deja între Finlanda, pe de o parte, și Cehoslovacia, Ungaria sau Polonia, pe de alta. La sfârșitul anului 1947, ministrul de interne finlandez comunist, Y. Leino, a fost invitat să meargă la Moscova. Jdanov l-a acuzat dur pe Leino cu acel prilej că nu a reușit să distrugă P.S.D. și i-a ordonat să demisioneze, explicându-i-se cum au procedat comuniștii unguri în preluarea puterii și cerându-i-se să contribuie la victoria electorală a comuniștilor în alegeri. Comuniștii finlandezi au nutrit noi speranțe în perioada negocierilor cu privire la încheierea tratatului din 1948 dintre U.R.S.S. și Finlanda. Leino, părăsit de ai săi și temător de propria sa siguranță personală, i-a pasat Comandantului forțelor armate finlandeze, generalul Aarne Sihvo, informația cu privire la o posibilă lovitură de stat comunistă. Acesta a luat măsuri speciale de securitate în jurul capitalei finlandeze. Informația nu a fost însă niciodată dovedită și pare a fi fost mai degrabă o manevră comunistă de câștigare a unei mari victorii în alegeri. Comentând acest episod, istoricul de la Universitatea din Tampere, Olli Vehviläinen, afirmă că Finlanda nu a împărțit soarta Cehoslovaciei sau a Ungariei deoarece la aceasta s-a opus „un președinte bătrân iritabil și majoritatea parlamentară”⁴⁴. Cu alte

cuvinte, accentul este pus pe personalitatea lui Paasikivi și pe sistemul democratic finlandez.

Un alt istoric care a realizat o comparație între situația Cehoslovaciei și cea a Finlandei a fost Max Jakobson. Jakobson arată că dacă în Cehoslovacia susținerea pentru comuniști s-a ridicat la 40%, ceea ce i-a permis Moscovei să folosească Partidul Comunist ca pe un cal troian pentru sovietizarea țării, în Finlanda aceasta nu a depășit niciodată un sfert din voturi. În plus, cehoslovacii considerau U.R.S.S. ca pe o putere prietenă, spre deosebire de finlandezi care o priveau ca pe o putere inamică. Și, poate, consideră Jakobson, cel mai important aspect a fost acela că Finlanda a reușit să-și mențină sistemul democratic intact de la începutul perioadei interbelice și că această țară nu a fost una dintre cele „eliberate” de Armata Roșie. Pentru a prelua puterea în Finlanda, sovieticii era necesar să uzeze de forța militară, o soluție nu tocmai acceptabilă în războiul mediatic pe care-l ducea cu statele occidentale. În plus, Paasikivi a știut să se arate o mână forte în politica internă, dar și un om înțelept în politica externă, reușind să asigure interesele de securitate ale Moscovei⁴⁵. Așadar, în plus față de argumentele ținând de o personalitate excepțională și cele referitoare la sistem, Jakobson adaugă noi elemente în această ecuație: influența comunistă redusă în Finlanda, viziunile diferite asupra Uniunii Sovietice existente în Finlanda și Cehoslovacia, inexistența armatelor „eliberatoare” pe teritoriul Finlandei, linia Paasikivi în politica externă, războiul mediatic dintre Moscova și Occident. Istoricul finlandez chiar sugerează că pentru Cehoslovacia ar fi fost posibil și un alt drum decât comunizarea.

Istoricul Joseph Rothschild menționează intențiile liderului Partidului Țărănesc Polonez, Stanisław Mikolajczyk, de a alinia politica externă a Poloniei la cea a Uniunii Sovietice, sperând că astfel nu era necesară neapărat transformarea internă politică sau socio-economică a țării după modelul sovietic. Exemplul Finlandei i-a slujit acestuia drept barometru. Rothschild observă însă că așteptările liderului țărănist polonez au fost înșelate și explică aceasta prin faptul că Finlanda ocupa un loc periferic în perspectivele și așteptările Uniunii Sovietice⁴⁶. Factorii politici și geopolitici sunt așadar singurii invocați în sprijinul argumentelor sale de către istoricul amintit.

Max Jakobson încearcă și el, într-o lucrare mai nouă, o comparație între Finlanda și Polonia. Jakobson arată că în viziunea Moscovei diferențele dintre Finlanda și Polonia erau profunde. Din punct de vedere strategic, Finlanda era periferică, în vreme ce Polonia era centrală. La vest de Finlanda se găsea neutra Suedie; la vest de Polonia, Germania. La Yalta, Stalin a descris Polonia ca pe

un coridor prin care Germania a atacat Rusia de două ori în 30 de ani. Prin urmare, sovieticii doreau să țină închis acest culoar. Alte diferențe au fost – în opinia istoricului finlandez – cele care derivă din condițiile politice și sociale ale celor două țări. Finlanda a ieșit din război cu sistemul politic intact, fără o armată de ocupație pe teritoriul său. Alegerile libere erau o parte esențială a sistemului politic finlandez. Decizia de a relua procesul electoral normal întrerupt de război a fost luată cu câteva luni înainte de Conferința de la Yalta și nu a fost dictată de Cei Trei Mari. Polonia prezenta un contrast izbitor. Baza sa socială fusese distrusă de ocupația germană, iar sistemul său politic a fost reconstituit sub ocupația Armatei Roșii. Democrația liberală parlamentară nu avea rădăcini profunde în Polonia. Jakobson afirmă că situația Poloniei se repeta și în celelalte țări din Europa Central-Răsăriteană cu excepția Cehoslovaciei (așadar și în România), care nu aveau o practică prea avansată de alegeri libere⁴⁷. Așadar, diferențele legate de importanța geostrategică a celor două țări, de tradiții democratice, istorie recentă, conjunctură postbelică (Polonia ocupată de Armata Roșie), toate acestea explică statutul diferit al Poloniei și Finlandei la sfârșitul războiului mondial, în opinia lui Max Jakobson.

Realizând o comparație între soarta postbelică a Finlandei și cea a Ungariei, istoricii Olli Vehviläinen și Attila Pók sugerează și alte argumente precum faptul că în al Doilea Război Mondial, Finlanda a avut o poziție mult mai favorabilă datorită așezării sale îndepărtate în colțul nordic al Europei și unității naționale bazate pe valori democratice. În acest fel este din nou menționat – fără a se insista asupra lui – și un alt factor, care este luat drept truism în istoriografia română, cel al așezării geografice, al importanței geopolitice⁴⁸.

Un răspuns mult mai documentat și aprofundat este oferit de istoricul din Turku Vesa Saarikoski. Saarikoski afirmă că răspunsul la întrebarea de ce Ungaria a fost sovietizată iar Finlanda nu, poate comporta un complex de factori, precum:

➤ situația geopolitică a Finlandei nu era așa de importantă cum era cea a Ungariei, situată în Europa Centrală;

➤ Finlanda și capitala sa nu au fost ocupate de U.R.S.S.;

➤ forțele armate finlandeze nu au ajuns niciodată sub controlul comunist;

➤ tradițiile îndelungate de legalitate și parlamentarism au făcut dificil pentru comuniști să folosească metode ilegale;

➤ în Finlanda nu a existat în perioada de după al Doilea Război Mondial un front popular de stânga datorită largului consens politic din timpul războiului și lipsei unei mișcări de rezistență; P.S.D. era un partid occidental și anticomunist.

➤ Finlanda a fost ajutată de politica lui Stalin de înțelegeri bilaterale, care i-a permis Helsinkiului să obțină un tratament separat și să se detașeze de statele Europei Mediane⁴⁹.

Este, într-adevăr, cel mai complex răspuns la întrebarea privind excepționalismul finlandez, împletind considerațiile geopolitice, cu cele militare, politice, ideologice, istorice și conjuncturale.

Revenind la întrebările pe care le-am pus la începutul acestui capitol, trebuie să mărturisim dificultatea enormă de a le da încă un răspuns. Este încă dificil de spus în ce măsură Moscova a dorit comunizarea Europei Central-Răsăritene de la bun început. Istoricul Wilfried Loth afirmă, într-o interpretare revizionistă, dar nesuținută de suficiente documente, că în realitate nu astfel au stat lucrurile, ci intenția inițială a sovieticilor ar fi fost mai degrabă să „finlandizeze” aceste state⁵⁰. Henry Kissinger însuși sugerează că Stalin ar fi fost dispus în decembrie 1941 să recunoască frontierele din 1941 și revenirea Țărilor baltice la situația de la sfârșitul anului 1939, ceea ce ar fi condus la aplicarea în aceste state a modelului finlandez postbelic – cu respect față de securitatea sovietică, dar în același timp democratic și liber de a urma o politică externă nealinată⁵¹. Șase luni mai târziu însă Uniunea Sovietică își schimbase politica și solicita deja drepturi dominante în statele Europei Mediane, inclusiv în Finlanda. Iar această politică, sugerează Kissinger, a fost urmată cu scrupulozitate de Stalin, care după război și-a consolidat „prada de război”, Europa Central-Răsăriteană⁵².

Istoricul Peter Calvocoressi consideră formula la care a ajuns Stalin cu privire la statele central-răsăritene drept un rezultat al temerilor și neîncrederii sale în statele cu care formase marea coaliție antigermană, dar și al faptului că era un tiran nemilos, lipsit de imaginație și îmbătrânit, care prin politica sa a amplificat sentimentele antirussești bine înrădăcinate, cărora li s-au adăugat cele anticomuniste⁵³. Joseph Rothschild discută aceste aspecte considerând că formula democrației populare – un compromis între „dictatura proletariatului” și democrația occidentală – a fost serios luată în considerare de Stalin, în conjuncție cu prelungirea alianței de război cu Statele Unite și Marea Britanie și cu penetrarea societăților occidentale cu idei comuniste vehiculate prin intermediul partidelor comuniste locale⁵⁴. Așadar, nu finlandizare – la această formulă s-a ajuns doar în Finlanda, stat care începuse deja să fie considerat un caz separat –, ci democrație populară era soarta pregătită de Stalin Europei Central-Răsăritene. Tentativa lui Stalin a eșuat, astfel încât el a trecut la impunerea modelului comunist statelor din regiune⁵⁵. Considerăm că viziunea lui Rothschild este cea mai apropiată de logica desfășurării eveni-

mentelor și explică mai bine mobilurile, acțiunile și consecințele politicilor sovietice din această perioadă.

Aceasta nu înseamnă însă că postulăm ideea că a existat vreo intenție premeditată a lui Stalin de face din Finlanda un caz aparte. Kremlinul a încercat pe rând, fără succes, să sovietizeze și să ocupe Finlanda. Stalin a ținut însă cont de realități fiind, după cum arăta Kissinger, un maestru al real-politik-ului. Sovieticii au reținut rezistența opusă de finlandezi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și chiar, paradoxal, par a fi început abia acum, după consumarea propriei experiențe finlandeze, să creadă în ideea că această națiune s-ar fi apărat, oricare i-ar fi fost agresorul. În comparație cu România, Finlanda se dovedise a fi fost mult mai încăpățanată în a-și apăra ființa statală, integritatea teritorială și neutralitatea, la fel ca și propriul sistem politic, la care nu renunțase și care se bucura de o apreciere aproape unanimă. România renunțase la sistemul său democratic, părăsise alianțele sale interbelice, încercase o politică nereușită de neutralitate, cedase U.R.S.S., Ungariei și Bulgariei o treime din teritoriu, mersese foarte departe în alianța cu Germania, era așadar un factor de risc mult mai ridicat pentru Kremlin și singura șansă de a controla părea a fi impunerea la guvernare a sistemului politic comunist și a instrumentelor loiale Moscovei din P.C.R.

Desigur, așa cum Joseph Rothschild a remarcat în cazul Poloniei și Vesa Saarikoski în cazul Ungariei, componenta geopolitică este de asemenea importantă. România se afla în centrul zonei aflate sub dominația Moscovei, în vreme ce Finlanda ocupa o poziție periferică în raport cu interesele majore ale Uniunii Sovietice. Este un factor evident important, dar am dori să adăugăm că situația geopolitică prezintă o realitate construită social și politic, veșnic în prefacere, subiectivă, care comportă așadar numeroase mutații. Este realmente un merit al Finlandei de a fi reușit să blocheze pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul său și de a fi încheiat armistițiul având acest avantaj. Finlanda a ajuns astfel să fie considerată ca un caz aparte nu numai prin continuitatea instituțiilor sale democratice și absența trupelor sovietice de pe teritoriul său, ci și prin imposibilitatea de a calcula pe moment importanța sa geopolitică reală. Controlul teritoriului finlandez ar fi permis Uniunii Sovietice să aibă o voce importantă în Europa Nordică. Mai târziu, odată cu consolidarea independenței postbelice a Finlandei și apariția conceptului de „balanță nordică” această oportunitate a fost pierdută⁵⁶. Realitatea subiectivismului conceptelor geopolitice este bine exprimată de o discuție din 1948 dintre Stalin, Molotov, Jdanov și comunistul iugoslav Milovan Djilas, relatată de acesta din urmă. Jdanov s-a referit la plata

reparațiilor finlandeze: „totul exact la timp, ambalat perfect și de o calitate excelentă. Am greșit că nu am ocupat-o; totul ar fi fost bine dacă am fi făcut asta”. Stalin: „Da, aceasta a fost o mare greșală, am ținut prea mult cont de americani, iar ei nu ar fi mișcat nici un deget.” Molotov: „Ah, Finlanda este o nucușoară”. Nu sugerăm prin aceasta faptul că studiile geopolitice trebuie să dispară, ci doar că ele trebuie să ia în calcul și alte elemente cum ar fi aprecierea factorilor decizionali, așadar a unor elemente subiective, asupra importanței unei anumite regiuni sau a alteia, apreciere care poate fi uneori diferită decât cea dictată de opinia generală sau de bunul simț. Desigur, absența Armatei Roșii de pe teritoriul Finlandei, în comparație cu prezența acesteia pe teritoriul României, ar putea fi un factor care să dea un oarecare plus de obiectivitate impactului importanței geopolitice. Este cunoscut rolul jucat de Armata Roșie în orchestrarea comunizării României, așa încât nu mai insistăm asupra acestui aspect. Prin afirmațiile noastre dorim să înlăturăm interpretările simpliste care iau în considerare numai un singur factor pentru a formula concluziile.

Rolul jucat de Mannerheim și Paasikivi a fost deja de mult reliefat de istoriografia finlandeză. Cei doi lideri politici s-au identificat cu politica de salvare a Finlandei de comunizare în perioada postbelică. Ei au fost capabili să reasigure națiunea finlandeză după război, iar ultimul a jucat un rol fundamental în crearea unui proiect politic care să aglutineze interesele economice și politice și temerile de securitate sovietice cu interesele naționale cele mai profunde finlandeze. S-au bucurat de notorietate și susținere generală în Finlanda, locuitorii acestei țări având încredere în capacitățile și politicile celor doi bătrâni conservatori. Este evident că României i-au lipsit personaje de talia lui Paasikivi care să se bucure de o așa de mare notorietate, fiind în același timp cunoscători intimi ai intereselor și politicilor rusești și bucurându-se de încrederea lui Stalin, și venind cu un proiect de transformare a naturii relațiilor cu Uniunea Sovietică de amploarea „liniei Paasikivi”. Iuliu Maniu sau regele Mihai erau desigur personaje care se bucurau de popularitate, dar niciunul nu cunoștea foarte bine Rusia și nu a părut suficient de imaginativ și energic pentru a impune Moscovei propriile formule. În schimb, mult mai dispuși să sprijine o linie de cooperare strânsă cu Uniunea Sovietică în schimbul menținerii instituțiilor interne au fost Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu sau fostul monarh Carol al II-lea, dar toți trei erau lipsiți de o popularitate reală, compromiși politic astfel că sovieticii au renunțat mai repede sau mai târziu la serviciile lor. Nici dr. Petru Groza nu s-a dovedit a fi o formulă viabilă din cauza aceleiași

lipse de capital de simpatie. Grigore Gafencu, singurul politician român care ajunsese să cunoască mai bine Uniunea Sovietică, a rămas în Elveția, neimplicându-se în politicile interne ale României în acești ani.

O diferență fundamentală între România și Finlanda a fost legată de continuitatea sistemului democratic finlandez (o democrație reală și populară, așa cum se construise în perioada interbelică) în contrast cu semidemocrația din ce în ce mai impopulară și cu impunerea regimului autoritar carlist din România interbelică. Finlandezii au organizat rapid alegeri, în martie 1945, pentru a demonstra viabilitatea și continuitatea sistemului lor de guvernare. Alegerile românești din 1946 se doreau o reînnoțire a tradiției, dar s-au dovedit niște alegeri desfășurate în stil „baltic”. Mai mult, spre deosebire de Finlanda, în România nu exista aceeași cultură politică a dialogului și a conjugării forțelor, dincolo de diferențele doctrinare, în scopul definirii și apărării interesului național. Grupări liberale sau țărăniști s-au desprins de partidele-mamă, Partidul Social-Democrat a fost feliat și apoi încorporat frontului condus de P.C.R.

Concluzii

Factori geopolitici, așa cum erau aceștia atunci înțeleși de liderii sovietici, militari, politici interni și externi, sistemici, rolul personalităților, experiența istorică (memoria colectivă), diferența de mentalitate și cultură politică etc., toți aceștia au jucat un rol în reușita Finlandei de a deveni un caz aparte în economia Războiului Rece și au fundamentat apariția termenului de finlandizare privit în Occident cu condescendență, iar în Finlanda cu mândrie. Finlandizarea însemna pentru finlandezi că au reușit să evite atât sovietizarea, cât și comunizarea fără însă a fi putut să iasă din sfera de influență sovietică. A fost însă maximum cât se putea spera dată fiind experiența relațiilor cu Uniunea Sovietică și comparația cu celelalte state din Europa Mediană interbelică.

În schimb, Estonia, ca și celelalte state baltice, care nu au opus rezistență sovieticilor în anii 1939-1940, a suferit un regim diferit neputând aspira nici măcar la statutul României: ca și estul Finlandei sau al României aceasta a fost sovietizată. Luptele din păduri de după ocupațiile sovietice au fost expresia voinței sale de libertate.

Ca și Cehoslovacia, Finlanda reușise să facă din democrația sa liberală o poveste de succes. Spre deosebire de aceasta însă Finlanda nu cedase în fața ultimatumurilor inamice și luptase curajos. România și Finlanda pierduseră teritoriul în 1940 în fața Uniunii Sovietice și au participat cu entuziasm la campania antisovietică din 1941. România a mers mult mai departe decât Finlanda. Însă ambele

state au reprezentat până în 1944 singurele rămășițe ale fostei Europe Mediane, dintre Uniunea Sovietică și Germania. Experiența lor din relațiile cu Rusia era la fel de dureroasă. A existat o anumită înțelegere mutuală și cooperare între cele două țări datând din perioada interbelică și accentuându-se în perioada celui de-al Doilea Război Mondial datorată vecinătății Uniunii Sovietice și temerilor comune. Au ieșit aproximativ în aceeași perioadă din război și au luptat pentru alungarea trupelor germane de pe teritoriul lor. Și de această dată, România a trebuit să meargă mai departe. De aici asemănările se opresc. Deja Finlanda părăsise războiul antisovietic bucurându-se de continuitatea sistemului său de guvernare democratică și de absența trupelor sovietice de ocupație. În martie 1945 în România era impus de Vășinski guvernul Groza în vreme ce, la Helsinki, Jdanov asista neputincios la alegerile democratice câștigate de forțele anticomuniste. În România s-a creat un front de stânga cu social-democrației, în Finlanda acest lucru nu a fost posibil. În 1948 România era o țară deja comunizată, în vreme ce Finlanda încheia etapa esențială a luptei pentru menținerea statutului său special în relațiile cu Uniunea Sovietică. Linia Paasikivi se impusese. În România se impusese voința Moscovei.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 269/1939, f. 22 (Tel f.n. din 30 septembrie 1939 de la Dianu pentru M.A.S.).

² Silviu Miloiu, *România și Țările Baltice în perioada interbelică*, Edit. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2003, p. 206.

³ Cordell Hull, *The Memoires*, vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 810.

⁴ Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The History of the Baltic Countries*, 2nd, revised edition, Avita, Tallinn, 2000, p. 168.

⁵ Peeter Vares, Olga Zhuryari, *Estonia and Russia, Estonians and Russians: a dialogue*, second revised edition, Tallinn, 1998, p. 11.

⁶ Pentru rezistența antisovietică, vezi *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Genocide and Resistance Research Center of Lithuania, Vilnius, 1999 și Mart Laar, *War in the woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992.

⁷ Olli Vehviläinen, *Finland in the Second World War. Between Germany and Russia*, Palgrave, 2002, p. 35-37.

⁸ Paul Sjöblom, *Finland from the inside. Eyewitness Reports of a Finnish-American Journalist, 1938-1997*, New Bridge, Helsinki, 2000 (Selected and edited, with an Introduction and Commentary, by Glenda Dawn Goss), p. 73.

⁹ Carl Van Dyke, *The Soviet Invasion of Finland 1939-1940*, Frank Cass, London, Portland, 1997, p. 104.

¹⁰ V. Tanner exprimă întreaga dramă care a înconjurat încheierea acestei păci în lucrarea *The Winter War. Finlanda against Russia 1939-1940*, Stanford University Press, Stanford, 1956, p. 249 și urm.

¹¹ Oleg Sarin, Lev Dvoretzky, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii*, Edit. Antet, București, 1997, p. 38-60.

¹² Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Junimea, Iași 1991; Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, Enciclopedică, București, 1995.

¹³ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Edit. All, București, 1999, p. 20.

¹⁴ Martti Turtola, *Finland's path to the Armistice of 1944 - some open questions*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948. Papers of the seminar organized in Helsinki, March 21-25, 1994*, Helsinki, 1994, p. 37.

¹⁵ Paul Sjöblom, *op.cit.*, p. 109.

¹⁶ Paasikivi nota în jurnalul său la 24 august că România a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite și că Dictatul de la Viena fusese înmormântat, vezi *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956, Ensimmäinen osa 28.6.1944-24.4.1949*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva, 1985, p. 29.

¹⁷ Marin Radu Mocanu (coord.), *România - marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, București, 1994, p. 249-251, documente 129-130, proclamațiile din 23 august 1944 ale regelui Mihai și ale noului guvern.

¹⁸ Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 90.

¹⁹ Marin Radu Mocanu (coord.), *op.cit.*, p. 310-313, document 182, convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944.

²⁰ Hannu Heikkilä, *Finland's road from war to peace, 1944-1947*, în Tenho Takalo (editor), *Finns and Hungarians between East and West. European Nationalism and Nations in crisis during the 19th and 20th Centuries. The Proceedings of the III Conference of Finnish-Hungarian Historians in 1988*, SHS, Helsinki, 1989, p. 185.

²¹ Vezi capitolul 2.2.3. intitulat „Omniprezența Armatei roșii” din lucrarea lui Jean-François Soulet,

Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre, Edit. Polirom, Iași, 1998, p. 22-23.

²² C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, Edit. Enciclopedică, București, 1997, p. 59.

²³ *Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecințe politice*, Fundația Academia Civică, București, 1997 (documente selectate și adnotate de Mircea Chirțoiu), p. 202-206, documente 44-45, actul de abdicare al regelui Mihai și stenograma Consiliului de Miniștri privind abdicarea regelui Mihai și proclamarea R.P.R.

²⁴ Olli Vehviläinen, *op.cit.* (vezi capitolul 10 intitulat „Anii Periculoși”), p. 152-167.

²⁵ Deja la 18 septembrie 1944, președintele Mannerheim exprima teama sa și a cercurilor militare că Finlanda nu mai putea decât cu greu evita bolșevizarea, J.E.O. Screen, *Mannerheim. The Finnish Years*, Hurst & Company, London, 2000, p. 211.

²⁶ Reprezentanții britanici în Comisia Aliată de Control (conduși de colonelul J.S. Magill) puteau menține contacte cu autoritățile finlandeze numai după aprobarea prealabilă a autorităților ruse și acompaniați de un ofițer de legătură rus. Drepturile reprezentanților britanici au fost mărite în iulie 1945 permițându-li-se astfel să ia parte la discuțiile și la cele mai importante hotărâri ale comisiei, și chiar să călătorească liberi prin țară, vezi Tatyana Androsova, *The Allied Control Commission in Finland 1944-1947: Zig-zags in the tactical line*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 45-46.

²⁷ *Ibidem*, p. 48-49.

²⁸ Olli Vehviläinen, *op.cit.*, p. 154.

²⁹ Jukka Nevakivi, *The Control Commission in Helsinki - A Finnish view*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 74.

³⁰ *The Memoirs of Marshal Mannerheim*, Cassel & Company Ltd., London, 1953, p. 512.

³¹ Jukka Nevakivi, *The Control Commission in Helsinki - A Finnish view*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 70.

³² Mikhail Narinsky, *The Soviet Union, Finland and the Marshall Plan*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 80-99; vezi și lucrarea fundamentală a lui Tuomo Polvinen, *Between East and West. Finland in international politics, 1944-1947*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986, p. 271.

³³ Judecarea politicianilor finlandezilor a avut loc în perioada 15 noiembrie 1945-21 februarie 1946, Anatole G. Mazour, *Finland between East and West*, D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1956, p. 172.

³⁴ Tatyana Androsova, *The Allied Control Commission...*, p. 55-56.

³⁵ Max Jakobson, *Finland: myth and reality*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1987, p. 65-67.

³⁶ Maxim L. Korobochkin, *The USSR and the Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance with Finland*, in *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 182.

³⁷ Jukka Nevakivi, *Finnish neutrality*, in Jukka Nevakivi (editor), *Neutrality in history. Proceedings of the Conference on the history of neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993, p. 40.

³⁸ Osmo Jussila, *The Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance of 1948. The Finnish point of view: assistance that was feared*, in *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 190.

³⁹ Vezi opiniile lui Paasikivi despre problema rusească în J.K. Paasikivi, *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-1941, I, Talvisota*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva, 1986.

⁴⁰ Max Jakobson, *Finland...*, p. 68-70.

⁴¹ *Ibidem*, p. 70-71.

⁴² Modelul finlandez a fost desigur singurul acceptabil tuturor celor trei mari puteri victorioase. Totuși, istoricul finlandez Polvinen insistă asupra faptului că Occidentul s-a abținut să acorde o susținere consistentă Helsinkiului pentru a nu provoca U.R.S.S., vezi Tuomo Polvinen, *op.cit.*, p. 285.

⁴³ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁴ Olli Vehviläinen, *op.cit.*, p. 165-166.

⁴⁵ Max Jakobson, *Finland...*, p. 72-73.

⁴⁶ Joseph Rothschild, *Istoria politică a Europei Centrale și de Est după Al Doilea Război Mondial*, Edit. Antet, 1997, p. 123.

⁴⁷ Max Jakobson, *Finland in the new Europe*, Published with the Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., Westport, London, 1998, p. 50.

⁴⁸ Olli Vehviläinen, Attila Pók (editori), *Hungary and Finland in the 20th Century*, SKS, Helsinki, 2002, p. 7.

⁴⁹ Vesa Saarikoski, *Between East and West. Finland and Hungary during the Cold War*, in Olli Vehviläinen, Attila Pók (editori), *Hungary and Finland...*, p. 126-128.

⁵⁰ Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria Războiului Rece, 1941-1955*, Edit. Saeculum I.O., București, 1997.

⁵¹ Henry Kissinger, *Diplomația*, ed. a II-a, Edit. All, București, 2002, p. 358-359.

⁵² *Ibidem*, p. 376.

⁵³ Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, Edit. Polirom, Iași, p. 78-79.

⁵⁴ Joseph Rothschild, *op.cit.*, p. 116-118.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 119.

⁵⁶ Balanța nordică înseamnă, în esență, că apartenența la N.A.T.O. a Norvegiei, Danemarcei și Islandei era balansată de relația specială a Finlandei cu U.R.S.S., în vreme ce neutralitatea armată a Suediei acționa ca un tampon între sferile de influență estică și vestică. Ea însemna, de asemenea, că orice încercare de a inclina talgerele acestei balanțe va întâmpina o reacție de partea cealaltă; prin urmare, chiar dacă nu era ideală, această balanță era cel puțin stabilă și, prin urmare, a funcționat, vezi Edward L. Killham, *The Nordic Way. A Path to Baltic equilibrium*, The Compass Press, Washington, 1993, p. XV.

FINLAND, ESTONIA AND ROMANIA. PARALLEL EVOLUTIONS DURING AND AFTER THE END OF WW II

This paper attempts to better circumscribe notions like incorporation, sovietization, communization or finlandization to the historical circumstances under which they were born. We do not assume that the fates of Estonia, Finland or Romania after Second World War were sealed only by geopolitical considerations. On contrary, we believe that geopolitical factors are but a social construction and they carry a highly subjective meaning. We are trying to develop this idea based on the case-studies of Estonia, Romania and Finland's experiences before, during and following the end of the World War II. Our conclusion is that in the background and content of the Soviet-Estonian, Soviet-Finnish and Soviet-Romanian relations are some common experiences but also many important differences. They explain, besides the different understanding in Moscow of the three countries geopolitical importance, their different story after 1945 and especially after 1948. We tried to sort out these differences based on a comparison in-between Estonia, Romania and Finland.

EDUCAȚIA ISTORICĂ ÎN FORȚELE ARMATE FEDERALE GERMANE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA

colonel de stat major dr.
HANS-HUBERTUS MACK, Germania

1. Probleme fundamentale ale educației istorice și ale învățării istoriei

Se poate învăța din istorie și dacă da, ce anume se poate învăța? Un răspuns simplu la această întrebare nu se poate găsi. În forțele armate federale, cercetarea și studiul istoriei militare se află în strânsă legătură cu educația politică, care este parte integrantă a instruirii militare. Educația istorică și educația politică aparțin, ca niște gemeni, conceptului de conduită internă. În timp ce conduita internă, ca o concepție globală a integrării forțelor armate în societate, oferă idealul militarului ca *cetățean în uniformă*, educația istorică ajută la dobândirea conștiinței cetățenești necesare pentru înfăptuirea acestui ideal.

Ca subiect de mediere și de studiu în cadrul forțelor armate germane, educația istorică a avut parte de o evoluție plină de schimbări. Dacă a fost – așa cum era obiceiul în secolul al XIX-lea – tratată ca o problemă a statului major și plasată organizatoric în acest cadru, atunci au devenit subiecte de educație, aspecte specifice domeniului, cum ar fi istoria instruirii ostașilor (examinarea istorică aplicativă). Odată cu apariția unei istorii militare, supuse unor standarde științifice, ca parte com-

ponentă a științei istorice generale, la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost posibilă aplicarea rezultatelor conform modelelor didactice pentru a le face subiect de instruire pentru soldați.

Una din cele mai importante dimensiuni ale istoriei este **timpul**. El este purtătorul a tot ceea ce se poate numi *istoric* în retrospectiva trecutului. El ne arată, de asemenea, măsura, cum și dacă putem evalua o perspectivă vieții viitoare. În prezent, se adaugă faptul că propria acțiune este permanent raportată la cele două aspecte ale timpului. Trecutul, prezentul și viitorul joacă un rol foarte mare în viața noastră. Nu am putea trăi în timp, dacă nu am reuși permanent să aducem aceste trei dimensiuni într-un tot unitar profund inteligibil. De aceea, oamenii sunt mereu chemați să dea timpului un **sens**. În cadrul acestei *plasări a sensului pe axa timpului* aflăm lucruri, le interpretăm, ne reorientăm și ne motivăm ca să ne îndreptăm viața în viitor într-o direcție sau alta, câștigăm identitate.

Această confirmare a propriei istorii își găsește reflectarea în societate prin alte semne premonitoare. Epoci ale trecutului sunt permanent subiect al dezbaterii sociale și al evaluării în cultura istorică a societății. Așa de multă istorie ca astăzi nu a mai

existat. Nu trece o zi în care să nu fie scoasă în evidență o temă din trecutul nostru îndepărtat sau apropiat și să nu fie dezbătută de mass-media. Aceste teme stau la baza dezbaterilor din cadrul societății noastre.

Militarii forțelor armate federale – bărbați și femei –, dar și cei din alte armate europene, trebuie să fie în ziua de azi capabili să participe la aceste dezbateri sociale, conform posibilităților lor.

Educația istorică în instruirea militară începe chiar aici. Este vorba de a însoți critic acest proces de mediere în sens propriu și social și de a-l transforma într-o formă de învățare de lungă durată. De aceea este necesar de știut clar ce s-a întâmplat exact în cazurile relevante; cele întâmplate trebuie să se poată reconstitui pe baza izvoarelor istorice. Pe de altă parte, trebuie reconsiderate miturile. De aceea este util să se prezinte deschis interesele celor care participă. În afară de aceasta este de o importanță hotărâtoare și întrebarea dacă toate ar fi trebuit să se întâmple așa cum s-au întâmplat în realitate; ea deschide privirea spre posibile alternative ale modului de desfășurare a întâmplării. Istoria este în principiu deschisă pentru multe soluții. Întâmplările istorice sunt aproape întotdeauna condiționate cultural, politic, tehnic, juridic sau religios. În momentul în care sunt îndepliniți pașii pentru clarificarea celor petrecute, întâmplările pot fi explicate și interpretate.

Ce ne învață deci istoria? *„Dacă Brutus îl omoară pe Cezar învățăm că ar fi bine ca un om de stat meritos să fie apărat împotriva teroriștilor îndemnați de motive josnice. Sau învățăm faptul că există situația în care lupta sângeroasă contra răului este inevitabilă și legitimă ?”*¹. Din cele prezentate mai sus nu poate fi vorba de a beneficia de un avantaj direct din istorie, ba mai mult, ea acționează prin avantajul ei intrinsec. Colonelul dr. Hans-Meier Welcker, primul șef de secție al Serviciului de cercetare a istoriei militare a afirmat privitor la aceasta: *„Îndoiala noastră privind posibilitatea de educare prin istorie nu se referă deci la istorie, ci la noi înșine. Se prea poate că istoria nu mai poate trezi așa de mult entuziasm (după spusele lui Goethe). Dacă în general i se mai atribuie o valoare eucativă – spune o voce sceptică (Theodor Schieder) – atunci ea poate să existe doar pentru faptul că pune omul față în față cu el însuși, îi amintește de posibilitățile și limitele sale, îl arată*

*în implicările și dependențele sale, dar și în libertatea sa. Este oare acest lucru mai elocvent decât în istoria războiului? Desigur trebuie să pătrundem la esența întâmplării. Gândirea în ansamblu rămâne întotdeauna reacția la acțiunea particulară”*². Cu istoria deci „nu devenim deștepți pentru o dată, ci înțelepți pentru totdeauna”³.

Fără o cercetare de bază solidă în istoria militară nu ne putem gândi la o informare responsabilă în această specialitate. De aceea, măsurile de educare și formare istorică în forțele armate federale se orientează după rezultatele cercetării, mai ales după cele ale Serviciului de cercetare a istoriei militare, care valorifică aceste cunoștințe în mediile de educare istorică.

2. Evoluția istoriei militare și a educației istorice în cadrul forțelor armate federale

După cel de-al Doilea Război Mondial a fost clar că trebuia făcut un început total nou nu numai în cadrul forțelor armate federale. Timp de zece ani nu au existat forțe armate germane pe teritoriul german. Dacă tactica de război germană a ultimului război a reprezentat într-adevăr o temă în cercurile interesate, ea a fost analizată de către Aliați. Locotenent-colonelul în rezervă dr. Hans-Meier Welcker a răspuns dorinței camaradului său de război, Ulrich de Maizière, și a discutat cu acesta la serviciul Blank, predecesorul Ministerului Apărării la Bonn, asupra necesității înființării unei instituții de cercetare a istoriei militare în cadrul noilor forțe armate. Aceasta trebuia, conform ideilor lui Meier-Welcker, să cerceteze de la începutul ei istoria întregii puteri armate. Procesul repatrierii dosarelor de către Aliații occidentali a reprezentat baza unui procedeu și mod de lucru științific și critic privind izvoarele. După Langenau, lângă Ulm, primul amplasament al așa-zisului „serviciu de cercetare”, din anul 1957, a fost înființat, în toamna anului 1958, Serviciul de cercetare a istoriei militare în cadrul așezământului universitar din Freiburg im Breisgau.

Conform concepției lui Meier-Welcker, Serviciul trebuia să constituie o punte de legătură între istorie și viața militară, între interesele militare prezente și interpretările științei istorice. Deja de la acest moment de început a fost clarificat, în mod evident, că Serviciul trebuia să pregătească

material didactic pentru predarea istoriei militare și de război la academiile și școlile forțelor armate federale, precum și să aibă răspunderea perfecționării cadrelor didactice necesare pentru această disciplină de învățământ. Când în anul 1956 a fost introdusă istoria militară și de război în programa de învățământ a Academiei de conducere și a școlilor de ofițeri, a fost clar pentru toți participanții că au de a face cu o mare inițiativă pentru că, bineînțeles, istoria militară și de război a constituit, în trecut ca și în prezent, fundamentul solid firesc, pentru identitatea noilor militari ai forțelor armate federale. Însă Meier-Welcker nu a mai fost în măsură să continue cu metoda utilizării practice a istoriei războiului, experimentată de armata germană în trecut, aceasta nu în ultimul rând din cauză că noile condiții moderne, nucleare, în care se desfășoară războiul actual, s-au îndepărtat radical față de ceea ce a fost până acum. Mai întâi, pe lângă înțelegerea esenței conducerii militare și a operațiilor trebuia să fie prezentată istoria întregii puteri armate și atitudinea ei față de stat și societate și aceasta trebuia să se realizeze depășind cadrul național. Meier-Welcker a militat pentru „viziunea totală”⁴ spre care trebuia să se îndrepte istoria militară. Corespunzător necesităților diferitelor compartimente ale forțelor armate s-a dezvoltat învățământul istoric militar. Aceasta a permis ca în modul de învățare să se țină seama de toate componentele esențiale ale pedagogiei, adaptate pentru armată: instruirea, cultura și educația. Cu toate că existau păreri diferite la nivelul compartimentelor forțelor armate, s-a ajuns la sfârșitul anilor '50 la concluzia că trebuie studiată perioada istorică de la sfârșitul Războiului de 30 de ani și până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. În instruirea ofițerilor de stat major și a ofițerilor de stat major din armata terestră și din marină ai forțelor armate federale s-a pus accent pe tactică și conducerea trupelor. Istoria militară a avut în cadrul programului de învățământ o legătură strânsă cu aceste materii. Ea a avut scopul de a „identifica învățămintele din ultimele războaie și campanii militare și de a prezenta acele elemente ale războiului, care sunt mai ales importante pentru tactică și logistică”⁵. Cu un total de 38 de ore/ disciplină, începând prin cursurile din 1957, istoria militară a avut o prezență importantă și a căpătat statutul unei materii de bază. Această fixare pe tema

tacticii s-a schimbat odată cu „Ordinul pentru formarea comună la Academia de conducere”, emis la 4 mai 1959 de către generalul Heusinger, primul inspector general al forțelor armate federale.

Odată cu racordarea conducerii militare la actualele condiții politice și tehnice, învățământul istoric militar a avansat spre o „bază materială indispensabilă pentru înțelegerea conducerii militare”⁶ și s-a apropiat astfel de înțelegerea care și astăzi mai este valabilă. Totodată a fost reluată și discutată problema rolului istoriei în formarea carierei de ofițer.

La sfârșitul anilor '60 s-a ajuns la un consens privind modalitatea de integrare a învățământului istoric militar modern, principial stabilit de conducerea internă în programul de formare a militarilor, mai ales a tinerei generații de ofițeri. Astfel, consolidarea istoriei militare ca disciplină științifică a înaintat esențial, făcând abstracție de influența limitată în timp a catedrei de istorie militară, înființată de Werner Hahlweg la Münster, în 1969. Obiectul istoriei a obținut totuși un impuls major odată cu înființarea universităților forțelor armate federale. Pentru reformatori, care aveau scopuri clare și ample, a fost important, la începutul anilor '70, sub ministrul apărării Schmidt, să se producă transformări esențiale în cadrul forțelor armate, după multiple crize interne. Pregătirea profesională a subofițerilor și ofițerilor a fost adaptată noilor cerințe. Contra opoziției tradiționaliștilor trupei, a fost proiectat odată cu acest studiu profilul ofițerului modern care acționează și gândește profesionist. Universitățile forțelor armate federale au introdus istoria ca materie facultativă și în cadrul programei de educație și științe sociale și au instituit în felul acesta studiarea științifică a istoriei, fără însă a se da un examen propriu-zis la această materie. Măsura a fost adoptată abia după extinderea ofertei de discipline de științe sociale la universitățile forțelor armate federale din Hamburg (istorie) și München (științele politice). Astfel, cariera de ofițer a fost recunoscută la același rang și în societate, iar pentru tinerii aspiranți a devenit din nou atractivă.

În anul 1978 reprezentantul militar din Parlamentul german a adus la cunoștință solicitările sale de a acorda atenție mărită istoriei. Aceasta din cauza lipsurilor în educarea politică și istorică.

Generalul Wust, ca inspector general al forțelor armate federale, s-a aliat acestei critici. El consi-

dera că „Această importanță arătată cercetării istorice și istoriei militare condiționează astăzi formarea carierei de ofițer. Știința istorică ne învață să gândim în corelație unitară, să judecăm individual istoric și politic și ne obligă la dialog cu trecutul și cu prezentul a căror cauzalitate trebuie înțeleasă. Problemele zilnice ale carierei de ofițer nu cer doar materiile strict științifice, ci și învățarea cunoștințelor de istorie”⁷.

Din punct de vedere organizatoric, această cerință și-a găsit expresia în formarea secției studiilor de specialitate – educație și informare – în Serviciul de cercetare a istoriei militare ale aceluiași an (1978). Aceasta s-a ocupat de atunci tot timpul de prelucrarea contribuțiilor fundamentate științific pentru educarea soldaților.

3. Educația istorică, astăzi și mâine

Gândirea istorică devine astăzi mai mult decât oricând și în egală măsură o scară și o piatră de încercare pentru ofițeri și subofițeri în desăvârșirea pregătirii lor. Aceasta cu atât mai mult cu cât avem în vedere spectrul vast de misiuni pe care armatele europene le execută în cadrul teatrelor de operații din străinătate. Aceasta a avut drept consecință că Școala de subofițeri a armatei terestre s-a decis să introducă până în anul 2003 istoria militară ca materie de studiu: după acest model, toate compartimentele forțelor armate își instruiesc noua generație de subofițeri la această disciplină. Ultima inițiativă de până acum pentru o consolidare a educației istorice se regăsește în „Ordinul pentru intensificarea educației istorice în forțele armate” a inspectorului general din 1994⁸. Documentul conține în primul rând scopuri concrete de învățământ corespunzătoare compartimentelor forțelor armate pentru instruirea comandanților și pune din nou în evidență răspunderea conducerii militare pentru implementarea educației istorice. Aceasta este de o importanță deosebită deoarece impune particularizarea învățării istorice. Dialogul, cea mai veche formă de comunicare între oameni, evocarea situațiilor istorice, consolidarea și prelucrarea lor în conștiința fiecăruia îl determină pe cel care învață să se raporteze la el însuși. De aceea, educația istorică are o șansă de izbândă doar acolo unde superiorii acordă atenție subordonaților lor, stimulându-le cu precădere asemenea procese.

Educația istorică nu este deci numai o ofertă, ci se călăuzește ca multe altele de o anumită pedagogie. Totodată, trebuie instruite și amplificate nu numai competențele militarilor, fie ei bărbați sau femei pentru ca aceștia să fie la nivelul cerințelor, să întruchipeze cetățeanul cu drept politic, pe care conducerea internă a forțelor federale îl pune în frunte ca motiv călăuzitor. Aceasta are o mare importanță, mai ales în perioada de transformare a forțelor armate. Militarii trebuie să fie convinși de importanța valorilor, pentru care trebuie să dea, dacă este cazul, jertfa de sânge. Competența interculturală îi va ajuta să recunoască și să suporte dimensiunea diferită a tot ceea ce îi este străin, diferit față de ceilalți, mai ales în regiunile în care îi poartă misiunea. Cu seria „Ghid istoric”, Serviciul de cercetare a istoriei militare a editat un instrument care conține materiale întocmite pe baze științifice pentru toate regiunile unde recent au îndeplinit misiuni forțele federale. De asemenea, această serie se adresează în general regiunilor de criză. Valoarea ei constă în prezentarea imaginii interconectate, interdisciplinare a spațiilor mapamondului, care sunt importante pentru noi și în care istoria activează în continuare până astăzi, uneori chiar și acea istorie pe care germanii au scris-o în trecut în mod glorios sau neglorios. Având în vedere că, astăzi, mai ales pe internet, sunt reprezentate oferte de istorie, atât serioase cât și n serioase, trebuie să elaborăm cerințele normative pentru educația istorică. Aceasta mai ales pentru cei care învață pe internet, care de cele mai multe ori navighează prin acest mediu fără îndrumări de specialitate și care au nevoie să fie documentați cu prezentări istorice ce corespund principiilor didactice de specialitate.

O prezență permanentă în cadrul forțelor armate federale, de mult timp, care se adresează celor interesați de istoria generală și de istoria militară, este revista de educație istorică ce apare trimestrial, intitulată „Istoria militară”. Ea este foarte căutată și în afara forțelor armate.

Atât astăzi cât și în trecut, muzeul este un spațiu important pentru studiul istoriei. Forțele armate federale dețin două muzee militare – Muzeul de aviație militară Berlin Gatow și Muzeul de istorie militară din Dresda. Ultimul va fi transformat ca muzeu etalon al forțelor armate federale, cu mari cheltuieli, până în anul 2010, într-un muzeu militar, care va fi la nivelul standardelor internaționale.

Educația istorică în cadrul forțelor armate federale trebuie să urmeze, în viitor, cerințele internaționalizării cercetării militar-istorice. Aceasta presupune că trebuie să ne îndreptăm privirea spre o Europă unită. În condițiile extinderii Uniunii Europene prin integrarea de noi state, militarii armatelor europene trebuie să știe că aparțin ca europeni unei comunități care este legată printr-o istorie comună, plină de schimbări. Conturarea unei identități europene cere să ne îndreptăm fără rezerve atenția asupra acestei istorii, mai ales asupra etapelor pe care le-am trăit și suferit împreună. Trebuie să cunoaștem cum s-a ajuns în Europa la această întâmplare fericită a istoriei – crearea unei comunități de state libere, prospere și care trăiesc împreună în siguranță.

¹ Stefan Jordan, *Tatsächlichkeit und Möglichkeit. Über Grenzen und Chancen einer geschichtswissenschaftlichen Prognostik*, in: Roland Kaestner (Hrsg.) *Zentrum für Transformation der Bundeswehr, Historische Trendanalyse-Vergangenhent verstehen-Zukunft gestalten*, München, 2004, s. 77 (Stefan Jordan, *Realitate și posibilitate. Despre granițele și șansele unui pronostic ale științei istorice*, in Roland Kaestner (editor) *Centrul de transformare al forțelor armate federale. O analiză de tendințe istorice – înțelegerea trecutului – dezvoltarea viitorului*, München, 2004, p. 77.

² Hans-Meier Welcker, zit.nach: *Deutsche Zeitung und Wirtschaftszeitung*, 5 Januar 1963 (Hans-Meier Welcker, citat după „Ziarul german” și „Ziarul economic”, 5 ianuarie 1963).

³ Jakob Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Erläuterte Ausgabe hrsg von Rudolf Marx, Stuttgart, 1955, s. 10, au nach Klein .aa, s. 197 (Jakob Burckhardt, *Contemplări universale*, Ediție explicativă editată de Rudolf Marx, Stuttgart, 1955, p. 10, citat după Klein la locul indicat, p. 197).

⁴ Vgl. Hierzu, *Entwicklung und Stand der Kriegsgeschichte als Wissenschaft*, in: Hans Meier-Welcker, *Soldat und Geschichte*. Aufsätze, hrsg. Vom MGFA, Freiburg 1976, s. 114-128 (comp. *Dezvoltarea și poziția istoriei războiului ca știință*, în Hans Meier-Welcker, *Soldatul și istoria*. Articole editate de Serviciul de cercetare a istoriei militare, Freiburg, 1976, p. 114-128.

⁵ Vorläufige Richtlinien „Die Heeresakademie” vom 31.1.1957, Nr. 30 BA-MA, Bw. 2/1419, zit nach Klein, aa. O.S. 201 (Directive preliminare „Academia militară” din 31.1.1957 nr. 30 BA-MA Bw 2/1419, citat după Klein, la locul citat, p. 201).

⁶ Zit. Nach Klein, a.a. 0, s. 202 (citat după Klein la locul citat, p. 202).

⁷ Harald Wust, *Militärgeschichte, Lehre und Forschung - eine militärische und politische Notwendigkeit*, in „Marine” nr. 5, Mai 1978, s. 3 (Harald Wust, *Istoria militară. Învățământ și cercetare, o necesitate militară și politică* în „Marină”, nr. 5, mai 1978, p. 3.

⁸ BMVg.Generalinspekteur der Bundeswehr-Fü s. 17 – Az. 35-20.01 vom 2 März. 1994/BMVg (Inspector general al forțelor armate federale – Fü 5 17-Az 35-20.01 din 2 martie 1994).

HISTORICAL EDUCATION WITHIN GERMAN FEDERAL MILITARY FORCES AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The historical education has an important role in the forming officers and non-commissioned officers in German armed forces. At the same time historical education is also a component of the training process of the German soldiers. In the early 70's History was included in curricula of the German military universities as an optional subject. In 1994 the general inspector of the German army has issued “The Order for enhancement of the historical education in the armed forces”.

Federal armed forces have two military museums (in Berlin and in Dresden) and publish a quarterly magazine entitled “Military History”.

The author considers that there should be an internationalization of military historical research in view of the conditions of the European Union enlargement.

SEMINAR: 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial

Când s-a încheiat Primul Război Mondial, pentru România? Care a fost soarta românilor înrolați în armatele imperiilor austro-ungar sau țarist, pe parcursul derulării ostilităților? Pacea de la București, din 7 mai 1918, a scos definitiv România din război? Intervenția marilor puteri împotriva revoluției bolșevice este parte componentă a Primului Război Mondial? Care a fost raportul intern/internațional în făurirea României Mari? Cum s-a îngrijit societatea românească de cultivarea memoriei celor jertfiți în bătăliile primei conflagrații mondiale?

Sunt doar câteva din întrebările care au constituit o adevărată provocare adresată istoricilor și cercetătorilor militari sau civili participanți la Seminarul cu tema: „90 de ani de la sfârșitul Primului Război Mondial”, organizat de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și de Comisia Română de Istorie Militară, în zilele de 7-8 noiembrie 2008, la Cercul Militar Național. Alături de instituțiile organizatoare au fost reprezentate Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, universitățile „Spiru Haret” din București și „Lucian Blaga” din Sibiu, Direcția pentru Originarii din România și Direcția Arhivele Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe, Serviciul Istoric al Armatei și Centrul pentru Studierea și Păstrarea Arhivelor Militare din Pitești, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, Muzeul Militar Național, Editura Militară, redacția revistei „Magazin Istoric” ș.a.

Manifestarea s-a dovedit a fi un cadru propice unor dezbateri incitante și fructuoase pe problematica participării României la Primul Război Mondial în vederea îndeplinirii dezideratelor sale naționale de unire cu țara a provinciilor românești aflate în componența imperiilor vecine.

Încă de la începutul discuțiilor a apărut necesitatea clarificării unor termeni cu care se operează în analiza situațiilor în care se aflau, la un moment dat beligeranții, așa cum ar fi: stare de război, război, evacuare, retragere, încetarea ostilităților, armistițiu, pace etc. În pofida multitudinii și diversității opiniilor exprimate s-a convenit asupra unor concluzii acceptate în mare măsură de majoritatea vorbitorilor:

– încă de la declanșarea mării conflagrații, românii din provinciile aflate sub dominație străină au fost prezenți pe majoritatea fronturilor europene, fiind înrolați în armatele imperiilor austro-ungar sau țarist;

– Primul Război Mondial s-a încheiat prin armistițiul din 11 noiembrie 1918, dar pentru România războiul s-a încheiat în 1920, odată cu recunoașterea oficială a

înfăptuirii dezideratelor sale de unire cu țara a provinciilor românești;

– anul 1917 este anul decisiv pentru România, dar și pentru desfășurarea generală a războiului mondial, având în vedere că din aprilie intraseră în război și S.U.A.;

– este necesar să facem o distincție între războiul mondial, ca război hegemonic, și războiul României, desfășurat pentru apărarea hotărârilor legitime adoptate de adunările de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia;

– Pacea de la București din mai 1918, neratificată de suveran și denunțată ulterior, a oferit doar un răgaz României pentru reluarea ostilităților, înainte chiar și cu numai o zi de încheierea armistițiului general la 11 noiembrie 1918 (după opinia dr. Petre Otu, Pacea de la București a pus capăt participării României la Primul Război Mondial);

– de fapt, după încheierea păcii de la București, România a rămas în stare de război cu Rusia Sovietică;

– făurirea României Mari a avut loc pe fondul unei conjuncturi politico-militare favorabile de care Sfatul Țării de la Chișinău, Congresul General al Bucovinei de la Cernăuți și Consiliul Național Român Central din Transilvania, dar și factorii de decizie de la București, au știut să țină seama;

– societatea românească din perioada interbelică a inițiat ridicarea a numeroase monumente și insemne memoriale dedicate celor căzuți în războiul de reîntregire a neamului, precum și amenajarea unor cimitire militare care adăpostesc rămășițele pământești ale ostașilor, fie ei români, fie aparținând altor națiuni amice sau inamice, la vremea respectivă;

– s-a propus ca redacția „Revistei de Istorie Militară” să pregătească un număr special consacrat prezentării monumentelor, insemnelor memoriale și cimitirelor militare dedicate românilor jertfiți în prima conflagrație mondială, aflate pe teritoriul României și al altor țări europene.

Lucrările seminarului au evidențiat necesitatea „revizitării” participării României la Primul Război Mondial, au invitat cercetătorii la un nou efort interpretativ pentru că, iată, după 90 de ani, generația noastră vede altfel Marele Război decât generația interbelică.

GHEORGHE VARTIC

MARIAN STROIA, Români în contextul politic european. De la Unirea Principatelor la căderea la Cuza-Vodă (1859-1866), Editura Semne, București, 2007

Autorul, un reputat specialist al relațiilor sud-estului european, și al legăturilor cu slavii de est, acordă în această monografie o atenție deosebită ambianței istorice, liniilor de forță ale politicii internaționale, în general favorabile românilor în acea perioadă. Franța se raliase efortului Marii Britanii de a bloca accesul Rusiei – bastion al reacțiunii și regresului politic – la gurile Dunării și la Strâmtoarea Mării Negre. Napoleon al III-lea s-a dovedit în mod deosebit adeptul proiectului unionist românesc, România viitoare fiind văzută ca un stat tampon între Imperiul Otoman și Rusia. Astfel, după 24 ianuarie 1859, Principatele Unite au devenit un câmp de bătălie diplomatică în care Marea Britanie, Franța, Prusia și Sardinia contracarau intențiile antiunioniste ale Austriei, Imperiului Otoman și Rusiei.

Au fost încununate de succes eforturile românești axate pe obiectivele imediate, respectiv recunoașterea Unirii, chiar dacă numai pe durata domniei lui Cuza, iar apoi desăvârșirea Unirii pe plan administrativ și politic. O nouă etapă a reprezentat-o secularizarea averilor mănăstirești și efortul de recunoaștere internațională a loviturii de stat de la 2/14 mai 1864. Atunci s-a evidențiat diplomația pragmatică a lui Alexandru Ioan Cuza și a lui Costache Negri, la Poartă, și a lui Iancu Alecsandri, la Paris.

În cadrul legăturilor românilor cu popoarele învecinate, autorul tratează în mod special: a) episodul tranzitului armelor rusești pentru Serbia, în care comportarea autorităților române a fost aproape de aceea a unui stat cvasi independent, după cum subliniază autorul; b) România și insurecția polonă din 1863; c) relațiile cu mișcarea bulgară de emancipare națională.

Căderea lui Cuza a fost explicată de autor prin nemulțumirile iscate ca urmare a regimului său personal, care nu se sprijinea nici pe liberali și nici pe conservatori – principalele curente politice ale vremii –, ci pe un grup restrâns de devotați, prin dorința românilor de a înfăptui dezideratul întronării unui prinț străin, dar și prin pierderea sprijinului acordat domnitorului din partea Franței.

După răsturnarea de la putere a lui Cuza, reacția românilor la hotărârea guvernului provizoriu privind proclamarea unui prinț străin a fost astfel descrisă de locotenent-colonelul E. Lamy, șeful Misiunii militare franceze în România: „Mulțimea împânzea străzile, dar nu s-a dedat decât la manifestări de bucurie. Magazinele au rămas deschise. S-ar fi putut mai degrabă crede că asțiți la o sărbătoare publică decât la o revoluție” (p. 207).

Epilogul lucrării pune în planuri paralele cele două momente cheie ale anului 1866: detronarea lui Cuza de la 11 februarie și, respectiv, 10 mai, data accederii la putere a lui Carol I.

În concluzie, o lucrare bine documentată – Anexele conțin și șapte documente – care se citește cu interes, folosind materiale de arhivă și o bibliografie valoroasă, finalizată printr-un efort de cercetare demn de remarcat.

MIRCEA SOREANU

IN MEMORIAM

Colectivul redacției „Revistei de Istorie Militară” deplânge stingerea prematură din viață, după o îndelungată și chinuitoare suferință, a dragei noastre colege, **MONA-ELENA SIMINIUC**.

Și cât și-a mai dorit să trăiască...

Și cum s-a luptat cu o boală nemiloasă, făcându-și în același timp cu conștiinciozitate îndatoririle de serviciu până în ultima clipă.

Dumnezeu s-o odihnească în pace!

